

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

AİLE YAPISI, BAĞLANMA STİLİ VE UMUTSUZLUĞUN LİSE
ÖĞRENCİLERİNİN MADDE KULLANMA EĞİLİMLERİ İLE İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kenan BÜLBÜL

TRABZON
Aralık, 2016

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI

**AİLE YAPISI, BAĞLANMA STİLİ VE UMUTSUZLUĞUN LİSE
ÖĞRENCİLERİNİN MADDE KULLANMA EĞİLİMLERİ İLE İLİŞKİSİ**

Kenan BÜLBÜL

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nce Yüksek
Lisans Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir**

Tezin Danışmanı
Prof. Dr. Hatice ODACI

TRABZON
Aralık, 2016

KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı'nda
YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir. 30/12/2016

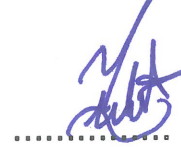
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hatice ODACI

Üye : Prof. Dr. Enver SARI

Üye : Yrd. Doç. Dr. Zehra Nesrin BİROL

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Nevzat YİĞİT

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Kenan BÜLBÜL

30/12/2016

ÖN SÖZ

Günümüzde gittikçe artan bir şekilde sorun haline alan ve önlenemez sorunlardan biri olan madde kullanımı, özellikle ergenlik döneminde önemli bir yer tutmaktadır. Yapılan bu çalışmada aile yapısı, bağlanma stilleri ve umutsuzluğun lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile ilişkisi ele alınmıştır.

Lisans tamamlama ve yüksek lisans eğitimim boyunca etkin bilgisi ile gelişime katkı sağlayan, bana her şeyin sadece bir tez çalışmasından ibaret olmadığını öğreten ve aynı zamanda hayata dair önemli birçok konu ile ilgili de destek ve tecrübelerini esirgemeyip yol gösteren, tez çalışmam sürecinde durgunluk yaşadığım her anda beni motive eden, ayrıca; her alanda sabrını, desteğini ve yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Hatice ODACI'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca yüksek lisans eğitimim boyunca Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık alanında her anlamda kendimi geliştirmeme, kendi etkin tecrübeleriyle katkıda bulunan değerli hocalarım Prof. Dr. Hikmet YAZICI'ya, Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN'e, Doç. Dr. Vesile OKTAN'a ve Doç. Dr. Taner ALTUN'a ayrı ayrı teşekkür ederim. Kendileriyle tanışmaktan dolayı onur duyduğum Ordu Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Enver SARI'ya ve Yrd. Doç. Dr. Zehra Nesrin BİROL'a yüksek lisans tezi jüri üyesi olarak verdikleri destek ve katkılarından dolayı minnettarım.

Tez çalışmam boyunca benden yardımını ve desteğini esirgemeyen ve her istediğim anda ulaşabildiğim Arş. Gör. Ayşe KALYON'a ve KTÜ Eğitim Bilimleri Bölümü'nün tüm araştırma görevlilerine, öğretmen arkadaşlarım Şule UZUNKAYA'ya ve Ramazan ŞENOCAK'a sonsuz teşekkür ederim.

Hayatımda sahip olduğum en önemli kıymetlilerim, benim bu yaşıma gelinceye kadar yaşadığım tüm başarılarımda en büyük destekçim olan ve çocukları olmaktan gurur duyduğum, özellikle tez çalışmam boyunca ihmal ettiğim ve haklarını asla ödeyemeyeceğim annem ve babama sonsuz minnet ve şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu süreçte bana yardımları ile çok büyük destek olan kızkardeşlerim Hatice, Zehra ve Kübranur'a ve hayat arkadaşım, her şeyim olan biricik eşim Ümmühan'ıma sonsuz teşekkür ederim.

Aralık, 2016
Kenan BÜLBÜL

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
1. GİRİŞ.....	1
1. 1. Araştırmanın Amacı.....	4
1. 2. Araştırmanın Denenceleri.....	5
1. 3. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi.....	5
1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	7
1. 5. Araştırmanın Varsayımları.....	7
1. 6. Tanımlar.....	8
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	9
2. 1. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi.....	9
2. 1. 1. Madde Kullanım Bozukluğu.....	9
2. 1. 2. Madde Kullanım Bozukluğunun Tanımı ve Genel Kavramlar.....	9
2. 1. 3. DSM-5 Tanı Kriterleri (Sigara, Alkol, Uçucu Madde Tanı Kriterleri, Yoksunluk ve Esriklik Belirtileri).....	11
2. 1. 3. 1. Tütün Kullanım Bozukluğu.....	11
2. 1. 3. 2. Tütün Yoksunluğu.....	12
2. 1. 3. 3. Alkol Kullanım Bozukluğu.....	13
2. 1. 3. 4. Alkol Esrikliği (Entoksikasyonu).....	14
2. 1. 3. 5. Alkol Yoksunluğu.....	14
2. 1. 3. 6. Uçucu Kullanım Bozukluğu.....	15
2. 1. 3. 7. Uçucu Esrikliği (Entoksikasyonu).....	16
2. 1. 4. Madde Kullanım Yaygınlığı.....	16
2. 1. 4. 1. Dünyadaki Durum.....	16

2. 1. 4. 2. Türkiye'deki Durum	20
2. 1. 5. Madde Kullanımının Nedenleri	25
2. 1. 5. 1. Psikolojik Nedenler	28
2. 1. 5. 2. Sosyal ve Çevresel Nedenler	30
2. 1. 5. 3. Biyolojik ve Kalıtsal Nedenler	30
2. 1. 6. Madde Kullanma Eğilimi	31
2. 1. 6. 1. Madde Kullanımı ile İlgili Araştırmalar	32
2. 1. 7. Aile	37
2. 1. 7. 1. Aile Yapısı	41
2. 1. 7. 2. Psikolojik Sistem Olarak Aile	42
2. 1. 7. 3. Dönüşümsel Aile Modeli	44
2. 1. 7. 4. Aile Yapısı ve Madde Kullanım İlişkisi ile İlgili Araştırmalar	46
2. 1. 8. Bağlanma Stilleri	50
2. 1. 8. 1. Bağlanma Stili ve Madde Kullanım İlişkisi ile İlgili Araştırmalar	53
2. 1. 9. Umutsuzluk	55
2. 1. 9. 1. Umutsuzluk ve Madde Kullanım İlişkisi ile İlgili Araştırmalar	57
2. 2. Literatür Taramasının Sonucu	60
3. YÖNTEM	62
3. 1. Araştırmanın Modeli	62
3. 2. Araştırma Grubu	62
3. 3. Verilerin Toplanması	65
3. 3. 1. Veri Toplama Araçları	65
3. 3. 1. 1. Kişisel Bilgi Formu	65
3. 3. 1. 2. Beck Umutsuzluk Ölçeği	65
3. 3. 1. 3. İlişki Ölçekleri Anketi	66
3. 3. 1. 4. Aile Yapısı Değerlendirme Aracı	67
3. 3. 1. 5. Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği	68
3. 3. 2. Veri Toplama Süreci	69
3. 3. 3. Verilerin Analizi	70
4. BULGULAR	71
4. 1. Lise Öğrencilerinin Aile Yapıları, Bağlanma Stilleri ve Umutsuzluğu ile Madde Kullanma Eğilimleri Arasındaki İlişkileri	71
4. 2. Aile Yapısı, Bağlanma Stili ve Umutsuzluğun Madde Kullanma Eğilimini Yordama Gücü	72

4. 3. Cinsiyet ve Öğrencinin Kendisinin ve Ailesinin (Anne, Baba ve Kardeşlerden Biri) Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Madde Kullanımının Madde Kullanma Eğilimini Yordama Gücü.....	74
4. 4. Madde Kullanma Eğiliminin Bazı Sosyo Demografik Değişkenlere Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular	76
4. 4. 1. Madde Kullanma Eğiliminin Cinsiyet Durumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular	76
4. 4. 2. Madde Kullanma Eğiliminin Lise Türüne Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular	77
4. 4. 3. Madde Kullanma Eğiliminin Sınıf Düzeyine Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular	79
4. 4. 4. Madde Kullanma Eğiliminin Aile Tipine Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular	80
4. 4. 5. Madde Kullanma Eğiliminin Aile Tutumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular	81
4. 4. 6. Madde Kullanma Eğiliminin Ailenin Gelir Düzeyine Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular	82
4. 4. 7. Madde Kullanma Eğiliminin Öğrencinin Madde Kullanma Durumuna ve Ailede Madde Kullanma Durumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular	83
4. 4. 8. Madde Kullanma Eğiliminin Öğrencinin Kardeşler Arası Konumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular	85
5. TARTIŞMA	86
5. 1. Değişkenler Arasındaki İlişkiler	86
5. 2. Demografik Değişkenler	89
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
6. 1. Sonuçlar	95
6. 2. Öneriler	95
6. 2. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler	96
6. 2. 2. İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler	96
7. KAYNAKLAR	98
8. EKLER	117
9. ÖZ GEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ.....	129

ÖZET

Aile Yapısı, Bağlanma Stili ve Umutsuzluğun Lise Öğrencilerinin Madde Kullanma Eğilimleri ile İlişkisi

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Bu araştırmanın temel amacı, lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerini aile yapısı, bağlanma stilleri, umutsuzluk ve bazı sosyo demografik değişkenler açısından incelemektir. Çalışmada “cinsiyet, lise türü, sınıf düzeyi, aile tipi, aile tutumu, ailenin gelir düzeyi, öğrencinin ve/veya ailenin madde kullanma durumu ve kardeşler arası konum” sosyo demografik değişkenler olarak belirlenmiştir.

Araştırma grubu 2015-2016 eğitim öğretim yılında Karadeniz Bölgesi'nde büyük şehir statüsünde olan bir il genelindeki öğrenimlerine devam eden 513 kız, 390 erkek olmak üzere toplam 903 lise öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında Beck, Weissman, Lester ve Trexler (1974) tarafından geliştirilen, Türkçe'ye uyarlaması Durak ve Palabıykoğlu (1994) tarafından yapılan “Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ)”; Griffin ve Bartholomew (1994) tarafından geliştirilen, Türkçe'ye uyarlaması Sümer ve Güngör (1999) tarafından yapılan “İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA)”; Gülerce (1996) tarafından geliştirilen “Aile Yapısı Değerlendirme Aracı (AYDA)” ve MacAndrew(1986) tarafından geliştirilen, Türkçe'ye uyarlaması Ceyhun, Oğuztürk ve Ceyhun (2001) tarafından yapılan “Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Öğrencilerin demografik özellikleri ile ilgili bilgileri elde etmek için araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 (Statistical Packet for Social Sciences) paket programı ile analiz edilmiştir. Spearman Testi, Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Tekniği, Mann Whitney U Testi ve Kruskal-Wallis testinden yararlanılmıştır.

Araştırma sonucunda madde kullanma eğiliminin umutsuzluk ve bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stili ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu bulunmuştur. Madde kullanma eğilimi ile aile yapısı boyutlarından birlik, yönetim ve yetkinlik boyutlarıyla da pozitif yönde anlamlı ilişkisi olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca; madde kullanma eğiliminin cinsiyete, lise türüne, sınıf düzeyine, aile tutumuna, ailenin gelir düzeyine, öğrencinin ve ailesinin madde kullanma durumuna göre anlamlı bir fark gösterdiği; kardeşler arası konum ve aile tipine göre ise farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Sonuçlar literatür bulgularıyla tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Madde Kullanma Eğilimi, Aile Yapısı, Bağlanma Stilleri, Umutsuzluk, Lise Öğrencileri

ABSTRACT

The Relationship Between High School Students' Substance Abuse Proclivity with Family Structure, Attachment Style and Hopelessness

There are a lot of possible causes to determine attitudes toward seeking substance abuse proclivity among high school students. The main purpose of the present study is to examine the high school students' attitudes toward seeking substance abuse proclivity according to family structure, attachment styles, hopelessness and some socio demographic variables. As socio demographic variables, "gender, type of high school, class differences, family type, family attitude, family socio-economic level, substance use of students and family, birth order among siblings" were investigated.

The study group consisted of 903 high school students (513 females and 390 males) studying at black sea region, a province in which the metropolitan status, in 2015-2016 academic year. The data were collected with "Beck Hopelessness Scale" developed by Beck, Weissman, Lester and Trexler (1974) and adapted into Turkish by Durak and Palabiyikoglu (1994); "Relationship Scales Questionnaire" developed by Griffin and Bartholomew (1994) and adapted into Turkish by Sümer and Güngör (1999); "Family Structure Evaluation Device" developed by Gülerce (1996) and "Substance Abuse Proclivity Scale (SAP)" developed by MacAndrew (1986) and adapted into Turkish by Ceyhun, Oğuztürk and Ceyhun (2001) are used. "Personal Information Scale" developed by the researcher is used to get information about demographic characteristics of students. For the data analysis, SPSS 22.0 was used and Spearman Test, Multiple Linear Regression, Mann Whitney U Test and Kruskal-Wallis test techniques were applied.

The result indicated that a significant relationship was found among high school students' substance abuse proclivity and hopelessness and preoccupied attachment style in positive way. A significant relationship was found among high school students' substance abuse proclivity and union, management and competence dimensions of family structure in positive way. Furthermore, substance abuse proclivity was differentiated according to the gender, type of high school, class differences, family attitude, family socio-economic level, substance use of students and family. The results discussed in context of literature and suggestions were provided.

Key Words: Substance Abuse Proclivity, Family Structure, Attachment Styles, Hopelessness, High School Students.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	Uyuşturucu Madde Kullanım Yaygınlığının Ükelere Göre Dağılımı	18
2.	2013 Yılı Küresel Yasadışı Madde Kullanım Tahminleri.....	19
3.	BM 15-65 Yaş Arası Genel Nüfusun Uyuşturucu İğne Kullanım Yaygınlık Tahminleri	19
4.	Ortaöğretimde Tütün, Alkol Ve Madde Kullanım Yaygınlığı.....	21
5.	İlköğretim Öğrencilerinin Araştırmaya Alınan İllere Göre Yaşam Boyu Madde Kullanım Yaygınlığı.	22
6.	Bireylerin Tütün Mamulü Kullanma Durumunun Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı, 2010, 2012, 2014	23
7.	Bireylerin Alkol Kullanma Durumunun Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı, 2010, 2012, 2014.....	24
8.	Lise Öğrencilerinin Kullanıldığı Maddelerin Tercihlerine Göre Dağılımı.....	24
9.	Araştırmaya Katılan Lise Öğrencilerinin Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistik Bulguları	63
10.	Kolmogorov-Smirnov Normallik Varsayımı Sonuçları.....	71
11.	Lise Öğrencilerinin Madde Kullanma Eğilimleri ile Aile Yapıları, Bağlanma Stilleri ve Umutsuzlukları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon Değerleri	72
12.	Madde Kullanma Eğilimini Açıklanamaya Dayalı Çoklu Regresyon Modeli Özeti.....	73
13.	Çoklu Regresyon Modeline İlişkin Katsayılar	74
14.	Cinsiyet ve Öğrencinin Kendisinin ve Ailesinin (Anne, Baba ve Kardeşlerden Birinin) Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Madde Kullanımının Madde Kullanma Eğilimlerini Açıklanamaya Dayalı Çoklu Regresyon Modeli Özeti	75
15.	Cinsiyet ve Öğrenci ve Ailenin Madde Kullanma Durumlarının Çoklu Regresyon Modeline İlişkin Katsayıları	75
16.	Madde Kullanma Eğiliminin Cinsiyet Durumuna Dayalı Mann Whitney U Testi Bulguları	76
17.	Madde Kullanma Eğiliminin Lise Türüne Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları	78

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
18.	Madde Kullanma Eğiliminin Sınıf Düzeyine Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları.....	79
19.	Madde Kullanma Eğiliminin Aile Tipine Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları	80
20.	Madde Kullanma Eğiliminin Aile Tutumuna Dayalı Kruskal Wallis Testi Bulguları.....	81
21.	Madde Kullanma Eğiliminin Ailenin Gelir Düzeyine Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları	83
22.	Madde Kullanma Eğiliminin Öğrencinin ve Ailenin Madde Kullanma Durumuna Dayalı Mann Whitney U Testi Bulguları	84
23.	Madde Kullanma Eğiliminin Kardeşler Arası Konuma Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları	85

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Sekil No</u>	<u>Sekil Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	Problem davranış kuramı içindeki sistemler ve bu sistemler içerisindeki koruyucu/risk faktörleri arasındaki ilişki.....	27
2.	Dönüşümsel aile modeli (I: İletişim, II: Birlik, III: Yönetim, IV: Yetkinlik, V: Duygusal bağlam ve VI: Dönüşüm göstergeleri).....	45
3.	Dörtlü bağlanma modeli (Bartholomew ve Horowitz, 1991).....	52

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik No</u>	<u>Grafik Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	Kız ve erkek lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar	77
2.	Farklı liselerde öğrenim gören öğrencilerin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar	78
3.	Farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören öğrencilerin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar	80
4.	Farklı aile tipine sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar	81
5.	Farklı aile tutumuna sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar	82
6.	Farklı aile gelir düzeyine sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar	83
7.	Öğrencinin ve/veya ailenin madde kullanma durumuna dayalı madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar	84
8.	Lise öğrencilerinin kardeşler arasındaki konumuna dayalı madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar	85

KISALTMALAR LİSTESİ

KBF	: Kişisel Bilgi Formu
MKEÖ	: Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği
İÖA	: İlişki Ölçekleri Anketi
BUÖ	: Beck Umutsuzluk Ölçeği
AYDA	: Aile Yapısı Değerlendirme Aracı

1. GİRİŞ

Ergenlik döneminde, dönemin özelliklerine bağlı olarak gelişen fizyolojik ve psikolojik değişiklikler, psiko-sosyal düzeyde bazı sorun olabilecek davranışlara yol açabilmektedir. Özellikle ergenler bağımsızlık kazanmak ve yeni statüler elde etmek için ailelerinden duygusal olarak uzaklaşıp kendilerine yeni ortamlar aramaktadırlar. Ergenlerin içine girdikleri bu yeni ortamlarda kendilerini ispat çabaları, yeni deneyimlerle beraber yeni sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Madde kullanımı, antisosyal davranışlar, sağlıksız beslenme, emniyet kemeri kullanmama, okuldan kaçma, okulu asma, okulda madde kullanımı bu dönemde görülen sorun davranışlar arasında gösterilebilir (Jessor,1998). Bu sorunların en önemlilerinden biri olarak, hızlı teknolojik gelişmelerin yaşandığı bilgi çağını yakalamaya çalışan günümüz toplumlarında, özellikle gençler arasında madde kullanımının giderek yaygın hale gelmesi gösterilebilir. Bağımlılığa yol açabilen veya kötüye kullanılacak duygu durum, algılama, biliş ve diğer beyin işlevlerinde değişikliklere neden olan (Ceyhun, Oğuztürk ve Ceyhun, 2001) madde ise, genel olarak merkezi sinir sistemini etkileyen, bireyin karamsarlığını, huzursuzluğunu ve/veya davranışlarını değiştiren kimyasallar olarak tanımlanmaktadır (Beck, Wright, Newman ve Liese, 1993). Ergenlik döneminde başlayan madde kullanımı ilerleyen yaşlarla birlikte bağımlılığa dönüşerek, bireyin yaşamını tehdit eder düzeylere ulaşabilmektedir. Bu bağlamda bağımlılık ise belirgin bir şekilde beynin nörokimyasında kalıcı ya da uzun süreli değişikliklerle sonuçlanan psikolojik veya fizyolojik olarak bir ya da birden fazla maddeye (alkol, tütün vb.) ihtiyaç duyulması durumu olarak tanımlanmaktadır (Newton, 2010).

Alkol, tütün ve yasadışı uyuşturucu kullanımı da dahil olmak üzere madde kullanımı gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, en başta gelen sağlık problemlerinden biri olarak dikkat çekmektedir (Currie, Small ve Currie, 2005; Du, Li, Lin ve Tam, 2014; Murray ve Lopez, 1997; United Nation Office on Drug and Crime [UNODC], 2015; World Health Organization [WHO], 2004). Özellikle ergenlikle beraber görülen madde bağımlılığı sorunu ülkemizde ve dünyada karşılaşılan yeni bir sorun değildir. Sanayileşme, modernleşme ve kentleşmenin de beraberinde getirdiği bireysel beklentiler ve toplumsal refah, her zaman beklenen sonucu veremeyebilmektedir. Ayrıca bunlarla beraber bireyin baş etmek zorunda olduğu problemlerin sayısı da artabilmekte ve bunun sonucunda problemleriyle baş etme becerileri azalan bireyler, çözümünü sağlıklı olmayan desteklerde arama yoluna gidebilmektedirler. Böylesi bir durumda ön plana çıkabilen madde bağımlılığı tereddütsüz biyolojik, psikolojik, davranışsal ve sosyal etkenlerin beraber etki ettiği bir

durum olarak önem taşımaktadır (Öztürk ve Uluşahin, 2011). Gençlerin bağımlılık yapan maddeleri kullanmalarına neden olan çok sayıda etken tanımlanabilir. Bu etkenler ailesel, arkadaş ortamı, okul, bireyin kişisel özellikleri, diğer riskli davranışların görülmesi, toplumsal ve çevresel etkenler olarak sıralanabilir (Akfert, Çakıcı ve Çakıcı, 2009). Bu etkenlerin içerisinde bireyin ekonomik, fizyolojik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşıladığı, gelişimini sürdürdüğü, topluma uyum sağlamasına aracılık eden en küçük toplumsal kurum olarak aile, her toplumda önemini koruyarak toplumsal yaşamın ve bireyin sağlıklı bir şekilde hayatına devam edebilmesi için önemli bir yere sahiptir. Ayrıca aile üyeleri arasındaki ilişkiler ve aile ortamı bireyin yaşamında önemli bir yer tutmaktadır.

Aile, psikososyal yönden gelişen ergenin en çok etkileşimde bulunduğu yerdir. Bu ilişkiler ergenin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi duymasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma uyum sağlama sürecini kolaylaştırıcı etkiler yapabilir. Bu bağlamda, aile üyelerinin etkileşimlerini organize eden görünmez işlevsel talepler olarak tanımlanan aile yapısı (Minuchin, 1974), ergenin gelişim sürecini etkileyen, bireylerin topluma uyum sağlamalarına aracılık eden önemli bir faktör olarak dikkat çekmektedir (Eryılmaz, 2010). Literatürde aile yapısının (dönüşümsel model) ilişkilendirildiği çalışmalara bakıldığında sigara ve alkol kullanımı, ergenin mutluluğu, intihar, anoreksik yeme tutumları faktörlerinin irdelendiği görülmektedir (Akfert ve diğ., 2009; Eryılmaz, 2010; Palabıyıköğlü, Azizoğlu, Özayar ve Ercan, 1993; Siyez ve Baş, 2009). Diğer taraftan ailenin farklı boyutları (aile tipi, aile tutumu gibi) ele alınarak da bazı faktörlerin irdelendiği dikkat çekmektedir. Örneğin, benlik saygısı, madde kullanımı, çocuk davranışları ve bilişsel çıktılar, intihar riski, saldırganlık, sigara içme, kaygı, alkol ve ilaç kullanımı, araştırılan faktörler arasında sıranalabilir (Aktürk, Erci, Öztürk ve Aslan, 2012; Barrett ve Turner, 2006; Carlson ve Corcoran, 2001; Ceyhun ve Ceyhun, 2003; Ekinci, Savaş ve Çıtak, 2001; Erşan, Doğan ve Doğan, 2009; Griesbach, Amos ve Currie, 2003; Griffin, Botvin, Scheier, Diaz ve Miller, 2000; Ledoux, Miller, Choquet ve Plant, 2002).

Literatürde aile ve aile yapısının birçok faktörle ilişkilendirilerek araştırıldığı görülmektedir. Çünkü aile yapısında; aileyi oluşturan bireyler birbirlerinden etkilenebilir ve bu durum aynı vücutta bulunan organlara benzetilebilir. Bu nedenle her açıdan etkileşim içerisinde olan bütün olarak aileyi, yaşayan bir organizma olarak nitelemek mümkündür. Organların herhangi birinde meydana gelen rahatsızlık, diğer organların da işleyişini, ritmini veya işlevselliğini değiştirebilir. Anne baba ve çocuk arasındaki ilişkinin ve iletişimin düzeyi ve biçimi, ergen bireyin yaşamıyla beraber, davranışlarını da doğrudan etkileyebilmektedir. Örneğin, Coombs ve Landsverg (1988) anne baba ile ergen ilişkisinin alkol ve madde kullanımında etkili olduğunu ve alkol ve madde kullanan ergenlerin anne

babaları ile iletişimlerinin açık olmadığını vurgulamışlardır. Bu da aile içi ilişkilerin bireylerin gelişimlerinde ve davranışlarında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle özellikle ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde yerine getirilmesi gereken önemli görevlerden biri olarak derin ve anlamlı ilişkiler kurmanın önem taşıdığı söylenebilir. Bu ilişkiler bireyler için büyük mutluluk kaynağı olabileceği gibi büyük stres kaynağı da olabilirler (Burger, 2006). Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve diğer insanları sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacak araçlar olarak görmekten ziyade onlarla anlamlı ilişkiler kurma çabası içerisindedir. Bu durumu Bowlby bağlanma kuramı olarak nitelendirerek, insanların kendileri için önemli olan diğer insanlarla güçlü duygusal bağ kurma eğilimleri olarak açıklamaktadır (Bowlby, 1969, 1973, 1980). Bu duygusal bağ kurma eğilimi ve gereksinimi daha henüz dünyaya gelmiş insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli ve gelişimsel olarak işlevsel olan bir bağlanma sistemini ifade etmektedir. Bağlanma sistemi, yeni doğanların bakımını sağlayan kişiye ve/veya kişilere fiziksel yakınlığını güçlü tutarak çocukların çevreden gelebilecek tehlikelere karşı korunmalarına yardım ederek onların çevreyi tanımaları için gerekli ortamı sağlamaktadır (Sümer ve Güngör, 1999). Bağlanma kuramına göre anne babalarıyla sevgi dolu, güvene dayalı ilişkiler yaşayan çocuklar yetişkin oldukları zaman güvenli ilişkiler kurmalarını sağlayan örnek edinirler (Burger, 2006). Bu süreçte bakıcı ile çocuk arasında kurulan ilişkiler sonucunda, çocuğun bakıcısına ve kendisine ilişkin oluşturduğu zihinsel işleyen modeller hayat boyu sürerek kişiler arası ilişkilerin temelini oluştururlar (Bowlby, 1980). Erken yaşlardaki gelişimlerine sıcak, destekleyici ve ulaşılabilir bir aile ortamıyla başlayamamış kişiler bazen çoğunluktan ayrılarak riskli ve farklı bir yola sapabilirler. Bu da onların güvensiz bağlanma stili geliştirmelerine neden olabilir. Bağlanma kuramına göre, aileleriyle erken yaşantılarında olumsuz yaşantıları sonucunda güvensiz bağlanma stili geliştiren bireyler, sadece yakın ilişkilerde değil aynı zamanda stres altında işlevsel olmayan tepkiler göstererek psikopatolojiye yatkınlık gösterebilirler (Mikulincer ve Shaver, 2012). Bu bağlamda bağlanma stilleri ile klinik depresyon, panik bozukluk ve obsesif kompulsif bozukluk (Bifulco, Moran, Ball ve Bernazzani, 2002; Sümer ve diğ., 2009) gibi psikopatolojilerin yanında madde kullanımı ile de arasında ilişkinin irdelendiği araştırmalar bulunmaktadır (Aydoğdu ve Çam, 2013; Kelley ve diğ., 2010; Massey, Compton ve Kaslow, 2014; Scullin ve Jacobs, 2001).

Madde kullanımının belirlenmesinde kişilik özellikleri de etkili bir faktör olarak dikkat çekmektedir (Sher, Bartholow ve Wood, 2000). Araştırmacılar, kişilik özellikleri ve madde kullanımı arasındaki bağlantının ilk çocukluk yıllarındaki uyuşturucu kullanımının psikolojik öncülleri olarak izlenebileceğini düşünmektedirler (Shedler ve Block, 1990). Kişiliğin bir boyutu olarak umutsuzluk ise, kişinin kendisi ve gelecek yaşantısı hakkında olumsuz

beklentilerini ifade etmektedir (Beck ve diğ., 1974). Bir amacı gerçekleştirmede beklenti durumunun neredeyse yok denecek kadar az olması duygusu bireyin gelecekle, kendisiyle ve çevresiyle ilgili olarak olumsuz tutumlar geliştirebilmesine neden olabilir. Kendisi, çevresi ve geleceği hakkında olumsuz duygular içerisinde bulunan umutsuz bireylerin ruh sağlığı olumsuz etkilenecek, bu bireylerde depresyon ve intihar gibi ruhsal sorunlar da görülebilmektedir (Kuo, Gallo ve Eaton, 2004; Thompson, Mazza, Herting, Randell ve Eggert, 2005). Bununla ilgili olarak, belirsiz gelecekte umudunu kesen/kaybeden ergenlerde madde kullanımı olduğu; bu ergenlerin aynı zamanda şiddet, cinsel davranışlar ve saldırgan davranışlar göstermeye de yatkın oldukları (Bolland, 2003) vurgulanmaktadır.

Bu araştırmada ise madde kullanma eğiliminin aile yapısı, bağlanma stilleri ve umutsuzluk ile ilişkisi irdelenmiştir. Madde kullanımı günümüzde gittikçe yaygınlaşan ve önlenilebilir bir sağlık sorunudur. Bu sorun özellikle ergenlik döneminde bireyselleşme yolunda bir adım atan genç bireylerin karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bu durumda önemli olan ergen bireylerin madde kullanımına başlamadan önce madde kullanma eğilimlerinin araştırılması, bu yönde gerekli önlemlerin alınması ve önleyici çalışmaların yürütülmesi önem taşımaktadır. Madde kullanma eğilimleri araştırılırken bireyin umutsuzluğunun, bağlanma stillerinin ve aile yapılarının da önemli birer unsur olduğu, bu unsurların her birinin ayrı ayrı madde kullanımı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan yapılan literatür taramasında madde bağımlılığı ile ilgili çalışmalara bakıldığında genellikle bu alanla ilgili prevelans saptama çalışmalarının yapıldığı ve bu çalışmalar içerisinde de kısmen madde kullanma nedenlerinin belirlenmeye çalışıldığı dikkat çekmekle beraber; madde kullanma eğilimi ile aile yapısının, bağlanma stillerinin ve umutsuzluğun birlikte ele alındığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle sözü geçen bu araştırma madde kullanma eğilimi ile bu değişkenlerin ilişkisini irdelemektedir.

1. 1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı; lisede öğrenim gören ergen bireylerin aile yapıları, bağlanma stilleri ve umutsuzlukları ile madde kullanma eğilimleri arasındaki ilişkileri incelemektir. Ayrıca lise öğrenimlerine devam eden öğrencilerin madde kullanma eğilimlerinin bazı demografik değişkenlere (cinsiyet, lise türü, sınıf düzeyi, aile tipi, aile tutumu, sosyo-ekonomik düzey, anne-baba veya kardeşlerden herhangi birinin madde kullanıp kullanmaması, kardeşler arasındaki konum) göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemektir.

1. 2. Araştırmanın Denenceleri

Araştırmada yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda aşağıda sıralanan deneceler test edilmiştir.

1. Lise öğrencilerinin aile yapıları, bağlanma stilleri ve umutsuzluğu ile madde kullanma eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
2. Lise öğrencilerinin aile yapıları, bağlanma stilleri ve umutsuzluğu madde kullanma eğilimlerini yordamaktadır.
3. Lise öğrencilerinin cinsiyet ve öğrencinin kendisinin ve aileden birinin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı madde kullanma eğilimini yordamaktadır.
4. Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri cinsiyet, lise türü, sınıf düzeyi, aile tipi, aile tutumu, sosyo-ekonomik düzey, anne-baba veya kardeşlerden herhangi birinin madde kullanıp kullanmaması, kardeşler arasındaki konuma bağlı olarak farklılaşmaktadır.

1. 3. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Bağımlılık yapan, kötüye kullanıma açık olan duygu durumunda, bilişsel yapıda, algılarda değişikliğe neden olan her türlü kimyasal, madde olarak değerlendirilmektedir. Bu maddelerden bazılarının kolaylıkla ulaşılabilirken bazıları reçete ile yasal düzenlemeler ile satışı yapılmakta, bazılarının ise yasal olarak bulundurulması, kullanılması ve satışı yasaktır. Özellikle sigara ve alkol kısmi yasal düzenlemeler olan bağımlılık yapan ve en yaygın kullanılan maddeler olarak söylenebilir. Bu maddelerin kullanımının madde kullanım bozukluğu olarak tanımlanabilmesi için de belli kriterlerin gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

Madde kullanımı ilk olarak deneme ile başlayabilir. Bunda özenti önemli rol oynayabileceği gibi zevk alma da bir etken olabilir. Bu ilk kullanım sırasında maddenin bireye hiçbir zararı yokmuş gibi algılanabilir. Bu durumda sadece zevk almak önemli bir etken olabilir. Çünkü madde, kullanılmaya başladığından itibaren beyindeki ödüllendirme mekanizmasını aktif hale getirerek çeşitli hormonların salgılanmasını sağlamaktadır. Hayatını sürdürmek için gerekli olmayan ve yapay bir haz oluşturan bu maddeler daha sonrasında sanki onlar olmazsa yaşam, yaşam olmaktan çıkar gibi kullanılmaya başlanabilmektedir. Bu şekilde pekişmesi gerçekleşen davranışlar da sanki beslenme, cinsellik, tat alma gibi olumlu etki oluşturacak bir anı meydana getirerek, bireyin kendisini iyi hissetmesine yardımcı olduğundan maddenin kullanımının devam etmesi de muhtemel olmaktadır.

Madde kullanımı, günümüzde artan bir şekilde sorun haline gelmekte ve yaygınlaşmaktadır. Son yıllarda Türkiye’de de maalesef özellikle gençler arasında kolay ulaşılabilir olması bakımından sigara kullanımının arttığı gözlemlenmektedir. Madde bağımlılığının sıklık ve yaygınlığına ilişkin veriler ülkeden ülkeye değişiklikler göstermekle beraber; madde bağımlılığı bireyselleşme yolunda önemli adımlar atan ergenlerin karşı karşıya olduğu önemli sorunlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Madde kullanımıyla ilgili olarak birçok risk etmeni sayılabilir. Bunlardan ilk olarak aile yapısını söylenebilir. Aile bireyin birçok ihtiyacını karşıladığı ve gelişimini sürdürdüğü yerdir. Ayrıca aile bireyin topluma uyum sağlamasına aracılık eden en küçük kurumsal yapıdır. Bu kurumsal yapı da toplumdaki diğer yapılar gibi değişim ve gelişimden ister istemez etkilenecektir. Değişim ve gelişim sürecine açık olan aile, aynı zamanda bireylerin gelişim süreci üzerinde de önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda aile unsuru da madde kullanımında önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Ailenin tutarsızlık göstermesi ve ilgisiz davranması, çocuğun başarısının ödüllendirilmemesi ve çocukla iletişimlerinin kalitesi bireyin kendisini ailesine ait hissetmesini de etkileyebilir. Bu anlamda bireyin aile içinde huzurlu ve sorunsuz bir ortamının olması onun sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimleri açısından son derece önemlidir. Aile içindeki bireylerin birbirlerinden beklentileri, anne babanın veya kardeşlerden birinin veya kardeşlerin madde kullanması, ailenin aşırı izin verici tavırda olması madde kullanımını etkileyebilecek durumlardan olabilir.

Yaşam boyu gelişimi savunan gelişim kuramcıları (ör., Erikson ve Sullivan) özellikle ergenlik ve erken yetişkinlikte yerine getirilmesi gereken en önemli görevlerden biri olarak derin ve anlamlı ilişkiler kurmayı vurgulamaktadırlar. Duygusal bağ kurma eğilimi ve gereksinimi yaşamımızı anlamlı olarak sürdürebilmek açısından önemli olmakla beraber dünyaya gelişimizle başlayıp hayat boyu süren bir olgudur. Bu nedenle yaşama ilk adımların atıldığı aile içerisinde birey öncelikle aile içindeki bireylerden daha sonra da başka kişilerden yakınlık bekleme eğiliminde olup bu kişiler yanında olduğunda kendisini güvende hissetmek istemektedir. Çünkü insanoğlu sosyal bir varlık olarak diğer insanları sadece kendi temel ihtiyaçlarını karşılayacak araçlar olarak görmemektedirler. Aynı zamanda destek alacak, yaşama devam edecek bir güç olarak da algılayabilmektedir. Eğer erken yaşlardaki gelişimlerine sıcak, destekleyici ve ulaşılabilir bir aile ortamıyla başlayamamışlarsa kişiler bazen çoğunluktan ayrılarak riskli ve farklı bir yola sapabilirler. Bu yollardan biri de madde kullanımınıdır. Diğer yandan madde kullanımında önemli bir unsur olan etken ise umutsuzluktur. Genellikle umutsuzluk bireyin ruh sağlığını olumsuz etkilemektedir. Depresyon ve intihar gibi ruhsal problemlere yol açabilen duygu olan

umutsuzluk bireyin bir olaydan veya gelecekte beklenenlerin olumsuz yönde olması veya beklenenlerin olumsuz bir seyir izlediği duygusudur.

Madde kullanımının, daha başlamadan engellenmesi bu anlamda tedbirlerin alınıp müdahalelerin yapılabilmesi mümkündür. Bu nedenle özellikle ergenlerin madde kullanma potansiyellerinin olup olmadığının belirlenmesi önem taşımaktadır. Fakat şu bir gerçektir ki her birey farklıdır ve farklı ortamlarda ve şartlarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu nedenle yaşamlarını sürdürdükleri aile yapılarının, bu bireylerin ailesine veya çevresindeki bireylere bağlanma stillerinin ve içinde bulunduğu koşullar sonucunda sahip olduğu umutsuzluğun da madde kullanma eğilimlerinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Bu çalışma ile hem ergenlerin madde kullanma eğilimlerinin belirlenmesi hedeflenmiş hem de madde kullanma eğilimleri ile aile yapıları, bağlanma stilleri ve umutsuzlukları arasındaki ilişkilerin ortaya konulması düşünülmüştür. Madde kullanma eğilimi olan grupların belirlenmesi, bu gruplar için gerekli önleyici çalışmaların planlanmasında yol gösterici olabilir. Bu nedenle çalışmanın hem alan literatürüne hem de ergenlerin madde kullanımına başlamadan önce tedbirler alınabilmesi açısından uygulayıcılara katkı sağlayacağı ve yeni çalışmalara ışık tutacağı ümit edilmektedir.

1. 4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları şu şekildedir:

1. Madde kullanma eğilimini sadece aile yapısı, bağlanma stilleri, umutsuzluk ve çeşitli sosyo-demografik değişkenlerle ele almak bir sınırlılıktır.
2. Araştırma grubu Türkiye'de Karadeniz Bölgesi'nde büyük şehir statüsünde olan bir il genelindeki 2015-2016 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören lise öğrencileriyle sınırlıdır.
3. Araştırmadan elde edilen veriler, Aile Yapısı Değerlendirme Aracı, Beck Umutsuzluk Ölçeği, İlişki Ölçekleri Anketi ve Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği veri toplama araçları ile elde edilen verilerle sınırlıdır.

1. 5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımları şu şekildedir:

1. Araştırmaya katılan öğrencilerin veri toplama araçlarını içten ve doğru bir şekilde doldurdukları kabul edilmiştir.

1. 6. Tanımlar

Bu araştırmada kullanılan kavramların tanımları şu şekildedir:

Madde (Substance): Merkezi sinir sistemini etkileyen, bireyin karamsarlığını, huzursuzluğunu ve/veya davranışlarını değiştiren kimyasallardır (Beck ve diğ. 1993).

Bağımlılık (Addiction): Bilindik bir şekilde beynin nörokimyasında kalıcı ya da uzun süreli değişikliklerle sonuçlanan psikolojik veya fizyolojik olarak bir ya da birden fazla maddeye (alkol, tütün vb.) ihtiyaç duyulması durumudur (Newton, 2010).

Madde Kullanma Eğilimi (Substance Abuse Proclivity): Madde (kötüye) kullanımı veya kullanma olasılığı durumudur (MacAndrew, 1986).

Bağlanma (Attachment): İnsanların kendileri için önemli gördükleri diğerlerine karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar (Bowlby, 1980).

Umutsuzluk (Hopelessness): Kişinin kendisi ve gelecek yaşantısı hakkında olumsuz beklentilerini ifade eder (Beck, Weissman, Lester ve Trexler, 1974).

Aile (Family): Biyolojik veya psikolojik bağları olan ve aralarında tarihsel, duygusal ve ekonomik bir beraberlik olan ve aynı evin üyeleri olan kişilerin oluşturduğu birliktir (Gladding, 2011).

Aile Yapısı (Family Structure): Aile üyelerinin etkileşimlerini organize eden görünmez işlevsel taleplerdir (Minuchin, 1974).

2. LİTERATÜR TARAMASI

2. 1. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

Araştırmanın bu bölümünde, değişkenler literatüre dayalı olarak incelenerek ortaya konulmuştur. Ayrıca araştırmada yer alan değişkenlerle ilgili olarak önceki çalışmalardan örnekler verilmiştir.

2. 1. 1. Madde Kullanım Bozukluğu

Madde kullanımı genellikle yasadışı maddelerin kullanılması, toplum tarafından izin verilmemesi durumunda yasaklanmış kullanım, kullanıcının sağlığını tehlikeye atacak şekilde tehlikeli kullanım, sosyal ve psikolojik işlevselliği bozacak bir biçimde işlevsiz kullanım ve herhangi bir muayene sonrasında reçeteye verilmemiş olan tıbbi olmayan bir maddenin kullanımı (Ögel, 2010: 33) şeklinde farklı tanımlarla ele alınmaktadır.

2. 1. 2. Madde Kullanım Bozukluğunun Tanımı ve Genel Kavramlar

Bağımlılık kısaca, maddelerin zorlantılı bir biçimde, alışkanlık meydana getirecek düzeyde kullanımı olarak tanımlanabilir (DSM-5). DSM-5 tanı kriterlerinde madde bağımlılığı için ayrıca tanı kriterleri belirtilmemiş olup farklı madde kullanım bozuklukları başlıklar halinde sıralanmıştır. Bu nedenle madde bağımlılığının DSM-4 tanı kriterlerine göre nasıl tanımlandığını görebilmek amacıyla DSM-4 tanı kriterleri kullanılmıştır. DSM-4'e göre madde bağımlılığı kriterleri şu şekildedir (DSM-IV-TR, 2001: 96-97):

12 aylık bir dönem içinde herhangi bir zaman ortaya çıkan aşağıdakilerden üçü (ya da daha fazlası) ile kendini gösteren klinik olarak belirgin bir bozulmaya ya da sıkıntıya yol açan uygunsuz madde kullanımı örüntüsü:

1. Aşağıdakilerden biri ile tanımlandığı üzere tolerans gelişmiş olması:
  - a) Entoksikasyon (zehirlenme durumu) ya da istenen etkiyi sağlamak için belirgin olarak artmış miktarda madde kullanma gereksinmesi,
  - b) Sürekli olarak aynı miktarda madde kullanılması ile belirgin olarak azalmış etki sağlanması.
2. Aşağıdakilerden biri ile tanımlandığı üzere yoksunluk gelişmiş olması
  - a) Söz konusu maddeye özgü yoksunluk sendromu,

- b) Yoksunluk semptomlarından kurtulmak ya da kaçınmak için aynı madde (ya da yakın benzeri) alınır.
3. Madde çoğu kez tasarlandığından daha yüksek miktarlarda ya da daha uzun bir dönem süresince alınır.
  4. Madde kullanımını bırakmak ya da denetim altına almak için sürekli bir istek ya da boşa çıkan çabalar vardır.
  5. Maddeyi sağlamak (ör., çok sayıda doktora gitme ya da uzun süreli araba kullanma), maddeyi kullanmak (ör., birbiri ardı sıra sigara içme) ya da maddenin etkilerinden kurtulmak için çok fazla zaman harcama.
  6. Madde kullanımı yüzünden önemli toplumsal, mesleki etkinlikler ya da boş zamanları değerlendirme etkinlikleri bırakılır ya da azaltılır.
  7. Maddenin neden olmuş ya da alevlendirmiş olabileceği, sürekli olarak var olan ya da yineleyici bir biçimde ortaya çıkan fiziksel ya da psikolojik bir sorunun olduğunu bilmesine karşın madde kullanımı sürdürülür (ör., kokainin yol açtığı depresyonunun olduğunu bilmesine karşın kokain kullanıyor olma ya da alkol tüketimi ile kötüleştiğini bildiği ülseri olmasına karşın içmeyi sürdürme).

DSM-4 tanı kriterlerine göre madde kötüye kullanımı kriterleri şu şekildedir (DSM-IV-TR, 2001: 101):

A. 12 aylık bir dönem içinde ortaya çıkan aşağıdakilerden biri (ya da birden fazlası) ile kendini gösterdiği üzere, klinik açıdan belirgin bozulma ya da sıkıntıya yol açan uygunsuz bir madde kullanımı örüntüsü:

1. İşte okulda ya da evde alması beklenen başlıca sorumlulukları almama ile sonuçlanan yineleyici bir biçimde madde kullanımı (ör., madde kullanımı ile ilişkili olarak sık sık işe gitmemeler ya da işte başarı gösterememe; madde kullanımı ile ilişkili olarak okula gitmemeler, okulu asmalar ya da okuldan kovulmalar; çocukların ya da diğer ev halkının ihmal edilmesi).
2. Fiziksel olarak tehlikeli durumlarda yineleyici bir biçimde madde kullanımı (ör., madde kullanımının yarattığı bozukluklar sırasında araba kullanma ya da makineyi işletme).
3. Madde ile ilişkili, yineleyici bir biçimde ortaya çıkan yasal sorunlar (ör., madde ile ilişkili davranım bozukluğuna bağlı tutuklanmalar).
4. Maddenin etkilerinin neden olduğu ya da alevlendirdiği, sürekli ya da yineleyici toplumsal ya da kişilerarası sorunlara karşı sürekli madde kullanımı (ör., entoksikasyonun sonuçları hakkında eşle olan tartışmalar, fiziksel kavgalar).

B. Bu semptomlar, bu grup madde için madde bağımlılığı ölçütlerini hiçbir zaman karşılamamıştır.

Her ne kadar bağımlılık ve madde kavramları yukarıdaki gibi tanımlanıp kriterleri belirlense de, halk arasında, basın ve yayın organlarında, madde bağımlılığının sadece uyuşturucu bağımlılığı gibi kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bu nedenle madde bağımlılığı denildiğinde akla ilk önce yasal olarak bulundurulması veya kullanılması yasak olan esrar, eroin, kokain gibi uyuşturucu maddeler gelmektedir. Fakat madde bağımlılığı açısından bakıldığında, bağımlılık yapan maddeler bunlarla sınırlı değildir. Bu anlamda DSM-5 kriterlerine göre bağımlılığa yol açabilecek maddeleri şu şekilde sıralanabilir: alkol, kafein, kenevir (kannabis), varsandırılar (hallüsinojenler), fensiklidin, uçucular, opiyatlar; dinginleştirici, uyuşturucu ya da kaygı gidericiler (sedatif, hipnotik ya da anksiyolitikler), uyarıcılar (amfetamin türü maddeler, kokain ve diğer uyarıcılar); tütün ve diğer (ya da bilinmeyen) maddeler. Yukarıda ifade edilen maddelerin ağır olmayan bir biçimde, süreğen, depresen ağır duruma doğru değişen aralıklarda, zorlantılı bir şekilde kullanımı için ise madde kullanım bozukluğu terimi kullanılmaktadır (DSM-5, 2013).

2. 1. 3. DSM-5 Tanı Kriterleri (Sigara, Alkol, Uçucu Madde Tanı Kriterleri, Yoksunluk ve Esrlik Belirtileri)

DSM 5 (2013) kriterlerine göre madde ile ilişkili bozukluklar 10 ayrı madde kümesini kapsamaktadır. Bu maddeler arasında kolay ulaşılabilir olmaları ve haklarında kısmi yasal düzenlemeler olması bakımından sigara, alkol ve uçucu maddeler seçilmiştir. Bu maddelerin DSM-5 tanı kriterleri, yoksunluk ve esrlik (sarhoşluk) belirtileri aşağıdaki gibidir:

2. 1. 3. 1. Tütün Kullanım Bozukluğu

A. On iki aylık bir süre içinde, aşağıdakilerden en az ikisi ile kendini gösteren, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da işlevsellikte düşmeye yol açan, sorunlu bir tütün kullanım örüntüsü:

1. Çoğu kez istediğinden daha büyük ölçüde ya da daha uzun süreli olarak tütün alınır.
2. Tütün kullanmayı bırakmak ya da denetim altında tutmak için sürekli bir istek ya da bir sonuç vermeyen çabalar vardır.
3. Tütün elde etmek, tütün kullanmak ya da yarattığı etkilerden kurtulmak için gerekli etkinliklere çok zaman ayrılır.

4. Tütün kullanmaya içinin gitmesi ya da alkol kullanmak için çok büyük bir istek duyma ya da kendisi zorlanmış hissetme.
5. İşte, okulda ya da evdeki konumunun gereği olan başlıca yükümlülükleri yerine getirememeye ile sonuçlanan, yineleyici tütün kullanımı (ör., işini engelleme).
6. Tütün etkilerinin neden olduğu ya da alevlendirdiği, sürekli ya da yineleyici toplumsal ya da kişilerarası sorunlar olmasına karşın tütün kullanımını sürdürme (ör., tütün kullanımıyla ilgili olarak başkalarıyla tartışmalara girme).
7. Tütün kullanımından ötürü önemli bir takım toplumsal, işle ilgili etkinliklerin ya da eğlenme-dinlenme etkinliklerinin bırakılması ya da azaltılması.
8. Yineleyici bir biçimde, tehlikeli olabilecek durumlarda tütün kullanma (ör., yatakta sigara içme).
9. Büyük olasılıkla tütünün neden olduğu ya da alevlendirdiği sürekli ya da yineleyici bedensel ya da ruhsal sorunu olduğu bilgisine karşın tütün kullanımı sürdürülür.
10. Aşağıdakilerden biriyle tanımlandığı üzere, dayanıklılık (tolerans) gelişmiş olması.
  - a) Esrikliliği ya da istenen etkiyi sağlamak için belirgin olarak artan ölçülerde tütün kullanma gereksinimi,
  - b) Aynı ölçüde tütün kullanımının sürdürülmesine karşın belirgin olarak daha az etki sağlanması.
11. Aşağıdakilerden biriyle tanımlandığı üzere, yoksunluk gelişmiş olması:
  - a) Tütüne özgü yoksunluk sendromu,
  - b) Yoksunluk belirtilerinden kurtulmak ya da kaçınmak için tütün (ya da nikotin gibi yakından ilişkili bir madde) alınır (DSM 5, 2013: 280-281).

2. 1. 3. 2. Tütün Yoksunluğu

A. En az birkaç hafta, her gün tütün kullanma.

B. A tanı ölçütünde tanımlanan tütün kullanımının bırakılmasından ya da ölçüsünün azaltılmasından sonraki 24 saat içerisinde, aşağıdaki dört (ya da daha çok) belirti ya da bulgunun gelişmesi:

1. Kolay kızma, engellenmişlik duygusu ya da öfke,
2. Bunaltı,
3. Odaklanma güçlüğü,
4. Yeme isteğinde artma,
5. Huzursuzluk,
6. Çökkün duygu durumu,

7. Uykusuzluk.

C. B tanı ölçütündeki belirtiler ve bulgular klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında işlevsellikten düşmeye neden olur.

D. Bu belirtiler ve bulgular başka sağlık durumuna bağlanamaz ve esriklilik ya da başka bir madde yoksunluğu da içinde olmak üzere, başka bir ruhsal bozuklukla iyi açıklanamaz (DSM 5, 2013: 282-283).

2. 1. 3. 3. Alkol Kullanım Bozukluğu

A. On iki aylık bir süre içinde, aşağıdakilerden en az ikisi ile kendini gösteren, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da işlevsellikte düşmeye yol açan, sorunlu bir alkol kullanım örüntüsü:

1. Çoğu kez istediğinden daha büyük ölçüde ya da daha uzun süreli olarak alkol alınır.
2. Alkol kullanmayı bırakmak ya da denetim altında tutmak için sürekli bir istek ya da bir sonuç vermeyen çabalar vardır.
3. Alkol elde etmek, alkol kullanmak ya da yarattığı etkilerden kurtulmak için gerekli etkinliklere çok zaman ayrılır.
4. Alkol kullanmaya içinin gitmesi ya da alkol kullanmak için çok büyük bir istek duyma ya da kendisi zorlanmış hissetme.
5. İşte, okulda ya da evdeki konumunun gereği olan başlıca yükümlülükleri yerine getirememeye ile sonuçlanan, yineleyici alkol kullanımı.
6. Alkolün etkilerinin neden olduğu ya da alevlendirdiği, sürekli ya da yineleyici toplumsal ya da kişilerarası sorunlar olmasına karşın alkol kullanımını sürdürme.
7. Alkol kullanımından ötürü önemli bir takım toplumsal, işle ilgili etkinliklerin ya da eğlenme-dinlenme etkinliklerinin bırakılması ya da azaltılması.
8. Yineleyici bir biçimde, tehlikeli olabilecek durumlarda alkol kullanma.
9. Büyük olasılıkla alkolün neden olduğu ya da alevlendirdiği sürekli ya da yineleyici bedensel ya da ruhsal sorunu olduğu bilgisine karşın alkol kullanımı sürdürülür.
10. Aşağıdakilerden biriyle tanımlandığı üzere, dayanıklılık (tolerans) gelişmiş olması.
  - a) Esrikliliği ya da istenen etkiyi sağlamak için belirgin olarak artan ölçülerde alkol kullanma gereksinimi,
  - b) Aynı ölçüde alkol kullanımının sürdürülmesine karşın belirgin olarak daha az etki sağlanması.

11. Aşağıdakilerden biriyle tanımlandığı üzere, yoksunluk gelişmiş olması:

- a) Alkole özgü yoksunluk sendromu,
- b) Yoksunluk belirtilerinden kurtulmak ya da kaçınmak için alkol (ya da benzodiazepin gibi yakından ilişkili bir madde) alınır (DSM 5, 2013: 237-238).

2. 1. 3. 4. Alkol Esriklığı (Entoksikasyonu)

A. Yakın bir geçmişte alkol almış olma.

B. Alkol alımı sırasında ya da kısa süre bir süre sonrasında gelişen, klinik açıdan önemli, sorunlu davranışsal ya da ruhsal değişiklikler (ör., uygunsuz cinsel ya da saldırgan davranış, duygudurum değişkenliği, yargılama bozukluğu).

C. Alkol alımı sırasında ya da kısa bir süre sonrasında gelişen, aşağıdaki belirti ya da bulgulardan biri (ya da daha çoğu):

1. Sözü ağızda geveleyerek konuşma,
2. Eşgüdüm (koordinasyon, uyum sağlama) bozukluğu,
3. Düzgün ayakta duramama,
4. Nistagmus (istemli göz hareketleri),
5. Dikkat ya da bellek bozuklukları,
6. Stupor ya da koma.

D. Bu belirtiler ya da bulgular başka bir sağlık durumuna bağlanamaz ve başka bir madde esriklığı içinde olmak üzere başka bir ruhsal bozuklukla daha iyi açıklanamaz (DSM 5, 2013: 239).

2. 1. 3. 5. Alkol Yoksunluğu

A. Aşırı ölçüde ve uzun süreli alkol kullanımının bırakılması (ya da azaltılması).

B. A tanı ölçütünde tanımlanan alkol kullanımının bırakılmasından (ya da azaltılmasından) sonra, birkaç saatle, birkaç gün arasında değişen bir süre aralığından sonra aşağıdaki iki (ya da daha çok) belirti ya da bulgunun gelişmesi:

1. Otonom aşırı etkinlik (hiperaktivite) (ör., terleme ya da dakikada 100'ün üzerinde bir kalp atım hızı),
2. El titremesinde artma,
3. Uykusuzluk,
4. Bulantı ya da kusma,
5. Gelip geçici, görsel, dokunsal ya da duygusal varsanılar ya da yanılsamalar,
6. Ruhsal-devinimsel kışkırtma (psikomotor ajitasyon),
7. Bunaltı,

8. Jeneralize tonik-klonik kasılmalar (ör., istemsiz dil ısırma, idrar ve gaita kaçırma vb.).

C. B tanı ölçütündeki belirtiler ve bulgular klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, işle ilgili alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında işlevsellikte düşmeye neden olur.

D. Bu belirtiler ve bulgular başka bir sağlık durumuna bağlanamaz ve başka bir madde esrikliği ya da yoksunluğu da içinde olmak üzere, başka bir ruhsal bozuklukla daha iyi açıklanamaz (DSM 5, 2013: 239-240).

2. 1. 3. 6. Uçucu Kullanım Bozukluğu

A. On iki aylık bir süre içinde, aşağıdakilerden en az ikisi ile kendini gösteren, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da işlevsellikte düşmeye yol açan, sorunlu bir, hidrokarbon tabanlı uçucu madde kullanımı örüntüsü:

1. Uçucu madde çoğu kez, istendiğinden daha büyük ölçüde ya da daha uzun süreli olarak alınır.
2. Uçucu madde kullanmayı bırakmak ya da denetim altında tutmak için sürekli bir istek ya da bir sonuç vermeyen çabalar vardır.
3. Uçucu madde elde etmek, uçucu madde kullanmak ya da yarattığı etkilerden kurtulmak gerekli etkinliklere çok zaman ayırır.
4. Uçucu madde kullanmaya içinin gitmesi ya da uçucu madde kullanmak için çok büyük bir istek duyma ya da kendini zorlanmış hissetme.
5. İşte, okulda ya da evdeki konumunun gereği olan başlıca yükümlülüklerini yerine getirememeye ile sonuçlanan, yineleyici uçucu madde kullanımı.
6. Uçucu maddenin etkilerinin neden olduğu ya da alevlendirdiği, sürekli ya da yineleyici toplumsal ya da kişilerarası sorunlar olmasına karşın kullanımını sürdürme.
7. Uçucu madde kullanımından ötürü önemli bir takım toplumsal, işle ilgili etkinliklerin ya da eğlenme-dinlenme etkinliklerinin bırakılması ya da azaltılması.
8. Yineleyici bir biçimde, tehlikeli olabilecek durumlarda uçucu madde kullanma.
9. Büyük bir olasılıkla bu maddenin neden olduğu ya da alevlendirdiği sürekli ya da yineleyici bedensel ya da ruhsal bir sorunu olduğu bilgisine karşın uçucu madde kullanımını sürdürür.
10. Aşağıdakilerden biriyle tanımlandığı üzere, dayanıklılık (tolerans) gelişmiş olması:

- a) Esriklği ya da istenen etkiyi sağlamak için belirgin olarak artan ölçülerde uçucu madde kullanma gereksinimi,
- b) Aynı ölçüde uçucu madde kullanımının sürdürülmesine karşın belirgin olarak daha az etki sağlanması (DSM 5, 2013: 257-258).

2. 1. 3. 7. Uçucu Esriklği (Entoksikasyonu)

A. Yakın bir geçmişte, toluen ya da benzin gibi uçucu hidrokarbonlar da içinde olmak üzere, uçucu maddelerle, isteyerek ya da istemeden, kısa bir süre içinde, yüksek ölçüde karşılaşma.

B. Uçucu madde alımı sırasında ya da kısa bir süre sonrasında gelişen, klinik açıdan önemli, sorunlu davranışsal ya da ruhsal değişiklikler (ör., tartışmacılık, saldırganlık, duygusuzluk [apati], yargılama bozukluğu).

C. Uçucu madde alımı sırasında ya da kısa bir süre sonrasında gelişen, sıralanan belirti ya da bulgulardan ikisi (ya da daha çoğu):

Baş dönmesi, nistagmus (istemsiz göz hareketleri), eşgüdüm bozukluğu, sözü ağızda geveleyerek konuşma, düzgün ayakta duramama, letarji (uyuşukluk), reflekslerde azalma, ruhsal-devinsel (psikomotor) yavaşlama, titreme, genel bir kas güçsüzlüğü, görme bulanıklığı ya da çift görme, stupor ya da koma, öfori (kendini aşırı derecede zinde hissetme).

D. Bu belirtiler ya da bulgular başka bir sağlık durumuna bağlanamaz ve başka bir madde esriklği de içinde olmak üzere başka bir ruhsal bozuklukla daha iyi açıklanamaz (DSM 5, 2013: 260).

2. 1. 4. Madde Kullanım Yaygınlığı

Yapılan çalışmalar hangi maddenin daha çok kullanıldığını belirlemeye yönelik olduğu için madde kullanım sıklığını belirlemek oldukça zordur (Ceyhun ve diğ., 2001). Türkiye’de ise madde kullanım bozukluğu yaygınlığının (prevelans) belirlenmesine yönelik çalışmaların yetersiz olduğu söylenebilir. Bu bölümde madde kullanım yaygınlığının dünyadaki ve Türkiye’deki durumu hakkında bilgi verilecektir.

2. 1. 4. 1. Dünyadaki Durum

Küreselleşen dünyamızda madde kullanımı gün geçtikçe daha büyük sorun haline gelmektedir. 1960’lı yıllara kadar madde bağımlılığı ve bağımlılık yapıcı maddeler ciddi bir halk sorunu olarak görülmemiştir. Bu yıllarda afyon, esrar, barbitüratlar ve alkolün

bağımlılık yaptığı ve madde kötüye kullanımının bir davranış bozukluğu olduğu tıp literatürüne girmiştir. Bunun nedeni olarak 1980'lerden itibaren tedaviye ve önlemeye yönelik ciddi çalışmaların başlamış olması ve Vietnam Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin 200 binden fazla opioid (vücutta morfin gibi etki gösteren maddeler) bağımlısının ülkesine dönmesi sonucu onlarla uğraşmak zorunda kalması gösterilebilir (Uzby, 2009).

Madde kullanımı (ilişkili bozukluklar ile birlikte) bölgeden bölgeye göre değişmesine rağmen, tütün ve alkol tüm dünyada en yaygın kullanılan ve en ciddi halk sağlığı sorunlarına yol açan maddelerdendir (WHO, 2001). Amerika'da 18 yaş ve üzeri bireylerin seçilen bazı özelliklere göre yapılan alkol kullanımını belirlemeye yönelik araştırmada, genel olarak 18 yaş ve üzeri bireylerde düzenli alkol kullanım yaygınlığı %52 olarak belirlenmişken, %21'inin yaşam boyu alkol kullanmadığı görülmektedir. Yine aynı çalışmada erkeklerin %60'ı kadınların %44'ünün düzenli içici olduğu belirlenmiştir. Asyalı yetişkinlerin %42'sinin yaşam boyu alkol kullanmadığı tespit edilmiştir. Genel olarak 18 yaş ve üzeri bireylerin %18'i mevcut sigara içicisi olmakla beraber, %21'i eski içici olarak göze çarpmaktadır. %61'i ise hayatlarında 100 sigara bile içmemiştir. Kadınların %16'lık oranıyla karşılaştırıldığında erkeklerin %21'inin mevcut içici olduğu dikkat çekmektedir (Blackwell, Lucas ve Clarke, 2014: 73).

Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre, küresel anlamda uyuşturucu kullanım yaygınlığı 2004 yılında Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki en yüksek yaygınlık oranıyla %0 ile %3 arasında değiştiği tahmin edilmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki uyuşturucu kullanım bozukluğunun en yüksek tahmini yaygınlık oranları Amerika'nın bazı bölgelerinde tespit edilmiştir. Ayrıca Afrika, Asya, Doğu Akdeniz, Avrupa ve Batı Pasifik'teki seçilen ülkelerde kadınlar ve erkekler arasındaki uyuşturucu kullanım bozukluğunun yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir. 15 yaş ve üzeri kadın ve erkeklerde uyuşturucu madde kullanım yaygınlığı ise bazı ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Uyuşturucu madde kullanım yaygınlık oranı en fazla olan ülke olarak erkeklerde %3.32 ile İran, ardından %3.14 ile Kolombiya, %2.44 ile Nijerya ve %2.15 ile Bolivya gelmektedir. Kadınlarda ise uyuşturucu madde kullanım yaygınlığı oranı erkeklere göre daha az görülmeyle beraber %0.0 ile %1.04 arasında değişmektedir. Ayrıntılı olarak ülkelere göre uyuşturucu madde kullanım yaygınlığı oranları Tablo 1'de sunulmuştur (WHO, 2004).

Tablo 1. Uyuşturucu Madde Kullanım Yaygınlığının Ülkelere Göre Dağılımı

Ülkeler	Uyuşturucu Kullanım Yaygınlığı (%)	
	Erkek	Kadın
Afganistan	0.92	0.1
Arjantin	1.74	0.56
Bolivya	2.15	0.71
Bosna Hersek	0.45	0.15
Bulgaristan	1.22	0.4
Kanada	1.14	0.37
Çin	0.15	0.04
Kolombiya	3.14	1.04
Mısır	1.3	0.46
Fransa	0.41	0.13
İran	3.32	0.55
İsrail	1.41	0.45
İtalya	0.81	0.25
Japonya	0.01	0
Nijerya	2.44	0.81
Rusya	0.72	0.23
Suudi Arabistan	0.01	0
Türkiye	0.03	0.01
İngiltere	1.29	0.41
ABD	1.83	0.58

Currie ve diğerleri (2005) Birleşik Krallık ve uluslararası perspektifler açısından ergenlerde madde ve çoklu madde kullanım yaygınlıkları profilini çıkardıkları raporlarında, 15 yaş grubundaki haftalık sigara kullanımının İngiltere’de yaygın olmakla beraber kızların %28’inde erkeklerin ise %21’inde haftalık sigara kullanım oranı görüldüğünü; İskoçya ve Galler’de erkek çocuklar arasında %16’lık prevalansla (yaygınlık) sigara kullanımının önemli ölçüde daha düşük olduğu, kızlarda ise üç Birleşik Krallık ülkesinden en düşük oranın %23 ile İskoçya’da olduğunu tespit etmişlerdir. Okul çağındaki çocuklarda sağlık davranışı çalışmasına katılımcı tüm ülkeler arasında 15 yaşındaki kızların %23’ü, erkeklerin %24’ünün düzenli sigara kullanıcısı olduğu bildirilmiştir. Haftalık içicilik oranı erkeklerde %57, kızlarda %67 ile Gröland’da istisnai bir şekilde yüksek oran tespit edilmiştir. Diğer bütün ülkelerde ise haftalık sigara içme yaygınlığı her iki cinsiyet için en az %45 olarak belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler Dünya Yasadışı Madde Raporu’na göre ise toplamda 246 milyon insanın, bir başka deyişle 15 ile 64 yaş arasındaki her 20 kişiden 1’inin 2013 yılında yasadışı madde kullandığı tahmin edilmektedir. Bu durum bir önceki yıla göre 3 milyon artışa işaret etmekle beraber bağımlılık yapıcı çeşitli ilaçların kullanımının 2013 yılı küresel tahminleri Tablo 2’de verilmiştir (UNODC, 2015).

Tablo 2. 2013 Yılı Küresel Yasadışı Madde Kullanım Tahminleri

	Yasadışı Madde Kullanan Nüfusun Oranı		Kullanıcıların Sayısı (Bin)	
	Düşük	Yüksek	Düşük	Yüksek
Kenevir	2.7	4.9	128480	232070
Opioidler	0.6	0.8	27990	37560
Opiatlar (Uyuşturucular)	0.3	0.4	12920	20460
Kokain	0.3	0.4	13800	20730
Amfetaminler	0.3	1.1	13870	53870
Ekstazi	0.2	0.6	9340	28390
Tüm Yasadışı Uyuşturucu Kullanımı	3.4	7.0	162000	329000

Tabloya göre en yaygın kullanım oranı olarak tahmin edilen yasadışı madde %2.7 ile %4.9 arasında değişen kenevir olarak görülmekle beraber; kullanan kişi sayısı olarak 128 bin 480 ile 232 bin 070 kişi arasında tahmin edilmektedir. Tüm yasadışı uyuşturucu kullanımı açısından ise bu oran %3.4 ile %7.0 arasında değişmekte olduğu görülmektedir. Kullanan kişi sayısı ise 162 bin kişi ile 329 bin kişi arasında değiştiği tahmin edilmektedir. Birleşmiş Milletler Dünya Yasadışı Madde Raporu'na göre 15-65 yaş arası genel nüfus arasında uyuşturucu iğne kullanım yaygınlığının tahmini sayıları ise Tablo 3'te belirtilmiştir (UNODC, 2015).

Tablo 3. BM 15-65 Yaş Arası Genel Nüfusun Uyuşturucu İğne Kullanım Yaygınlık Tahminleri

Bölge	Alt Bölge	Uyuşturucu İğne Kullanan Kişi					
		Tahmini Sayı			Yaygınlık (Yüzde)		
		Düşük	En İyi	Yüksek	Düşük	En İyi	Yüksek
Afrika		330000	1000000	5590000	0.05	0.16	0.91
Amerika		2150000	2820000	3970000	0.34	0.44	0.62
	Kuzey Amerika	1780000	2070000	2380000	0.56	0.65	0.75
	Latin Amerika ve Karayipler	370000	750000	1590000	0.11	0.23	0.49
Asya		3380000	4560000	6110000	0.12	0.16	0.21

Tablo 3'ün devamı

Orta Asya ve Trans Kafkasya	360000	410000	470000	0.66	0.75	0.87
Doğu ve Güneydoğu Asya	2330000	3150000	4300000	0.15	0.20	0.27
Güney-Batı Asya	400000	670000	940000	0.22	0.37	0.51
Yakın ve Ortadoğu	30000	70000	130000	0.03	0.08	0.13
Güney Asya	250000	260000	260000	0.03	0.03	0.03
Avrupa	2500000	3680000	5630000	0.45	0.67	1.02
Doğu ve Güneydoğu Avrupa	1790000	2910000	4780000	0.78	1.27	2.09
Batı ve Orta Avrupa	710000	770000	850000	0.22	0.24	0.26
Okyanusya	120000	130000	160000	0.49	0.53	0.66
Dünya	8480000	12190000	21460000	0.18	0.26	0.46

Bugün üç yetiştikinden biri ya da başka bir deyişle 1.2 milyar kişi sigara kullanmaktadır. 2025 yılına kadar bu sayının 1.6 milyardan daha fazla yükselmesi beklenmektedir. Tütün 1990 yılında yıllık ölümlerin 3 milyonundan fazlasının nedeni durumunda olmakla beraber 1998 yılında bu sayı 4 milyona kadar çıkmıştır. 2020 yılına gelindiğinde ise 8.4 milyon insanın tütünden dolayı öleceği tahmin edilmektedir. 2030 yılında ise bu sayının 10 milyona ulaşması beklenmektedir (Murray ve Lopez, 1997).

2. 1. 4. 2. Türkiye'deki Durum

Türkiye'de madde bağımlılığı önemli bir sağlık sorunu olmakla beraber toplum tarafından ahlaki ve sosyal bir sorun olarak da görülmektedir. Madde kullanımına bu bakış açısı, genel popülasyonun madde kullananlara karşı etiketleyici bir tutum sergilemesine neden olmakta ve böylece etiketlenen bireyler toplum dışına itilebilmektedirler. Buna rağmen özellikle ilk ve orta öğretim yıllarında arkadaş etkisi, merak, ailesel, psikolojik vb. nedenlerden dolayı madde kullanım oranlarında artış gözlemlenebilmektedir.

Türkiye’de dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün alkol ve madde kullanım yaygınlığını belirlemeye yönelik olarak yapılan kapsamlı bir çalışmada ilköğretim öğrencileri arasında yaşam boyu en az bir kez tütün kullandığını belirtenlerin oranı %16.1’dir. Ortaöğretim öğrencileri arasında da tütün en yaygın kullanılan madde olarak belirlenmiştir. Tütünü alkol, uçucu maddeler ve esrar takip etmektedir. Ortaöğretim öğrencileri arasında madde kullanım yaygınlıkları illere göre değerlendirildiğinde ise tütün kullanım oranı %45.9 ile %63.8 arasında değişirken, uçucu madde, eroin, ekstazi kullanımının en yaygın olduğu il İzmir olarak tespit edilmiştir. Esrar kullanımında Diyarbakır %7.3 ile ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Madde kullanım yaygınlığının en düşük olduğu illere bakıldığında, esrar ve eroin kullanım yaygınlığının en düşük olduğu il Sivas olarak tespit edilmiştir. Tütün kullanımının en düşük olduğu il Adana, uçucu madde kullanımının en düşük olduğu il ise Kocaeli olarak belirlenmiştir (Ögel ve diğ., 2004). Ortaöğretim öğrencileri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Ortaöğretimde Tütün, Alkol ve Madde Kullanım Yaygınlığı

	Yaşam Boyu		Son Bir Yıl İçinde		Son Bir Ay İçinde	
	Tuzak Madde Dahil (%)	Tuzak Madde Hariç (%)	Tuzak Madde Dahil (%)	Tuzak Madde Hariç (%)	Tuzak Madde Dahil (%)	Tuzak Madde Hariç (%)
Tütün	55.9	56.3	43.8	42.9	28.0	27.0
Alkol	45.0	45.5	20.9	19.9	16.9	15.9
Esrar	4.0	3.0	3.6	2.4	3.0	1.9
Uçucu Maddeler	5.1	4.3	3.7	2.4	3.0	1.9
Eroin	3.6	2.1	2.5	1.2	2.5	1.2
Ekstazi	2.5	1.3	2.5	1.1	2.3	1.0
Kokain	2.7	1.2	2.7	1.2	2.3	1.0

Yine aynı çalışmada 9 farklı ildeki öğrencileri tütün, alkol, esrar, uçucu maddeler ve uyuşturucu ve uyarıcı maddeleri kullanma durumlarına göre değerlendirmişlerdir. Buna göre en fazla tütün, alkol, esrar, uçucu madde ve uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanımı olan il olarak Eskişehir dikkat çekmektedir. Diğer illere ait ilköğretim öğrencilerinin yaşam boyu madde kullanım yaygınlıklarına ait veriler Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. İlköğretim Öğrencilerinin Araştırmaya Alınan İllere Göre Yaşam Boyu Madde Kullanım Yaygınlığı.

Yaşam Boyu Madde Kullanım Yaygınlığı										
İller	Tütün		Alkol		Esrar		Uçucu maddeler		Uyuşturucu veya uyarıcı maddeler	
	Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde		Tuzak madde	
	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)	dahil (%)	hariç (%)
Adana	10.5	10.4	13.4	12.9	1.1	0.5	2.5	1.0	1.9	0.6
Diyarbakır	23.5	21.1	3.7	2.1	1.6	0.5	2.9	1.4	2.7	0.2
Eskişehir	45.7	46.4	38.8	38.1	2.7	1.1	6.3	4.8	2.8	0.9
Mersin	15.5	13.9	12.1	12.0	1.7	0.4	2.9	1.5	1.7	0.2
İstanbul	15.6	14.6	16.9	17.3	1.0	0.3	3.1	2.0	1.6	0.4
İzmir	11.8	11.4	19.8	19.1	0.9	0.2	3.6	2.3	1.9	0.4
Kocaeli	13.6	12.8	14.3	12.5	2.0	0.8	4.2	2.4	2.9	0.4
Sivas	11.6	12.3	4.1	4.3	0.2	0.1	2.7	2.5	0.3	0.2
Trabzon	15.9	15.9	8.8	9.6	0.6	0.0	2.0	1.8	0.9	0.3
Genel	16.1	15.9	15.4	15.3	1.2	0.4	3.2	2.1	1.7	0.4

Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], (2012) küresel yetişkin tütün araştırması verilerine göre Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştaki bireylerin 2008 yılında %31.3'ü her gün veya ara sıra tütün ve tütün mamullerini kullanmakta iken 2012 yılında bu oran yaklaşık %27'ye düşmüştür. Tütün ve tütün mamulleri kullanan erkeklerin oranı %47.9'dan %41.4'e, kadınlarda ise %15.2'den %13.1'e düşmüştür. Yaş gruplarına göre incelendiğinde ise en çok 25-34 ile 35-44 yaş grubundaki bireyler her gün veya ara sıra tütün veya tütün mamulü kullandıklarını belirtmişlerdir. TÜİK (2014) Türkiye Sağlık Araştırması verilerine göre, 15-24 yaş arası bireylerin tütün mamulü kullanma durumunun cinsiyet ve yaş durumuna göre dağılımı Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Bireylerin Tütün Mamulü Kullanma Durumunun Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı, 2010, 2012, 2014

	2010			2012			2014		
	Toplam (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)	Erkek (%)	Kadın (%)
Her gün kullanan	25.4	29.0	12.3	23.2	35.9	10.8	27.3	41.8	13.1
15-24	16.4	27.1	6.1	14.3	24.1	4.6	18.5	31.4	5.7
Arasıra kullanan	4.1	4.5	3.7	3.6	4.3	2.9	5.2	5.6	4.8
15-24	3.4	4.3	2.6	2.9	4.3	1.5	4.9	6.1	3.7
Daha önce kullanan	17.1	23.0	11.5	14.3	19.8	8.9	17.7	23.8	11.8
15-24	9.4	11.7	7.2	5.7	6.5	5.0	8.8	10.2	7.5
Hiç kullanmayan	53.4	33.5	72.6	59.0	40.0	77.3	49.8	28.7	70.3
15-24	70.8	56.9	84.2	77.1	65.1	88.9	67.7	52.3	83.2

Buna göre 15-24 arası bireylerin 2010 yılında her gün düzenli olarak tütün ve tütün mamulü kullanma oranları %16.4, 2012'de %14.3 ve 2014 yılında %18.5 olduğu dikkat çekmektedir. 2010-2014 yılları arasında ise özellikle erkeklerin her gün düzenli olarak tütün mamulü kullanma oranlarının düzenli olarak arttığı (%27.1'den %31.4'e) görülmektedir. Ara sıra kullananların oranı ise 2010 yılında %3.4, 2012 yılında %2.9, 2014 yılında ise %4.9 olarak belirlenmiştir. 2010-2014 yılları arasında ara sıra kullananlar arasında erkeklerin oranı %4.3'ten %6.1'e yükselmişken, kadınların oranı ise %2.6'dan %3.7'ye yükseldiği görülmektedir. Hiç kullanmayanların oranında da 2010 yılında %70.8'den %67.7'ye düştüğü dikkat çekmektedir.

Türkiye Sağlık Araştırması kapsamında yapılan bir diğer çalışmada ise 15-24 yaş arası bireylerin alkol kullanma durumlarının cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılımları incelenmiştir (TÜİK, 2014). Buna göre bireylerin alkol kullanma oranları yıllara göre farklılıklar göstermektedir. 2010 yılında toplam nüfusun %12.6'sı, 2012 yılında %10.4'ü ve 2014 yılında %14.9'u alkol kullanmaktadır. Hiç kullanmayanlarda ise oranlar yıllara göre şu şekilde değişmektedir: 2010 yılında %74.9, 2012 yılında %79.9 ve 2014 yılında ise %67.1'dir. Cinsiyete, yıllara ve yaş grubuna göre farklılaşan alkol kullanma durumu TÜİK (2014) verileri Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Bireylerin Alkol Kullanma Durumunun Cinsiyet ve Yaş Grubuna Göre Dağılımı, 2010, 2012, 2014

	2010			2012			2014		
	Toplam (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam (%)	Erkek (%)	Kadın (%)
Kullanan	12.6	21.1	4.4	10.4	17.2	3.8	14.9	24.3	5.8
15-24	8.6	14.7	2.8	7.4	11.7	3.2	13.3	20.9	5.8
Daha önce kullanan	12.5	20.0	5.2	9.7	15.3	4.2	18.0	27.6	8.6
15-24	7.5	10.4	4.7	5.3	6.7	4.0	9.5	11.9	7.1
Hiç kullanmayan	74.9	58.8	90.3	79.9	67.4	92.0	67.1	48.2	85.6
15-24	83.9	75.0	92.5	87.3	81.6	92.8	77.2	67.2	87.1

Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Madde Bağımlılığı İzleme Merkezi'nin 2014 yılında hazırlanmış olduğu Türkiye Uyuşturucu Raporu verilerine göre; 25 ilde 8145 hane halkı ile görüşülmüştür ve yaşam boyu madde kullanım sıklığını %2.7 olarak tespit edilmiştir. 32 ilde genel ve teknik lise dağılımına göre 11812 öğrenciye ulaşılmış olup, okul çağı çocuklarının yaşam boyu madde kullanım sıklığını %1.5 olarak belirlenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerden halen madde kullananların %42.1'i haftada 1 kez, %36.8'i ise haftada 2 kez madde kullandıklarını belirtmişlerdir. Kullanılan maddelere ilişkin verilere bakıldığında ise tüm kullandığı maddeyi belirtenler arasında esrar ve türevleri %84.1 ile ilk sırada yer alırken; %32.9 ile uçucular ve %22.7 ile de uyarıcıların yer aldığı görülmektedir (Tablo 8). Son 12 ay içerisinde kullanma durumlarına göre; tütün %5.1, alkol %5.7, ilaç %38.5 oranında iken son 30 gün içerisinde kullanma durumuna göre ise; tütün %8.3, alkol %9.7 ve ilaç %36.4 oranıyla dikkat çekmektedir (Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi [TUBİM], 2014), (Tablo 8).

Tablo 8. Lise Öğrencilerinin Kullandığı Maddelerin Tercihlerine Göre Dağılımı

Madde Grupları	1. Tercih		2. Tercih		3. Tercih		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Esrar ve türevleri	54	61.4	18	39.1	2	25.0	74	84.1
Uçucular	16	18.2	10	21.8	3	37.5	29	32.9
Uyarıcılar	10	11.4	10	21.8	-	-	20	22.7
Eroin	4	4.6	6	13.0	2	25.0	12	13.6
Kokain	2	2.2	2	4.3	-	-	4	4.5
Halüsinojenler	2	2.2	-	-	1	12.5	3	3.4

2. 1. 5. Madde Kullanımının Nedenleri

Madde kullanım bozukluğunu doğru bir şekilde belirleyebilmek için bireysel ve çevresel özelliklerle beraber, kullanılan maddenin özelliklerini de göz önünde tutulması gerekmektedir. Bu durumda sadece bireyi veya sadece maddeyi ele alarak incelemek doğru olmayacaktır. Önemli olan kişiyi o maddeyi kullanmaya iten nedenlerin belirlenmesidir. Uzbay (2009) diğer tüm hastalıklarda olduğu gibi madde bağımlısı olma riskini artıran çeşitli nedenlerin olduğunu, doğuştan gelen veya çevresel faktörlerden kaynaklanan, bununla beraber yaşam tarzı ile ilişkili bazı nedenlerin madde kullanımı ve bağımlılıklar için önemli derecede katkıda bulunarak madde kullanım riskini artırabileceğini belirtmektedir. Bu nedenle madde kullanımına sadece bir tek risk etkeni neden olmamaktadır. Bireyin önemli bir risk etkenine sahip olması, hastalığın ortaya çıkma olasılığını da artıracaktır. Örneğin, eğer çocuğun madde kullanımına neden olabilecek bir davranım bozukluğu gibi bir risk etmeni varsa ailenin çocuğa karşı olumlu tutumu da çocuğun içme davranışını engelleyemeyebilir (Yıldız ve Coşkunol, 2011).

Gençler ruhsal problemleriyle baş edebilmek için maddelerin rahatlatıcı etkilerine sığınıp; impulsif (dürtüsel) ve antisosyal davranışları sebebiyle de sosyal uyumlarının bozulması sonucu madde kullanan gruplara dahil olabilmektedirler (Herken, Bodur ve Kara, 2000). Diğer taraftan madde kullanım nedenleri Türkiye Sağlık Araştırmaları kapsamında yapılan bir araştırmada, merak, özenti, aile sorunları, kişisel sorunlar, arkadaş etkisi, eğlence amaçlı, hiçbir özel neden yok şeklinde sınıflandırılmıştır. Özellikle merak etkisinin yıllara göre en yüksek oranı oluşturduğu dikkat çekmektedir. Araştırmaya katılan bireylerin 2010 yılında %30.6'sı 2012 yılında %39.4'ü ve 2014 yılında %37.9'u merak etkisiyle alkol kullanmaya başladıklarını belirtmişlerdir. Merak etkisini en fazla oranlar ile arkadaş etkisi ve eğlence amaçlı kullanım izlemektedir. Arkadaş etkisi 2010-2014 yılları arasında %22.9 ile %24.2 arasında; eğlence amaçlı alkol kullanmaya başlama nedeni ise %26.4 ile %20.7 arasında değişmektedir (TÜİK, 2014). Tütün kullanma nedenleri açısından da yine aynı araştırmada merak unsuru 2010-2014 yılları arasında %34.5 ile %36.2 arasında değişmektedir. Fakat alkolden farklı olarak tütün mamulleri kullanma nedenleri arasında özenti faktörü olduğu da görülmektedir. Tütün kullanma nedeni olarak özenti unsurunu belirtenlerin oranı 2010-2014 yılları arasında %23.3 ile %16.8 arasında değiştiği dikkat çekmektedir.

Bu nedenle bağımlılığın nedeni olarak tek bir nedenden söz etmek güçtür. Aşağıda yer alan risk faktörleri dışında da bağımlılık gelişebileceği gibi bu etkenler bağımlı bireylerde yaygın olarak gözlemlenmiştir (Ögel, 2010):

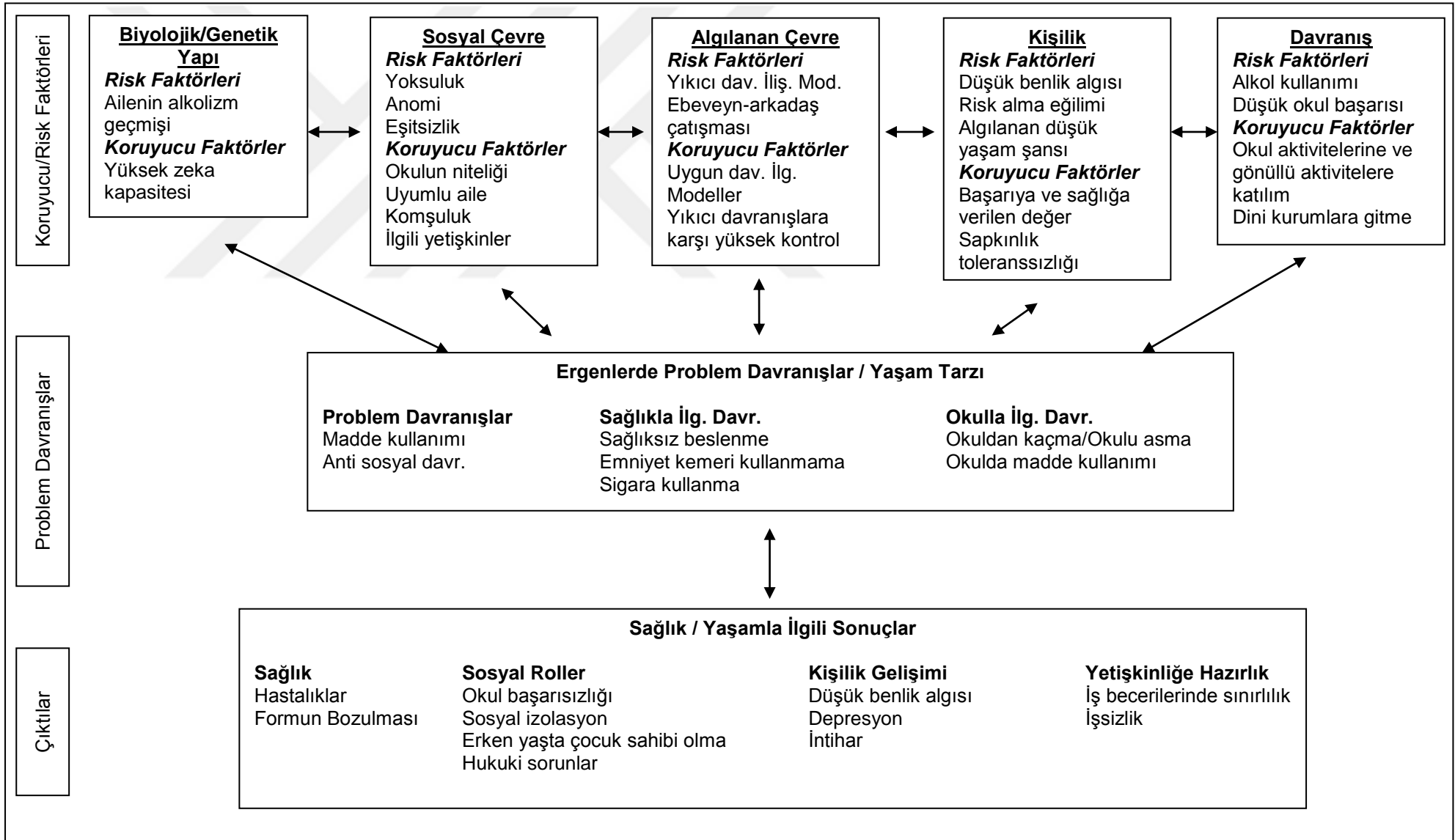
- Ruhsal sorunları ya da bağımlılığı olan ebeveynlerin bulunduğu kaotik aileler,

- Doğru olmayan yetiştirme yolları,
- Ebeveyn-çocuk arasında bağlanma ve ilgi eksikliği,
- Sınıfta aşırı utangaçlık ya da şiddet içeren davranışlar,
- Okul başarısında düşüş,
- Sosyal becerilerin zayıf olması,
- Sapkın davranışlar sergileyen arkadaşlarla takılma,
- Okul, iş, aile ortamlarında uyuşturucu kullanımının onaylanması.

Jessor (1998: 4) ise ergenlerde problemlili davranışlar ve yaşam tarzını, koruyucu/risk faktörleri ve çıktılar bakımından tablolastırarak, genel kavramsal çerçevede birden fazla risk ve koruyucu faktörleri ve çıktıları birbirleriyle bağlantılı olarak aşağıdaki şekilde ifade etmiştir (Şekil 1).

Şekil 1. Problem davranış kuramı içindeki sistemler ve bu sistemler içerisindeki koruyucu/risk faktörleri arasındaki ilişki

2. 1. 5. 1. Psikolojik Nedenler

Freud bağımlılığı kendi güdü teorileri sistemi içerisinde değerlendirmektedir. Freud'a göre bağımlılık güdü karmaşasının bir ürünü olmakla beraber, mevcut karmaşayı düzeltmeye yönelik bir davranıştır. Öz denetim (self control), ketlenme (inhibition) ve bastırma (repression) ortadan kalktığında bağımlı zevk anlayışı ortaya çıkmaktadır. Freud bağımlılığı genital dönemden oral döneme kaydırarak zevk prensibine göre ele almaktadır (Freud, 1905, aktaran: Merter, 2014: 489). Bu dönemde keyif arama aktiviteleri arasında emme, çiğneme ve ısırma bulunmaktadır. Eğer bu dönemdeki istekler çok fazla olur veya yeteri kadar tatmin edilmezse bu döneme saplanıp yetişkin olarak da oral tatmin arama yoluna gidilmekte ve bu aşamada saplanma fazla yemek yemek, sakız çiğnemek veya sigara içmek gibi oral aktivitelerle devam ettirilmektedir (Plotnik, 2009).

Alfred Adler'e göre insan davranışlarını belirleyen aşağılık duygusu ve bütün kişiliği kapsadığı durumlarda da aşağılık kompleksidir. Güçlü olmak, yeterlilik, üstünlük duyguları insan davranışlarında önemli bir yer tutmaktadır. Katı bir eğitim alınmış olması, doğuştan gelen fiziksel eksiklikler, sosyal ve iş hayatında yaşanan başarısızlıklar karşı cins ile yaşanan ilişkilerdeki hayal kırıklıkları bireyde karmaşalara neden olmaktadır. Bu karmaşayı çözmek için bu duygularla başa çıkmayı beceremeyenler alkol madde gibi uyuşturucu maddelerle bu eksikliklerini giderme çabasına girmektedirler (Ögel, 2010).

Son dönemdeki psikoanalitik formülasyonlarda adaptasyon, ego ve kendilik karışıklıkları ve ilişkili psikopatolojiler madde bağımlılığına neden olan etkenler arasında gösterilebilir. Öyle ki Khantzian (1985) kendi kendine tedavi hipotezinde; bireylerdeki ego zayıflığı, kendilik duygusu, dürtüler ve duygusal savunmalar, benliğin korunması ile ilgili yaşanan zorluklar sonucunda bireylerin madde kullanmaya ve bağımlılığa yatkın olduklarını ifade etmektedir. Duygudurum düzenlemesi ve savunmaları ele alındığında; gerginlik oluşturan durumları geçiştirmek veya yatıştırmak, üzüntülü durumları hafifletmek için bireylerin kendilerini tedavi etme yöntemi olarak maddeye sığındıkları görülmektedir (Gönüllü, Hacıoğlu ve Tarlacı, 2002). Bu bakımdan özellikle çocuklukta fiziksel veya cinsel istismara maruz kalan ergenlerin maruz kalmayanlara göre alkol ve sigara kullanma oranları üç kat daha fazla, yasadışı uyuşturucu madde kullanma iki kat daha fazla ve intihar girişimi beş kat daha fazla olduğu bilinmektedir (Riggs, Alario ve Mchorney, 1990). Benzer şekilde bir başka çalışmada ise madde kullanma bozukluğu olan bireylerin çocukluk çağında daha yüksek oranda fiziksel kötüye kullanıma uğradıkları; daha düşük benlik saygısına, daha yüksek madde kullanma eğilimine sahip oldukları tespit edilmiştir (Toker, Tiryaki, Özçürümez ve İskender, 2011). Roesler ve Dafler (1993) ise çocukluk çağında cinsel olarak istismar edilmiş yetişkinlerin maddeyi "kimyasal olarak dissosiyasyon" olmak için kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu anlamda madde kullanım bozukluğunun

kişilik bozukluklarıyla da bağlantılı olduğu söylenebilir. Evren (2004) alkol/madde kullanım bozukluğunda kişilik bozukluğu ek tanısı adlı çalışmasında, günlük pratikte alkol/madde kullanım bozuklukları ve kişilik bozukluğu ek tanısı ile sıklıkla karşılaştığını, B Kümesi kişilik bozukluklarının alkol/madde kullanım bozukluğu olanlarda en sık saptanan kişilik bozukluğu kümesi olduğunu ve kişilik bozukluğu ek tanısının alkol/madde kullanım bozukluğu olanlarda depresmeyi belirleyebildiğini ifade etmiştir. Ayrıca alkol/madde kullanım bozukluklarında mizaç ve karakter envanteri ile ölçülen kendi kendini yönetme puanının düşük olmasının yüksek kişilik bozukluğu olasılığını da gösterebileceğini belirtmiştir. Yine aynı çalışmada madde bağımlılarının depresyon ve anksiyetede olduğu gibi disosiyatif belirtiler ve bozukluklar açısından da incelenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Depresyon ve kaygı durumundaki bireyler genellikle kendileri, çevreleri ve gelecekleri açısından olumsuz bakış açısına sahip olmakla beraber, çökkün duygudurum içerisindeyler. Bu durumdaki bireyler içinde buldukları bu durumla baş edebilmek için çeşitli yollara başvurabilirler. Bu bağlamda “İnsanlar neden içki içerler?” sorusu, genellikle içkinin insanın üzüntülerini hafiflettiği ve günlük gerginliklerini ve sıkıntılarını unutturduğu şeklinde yanıtlanabilir. Bu görüş Tucker ve diğerleri (1980) tarafından deneysel olarak teste tabi tutulmuştur. Araştırmacılar sosyal hayatlarında normal olarak içen iki grup deneği farklı stres koşullarına koymuşlardır. Gruplardan biri düşük düzeyde stres oluşturan bir ortama, diğeri ise yüksek düzeyde stresli bir ortama konmuştur. Daha sonra her iki gruba içki içme olanağı tanınmıştır. Sonuçta yüksek stres koşulları altında çalışan grubun, düşük stres koşulları altında çalışan gruptakilere göre dört kat daha fazla alkol kullandıklarını gözlemlemişlerdir.

Madde kullanan kişiler ile ilgili yapılan çalışmalarda, madde kullanan kişilerin kişilik özellikleri ile ortaya çıkan psikolojik belirtiler açısından bazı benzerlikler dikkat çekmektedir. Örneğin, antisosyal kişilik bozukluğu (Brooner, King, Kidorf, Schmidt ve Bigelow, 1997), anksiyete bozukluğu (Verheul ve diğ., 2000), depresyon (Güleç ve diğ., 2005; Marakoğlu ve diğ., 2012; Sevinçok, Küçükardalı, Dereboy ve Dereboy, 2000; Yazıcı, Çetinkaya, Kahveci ve Demirci, 2007) ve sınırlı kişilik bozukluğu (Kural, Evren, Can ve Çakmak, 2004) madde kullanım bozuklukları ile sıklıkla görüldüğü düşünülen bozukluklardır. Yazıcı ve Ak (2008) üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler, kişisel sağlık davranışları ve sigara içme davranışı arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında; depresif belirtilerin, alkol tüketiminin ve etkili olmayan stres yönetiminin sigara içme alışkanlığı üzerinde doğrudan ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

2. 1. 5. 2. Sosyal ve Çevresel Nedenler

İnsanlar madde bağımlısı olarak dünyaya gelmezler. Çünkü insan bedeni doğuştan maddeyi tanımadığı gibi, maddeye de ihtiyacı yoktur. Hayatının ilerleyen dönemlerinde tanışılan madde, bedenin ayrılmaz bir parçası haline gelerek, bireyde ona karşı bağımlılık geliştirilmiş olur. Artık hayatını devam ettirebilmek için daha önce gereksinim duyulmayan madde, elzem bir duruma gelir. Böylelikle madde insanı doğumundaki gerçek doğasından ayırır ve madde olmadan yaşamını sürdüremeyeceğine bireyi inandırır. Bu nedenle bireyi yaşadığı toplum içerisinde kültürel ve sosyal çevresi bakımından madde ile ilişkilerini ele alıp değerlendirmek gerekmektedir. Bu anlamda bazı risk faktörleri ön plana çıktığı görülmektedir.

Özellikle ergenlik döneminde kişilerarası etkenlerden, genel stresli yaşam olayları, okul ya da diğer sosyal ortamlarda akran gruplarına kabul edilmeme, (Yıldız ve Coşkunol, 2011), akran etkisi, aile ilişkileri ve okul performansı (Friedman ve Glassman, 2000; McArdle ve diğ., 2000), ergenin madde kullanan arkadaşlarının olması (Henry, Oetting ve Slater, 2009), ergenlik döneminde tanımlanan risk etkenleri arasında en önemli olanlarıdır. Sosyalleşmenin en önemli ögeleri olan aile ve akranlar, gençleri madde kullanımı konusunda doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Dolaylı etki, model alma ve madde kullanımına karşı genel tavrın algılanması, doğrudan etki ise maddenin teklif edilmesi veya kullanımının teşvik edilmesidir (Ögel, 2010). Tot ve diğerleri (2004) yaptıkları çalışmalarında, sosyoekonomik düzeyleri yüksek ailelerde ve anne- babanın alkol kullandığı, annenin eğitim düzeyinin yüksek olduğu ailelerde alkol kullanımının da anlamlı düzeyde yüksek olduğunu; madde kullanan bir akranın olmasıyla ergenin madde kullanımı arasında anlamlı bir ilişki ve akademik performansın düşük olduğu ergenlerde ise sigara içme oranlarının anlamlı derecede yüksek olduğunu bulgulamışlardır. Ayrıca diğer risk etkenleri arasında maddenin o çevrede kolay bulunabilir olması, toplumda madde kullanımının kabul görüyor olması, sosyal cezalandırma (işten çıkarılma, eş ya da aile tarafından terk edilme vb.) sisteminin olmaması, toplumdaki dini anlayış madde kullanımı üzerinde etkileri olan sosyal, kültürel ve çevresel risk faktörleri arasında sayılabilir (Ögel, 2010).

2. 1. 5. 3. Biyolojik ve Kalıtımsal Nedenler

Bağımlılık durumunda önemli olan ödüllendirme mekanizmasıdır. Beyindeki bazı bölgelerdeki (akkumbens çekirdeği, ön tegmental bölge) sinir hücreleri (nöronlar) uyarıldıklarında dopamin aminoasidinin salgılanmasına başlanır. Bunun sonucunda insan kendisini iyi hisseder ve zevk alır. Örneğin beslenme, tat alma, cinsellik davranışları

bireyde olumlu etkiler oluşturur. Bu nedenle tekrar bu davranışları yaparak alışkanlıklar sürdürülür. Madde bağımlılığında da durum buna benzer şekilde ilerlemektedir. Bazı yapay kimyevi maddeler; alkol, kafein, nikotin, esrar, eroin, kokain, LSD, ekstazi vb. ödüllendirme sistemini kendiliğinden harekete geçirerek dopamin salgılanmasına neden olurlar. Sonuçta bireyin hayatını devam ettirebilmesi için başlangıçta gerekli olmayan maddeler, onlarsız yaşanamaz gibi kullanılır duruma gelirler (Merter, 2014).

Madde kullanan bireylerin ailelerinde de madde kullanımının sık olduğu bilinmektedir. Anne babanın madde kullanmasının ergenin madde kullanması ile önemli oranda ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Hoffmann ve Su, 1998; Ögel, 2010). Ayrıca insan deneklerle yapılan çalışmalarda, genetiğin alkolizmin bir bileşeni olduğu gösterilmektedir. Fakat alkolizm genetik faktörler tarafından mutlak bir şekilde belirlenmemektedir. Çünkü tek yumurta ikizleriyle yapılan çalışmalar %100 birbirleriyle uyumlu değildir. Bu nedenle genetik etki alkolizmin gelişmesinde yatkınlıklardan biri olarak dikkat çekmektedir. Diğer taraftan alkolizmin kalıtsal olabileceğiyle ilgili henüz neredeyse hiçbir ipucu bulunmamaktadır. Bu anlamda alkolizmde rol alan genlerin numaralarını bilmek değerli olacaktır (Galizio ve Maisto, 1985: 26). A1 geninin pek çok davranış ve psikiyatrik bozuklukla (tourette sendromu, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu, otizm, alkolizm) ilişkisinin olduğunu tespit eden Comings ve diğerleri (1991), bu genin alkolizmin birincil nedeni olmaktan ziyade eylemi değiştirebildiğini bildirmişlerdir. Fakat diğer taraftan Öztürk ve Uluşahin (2011) alkol bağımlılığında kalıtımın etkilerinden bahsederek, alkol bağımlılığı olan bir babanın erkek çocuğunda alkolizm oranının, normal nüfusa göre 4-5 kat daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Özdeş ikizlerle yapılan araştırmalarda kalıtım faktörünün önemini vurgulayan Cüceloğlu (2013), özdeş ikizlerden biri alkolikse diğerinin de alkolik olma ihtimalinin %54, özdeş olmayan farklı yumurta ikizlerinde ise bu olasılığın hemen hemen yarıya düştüğünü belirtmektedir. Evlat edinilenlerle yapılan bir diğer araştırmada ise, ister alkolik aileleri tarafından isterse koruyucu aileleri tarafından büyütülmüş olsunlar alkoliklerin erkek çocuklarının daha fazla alkoliklik oranına sahip oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, alkolik ailelerin evlat edinilmiş veya edinilmemiş kız çocuklarının ise genel nüfus içerisinde tahmin edilenden daha fazla alkolizm oranına sahip oldukları gözlenmiştir (Goodwin, Schulsinger, Knop, Mednick ve Guze, 1977).

2. 1. 6. Madde Kullanma Eğilimi

Son yıllarda Türkiye’de yapılan çalışmalar, madde kullanma yaygınlığının bölgelere ve madde türüne göre farklılaştığını göstermekle beraber, genel olarak bir artış olduğunu göz önüne koymaktadır (Ögel ve diğ., 2004; Ögel, Tamar, Evren ve Çakmak, 2001). Bu

nedenle madde kullanım bozuklukları açısından risk faktörlerinin belirlenmesi, önleyici ve koruyucu çalışmaların yapılması önem taşımaktadır.

Madde kullanım bozukluklarında her ne kadar psikolojik, genetik, kalıtsal, sosyal, kültürel ve çevresel risk faktörleri olsa da bunların dışında bireylerin madde bağımlısı olmadan madde kullanmaya eğimli olup olmadıklarının belirlenmesi de son derece önemlidir. Bu anlamda MacAndrew (1986) yaptığı çalışmasında Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri'nin (MMPI) 36 maddesinin madde kullanma eğilimini belirlediğini tespit etmiştir. Ülkemizde ise bu çalışmanın Türk toplumu için kullanılabilirliğini Ceyhan ve diğerleri (2001) araştırmış ve ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapmışlardır. Yapılan çalışma sonucunda kesme puanı olarak 16 alındığında, madde bağımlısı 50 hastanın 42'sini (%84) doğru sınıflandırdığı görülmüştür. Bu nedenle madde kullanma eğilimi ölçeğinin normal, psikiyatrik, alkol ve madde bağımlısı grupta madde bağımlılığına eğilimi ölçtüğü söylenebilmekle beraber, ülkemizde sayıları gittikçe artan madde bağımlılığı kliniklerinde tedavi gören hastaların veya madde kullanma eğilimi olan özellikle genç bireyleri belirleme konusunda katkı sağlayabilecek bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

2. 1. 6. 1. Madde Kullanımı ile İlgili Araştırmalar

Ergenlerde madde bağımlılığı hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde giderek artmaktadır. Ergenlik dönemi özellikle yeni tecrübelerin denendiği bir dönem olarak bilinmektedir. Gelişimsel perspektiften bakıldığında bağımsızlıklarını kazanma, bazı davranışları tecrübe etme ve risk alma davranışları açısından ergenlik, önemli bir dönem olmakla beraber madde kullanımını tecrübe etme açısından da ayrı bir öneme sahiptir (Burrow-Sanchez, 2006; Chassin, Pitts ve Prost, 2002).

Bu dönemde ergenler, kendilerine hiçbir şey olmayacağını ve diğerlerinin karşılaştığı sorunları kendilerinin yaşamayacağını düşünürler. Merak, kendini iyi hissetme, stresle başa çıkma, büyüdüğünü ispatlama veya bir grubun parçası olduğunu hissedebilmek için arkadaş ısrarı nedeniyle madde kullanımını deneyebilmektedirler (Özcebe, 2002). TÜİK (2014) verilerinde, bireylerin tütün ve alkol kullanımına başlama nedenlerine bakıldığında merak unsurunun ön plana çıktığı görülmektedir. 2014 yılı 15 yaş ve üstü toplam tütün kullanan bireylerin %36.2'si, alkol kullanan bireylerin ise %37.9'u başlama nedeni olarak merak unsurunun olduğu belirtilmiştir. Bir diğer çalışmada ise çalışmaya katılan öğrencilerin %59.2'sinin sigara içmeye başlama nedeni sıkıntı-kaygı olarak bildirilmiştir (Pıçakçioğlu ve diğ., 2007). Yakın arkadaşlarının sigara içiyor olmasının, evde anne babasının dışında sigara içicisinin bulunmasının, alkol kullanılmasının ve öğretmenin sigara içtiğini bilmesinin öğrencinin içicilik sıklığını yükselttiği vurgulanmıştır. Aynı

zamanda heyecan arayışı ve anksiyete duyarlılığının da madde kötüye kullanımının anlamlı yordayıcıları olduğu tespit edilmiştir (Wagner, 2001).

Yukarıda ifade edilen nedenler, ergen bireylerin daha erken yaşlarda madde kullanımına başlamalarına neden olabilmektedir. Elde edilen veriler uyuşturucu kullanımına yönelik tutumların ve uyuşturucu, alkol ve tütün kullanma gruplarının sıklıkla yaşamın erken dönemlerinde kurulduğunu göstermektedir (Horgan, Skwara ve Strickler, 2001). Bu veriler, uyuşturucu ile ilgili farkındalıklardaki önemli değişikliklerin 12 ve 13 yaşları arasında gerçekleştiğini işaret etmektedir. 13 yaşındaki ergen bireylerin, 12 yaşındakilere göre esrar elde etme ve/veya uyuşturucu madde kullananları bilme ihtimallerinin 3 kat daha fazla olduğu ve diğer tüm gruplar içerisinde genç yetişkinlerin (18-25 yaşlar) ise ağır alkol, tütün ve uyuşturucu madde kullanma olasılığı en yüksek grup olduğunu göstermektedir. 10-15 yaş arasındaki beşinci, yedinci ve dokuzuncu sınıflarda eğitim gören Amerika Birleşik Devletleri, Viktorya ve Avustralya'dan 5769 öğrenci ile yürütülen bir başka çalışmada, yaşam boyu madde kullanım oranının orta ergenlik döneminde neredeyse iki kat, geç ergenlikte üç kat daha yüksek bulunmuştur. Çalışmaya göre geçmiş aylarda madde kullanımı, orta ergenlikte orta derecede yüksek olmakla beraber, geç ergenlikte ise iki kat daha yüksektir. Madde bağımlısı olma ihtimalinin ise orta ergenlikte iki kat, geç ergenlikte üç kat daha fazla olduğu belirlenmiştir (Patton ve diğ., 2004). Türkiye'de ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uçucu madde kullanan bireyler üzerinde yürütülen çalışmada bireylerin ortalama olarak 10.8 yaşında uçucu madde kullanmaya başladıkları belirlenmiştir (Yaşan ve Gürgen, 2004). Kars ilindeki üniversite öğrencileri üzerinde çeşitli bağımlılık yapan maddelerin kullanımı, sıklığı ve madde kullanımındaki etkili faktörleri araştırdıkları çalışmalarında Tanrikulu, Çarman, Palancı, Çetin ve Karaca (2009), sigara içme sıklığını %32.3 ve denemeye başlama yaşını ise 16.10 ± 3.69 olarak tespit etmişlerdir. Alkol deneme-kullanma yaşını ise 17.87 ± 2.54 olarak belirlemişlerdir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %3.8'inin de uyuşturucu madde denediklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmalarında sigara kullanma riskini artıran etkenler olarak, yirmi iki yaş üstünde olma, arkadaşlarıyla evde kalma, sosyal bölümde okuma, evli-nişanlı olma, yüksek gelire sahip olma ve sigara ile birlikte alkol kullanma ve uyuşturucu denemek şeklinde sıralamışlardır. Benzer çalışmaların ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında da yapıldığı dikkat çekmektedir. Yukarıdaki çalışmalar göz önüne alındığında madde kullanmaya başlama yaşının neredeyse 10 yaşına kadar gerilediği görülmektedir. Ayrıca genel olarak sigaranın en yaygın kullanım oranına sahip madde olduğu da göze çarpmaktadır. Bu kapsamda hem ilköğretim ve ortaöğretim öğrencileri (Evren ve diğ., 2014; Ögel ve diğ., 2004) hem de üniversite öğrencileri (Altındağ, Yanık, Yengil ve Karazeybek, 2005; Turhan, İnandı, Özer ve Akoğlu, 2011)

üzerinde yapılan farklı çalışmalar yaşam boyu en fazla kullanım oranı olarak sigarayı işaret etmektedir.

Daha geniş kapsamlı bir araştırma olması bakımından Ögel ve diğerleri (2001) 15 ayrı ilde lise öğrencileri arasında sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanım yaygınlığını araştırmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre yaşam boyu en az bir kez sigara kullananların oranını %63.9, her gün sigara kullanım oranını ise %22 olarak tespit etmişlerdir. Öğrencilerin %17.3'ünün son bir ay içerisinde en az bir kere alkol kullandıklarını, %9'unun ise haftada bir kere alkol kullandıklarını belirlemişlerdir. Yaşam boyu en az bir kere esrar kullanma oranını %3.6, uçucu madde oranını %8.6 ve uyarıcı madde kullanma oranını ise %3.3 olarak tespit etmişlerdir. Yine benzer şekilde Adana, Ankara, Antalya, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, Erzurum, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Malatya, Muğla, Sivas, Trabzon ve Van dahil 15 ayrı ilde lise ikinci sınıf öğrencilerine yönelik uçucu madde kullanımının yaygınlığını belirlemeyi amaçladıkları çalışmalarında Ögel ve diğerleri (2000) bu oranı %8.8 olarak belirlemişlerdir. Uçucu madde kullanan öğrencilerin ise %24.2'sinin bu maddeyi ilk kez 16 yaşında kullanmaya başladıklarını tespit etmişlerdir. Cinsiyete göre madde kullanım durumunun da araştırma konuları içerisinde yer aldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında erkeklerin kadınlara göre madde kullanım oranlarının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, Doğan (2001) çalışmasında sigarayı yaşam boyu en az bir kez kullanma oranının erkeklerde, uçucu maddeleri kullanma oranının kızlardan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulmuştur. Lise öğrencileri arasında yürütülen bir diğer çalışmada ise yaşam boyu en az bir kere tütün, alkol ve madde kullanım riski cinsiyete göre karşılaştırıldığında, erkeklerin benzodiazepin (genellikle anksiyete veya uyku problemi olan hastaların semptomlarını iyileştirmek için kullanılan ilaç türü) kullanımı dışında diğer tüm maddeler için kızlardan daha fazla risk taşıdıkları bulgulanmıştır. Ayrıca tütün ve alkol kullanımının düşük geliri olan ailelerin çocuklarında daha yüksek, flunitrazepam (benzodiazepin grubu ilaç) kullanımının daha düşük olduğu; özel okula gidenlerde tütün kullanımının daha fazla ve diğer okullara gidenlerde de alkol ve eroin kullanımının daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur (Ögel, Taner ve Eke, 2006). Güler, Güler, Ulusoy ve Bekar (2009) çalışmalarında benzer olarak, erkeklerde madde kullanımının daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Bununla beraber aynı çalışmada, babasında ve kardeşinde sigara ve alkol kullanımı öyküsü olanlarda sigara ve alkol kullanımının daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Fakat Hernandez-Avila, Rounsaville ve Kranzler (2004) 271 madde bağımlısı hasta üzerinde yaptığı çalışmasında herhangi bir maddenin düzenli kullanımına başlama yaşında, uyuşturucu ve alkol bağımlılığının şiddeti ile cinsiyet açısından bir farklılığın olmadığını vurgulamışlardır.

Madde kullanım yaygınlığının belirlenmesi önemli bir veri olmakla birlikte, madde kullanımına neden olan risk faktörlerinin belirlenmesi ise madde kullanım nedenleri hakkında daha detaylı bilgi sahibi olabilmek ve gerekli tedbirleri alabilmek adına önem taşımaktadır. Bu bakımdan yapılan çalışmalarda ergen ebeveyn ilişkilerinin (Parker ve Benson, 2004), sosyoekonomik düzeyin (Poorasl, Vahidi, Fakhari, Rostami ve Dastghiri, 2007), genetik faktörlerin (Tsuang, Bar, Harley ve Lyons, 2001), çevresel nedenler (Tarter, 2002) gibi birçok faktörün yanında akademik başarı, okula devamsızlık, arkadaşlar arasında madde kullanımı gibi unsurların da (Erdem, Eke, Ögel ve Taner, 2006; Ünlü ve Evcin, 2004) madde kullanımını etkilediği görülmektedir. Aile ve madde kullanımı arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir çalışmada ailesi alkol veya uyuşturucu bağımlısı olsun ya da olmasın, ebeveynleri tarafından ihmal edilen çocukların madde kullanım bozukluğu açısından yüksek risk altında oldukları ifade edilmiştir (Dunn ve diğ., 2002). Diğer taraftan Vietnam dönemi ikiz kayıtları üyeleri ile maddenin kötüye kullanımıyla ilgili yürütülen Harvard ikiz çalışmasında madde kullanımında genetiğin önemli bir etkiye sahip olduğu; paylaşılan çevrenin ve çevreye özgü faktörlerin de yasadışı maddenin kötüye kullanımında önemli ölçüde etkiye sahip olduğunu gösterilmiştir (Tsuang ve diğ., 2001). Madde kullanımı ve bağımlılığın kalıtsallığının araştırıldığı bir diğer çalışma ise 626 erkek ve kadın ikiz çiflerden oluşan 17 yaşındaki ergenler arasında yapılmıştır. Hem yasal (tütün) hem de yasa dışı olan (esrar, amfetaminler) madde kullanımı ve istismarı değerlendirilerek analize tabi tutmuşlardır. Yasadışı madde kullanımında kalıtsal etkilerin az (%25 veya daha az) olmakla beraber, tütün ve nikotin bağımlılığında kalıtsal etkilerin önemli (%40-%60) olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan paylaşılan çevresel etkilerin tüm madde kullanım ölçümlerinde önemli etken olduğu belirlenmiştir. Bulgular yasadışı maddelerin kullanımı veya istismarından daha çok yasal maddelerin kullanımı ve istismarında genetik etkilerin daha fazla olduğunu göstermektedir (McGue ve diğ., 2000).

Literatürde farklı maddelerin kullanımının kişilik özellikleri ve psikiyatrik rahatsızlıklar ile komorbidite gösterdiği yönünde çalışmalar da bulunmaktadır (Cassidy, Ahearn ve Carroll, 2001; Chassin ve diğ., 2002; Deas ve Brown, 2006; Evren, 2004; Herken ve diğ., 2000; Kilpatrick ve diğ., 2000; Marcenko, Kemp ve Larson, 2000; Perepletchikova, Krystal ve Kaufman, 2008; Toker ve diğ., 2011; Vaughn, Ollie, Mcmillen, Scott ve Munson, 2007; Zullig, Valois, Huebner, Oeltmann ve Drane, 2001). Örneğin Evren ve Ögel (2003) alkol ve alkol dışı madde bağımlılarında disosyatif belirti yaygınlığı ve çocukluk çağı travmaları, depresyon, anksiyete ve alkol/madde kullanımı ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında, madde bağımlılarının depresyon ve anksiyete ile beraber disosyatif belirtiler ve bozukluklar açısından da düzenli olarak incelenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Yaşları 12-

17 arasında değişen 4023 hane halkı örneklemini ile yapılan görüşmede, travma sonrası stres bozukluğu, major depresyon atakları, maddenin kötüye kullanımı/bağımlılığı için komorbidite, risk faktörleri ve prevelans hakkında bilgi toplayan Kilpatrick ve diğerleri (2003), erkeklerin %16'sının kızların ise %19'unun en az bir tanı kriterini karşıladıklarını belirlemişlerdir. 12 aylık maddenin kötüye kullanımı/bağımlılık prevelansını erkeklerde %8.2, kızlarda %6.2 olarak tespit etmişlerdir. Ayrıca travma sonrası stres bozukluğunun, major depresyonun ataklarının ve maddenin kötüye kullanımı/bağımlılığın bir komorbidite olarak ortaya çıktığını ifade etmişlerdir. Brady, Back ve Coffey (2004) ise travma sonrası stres bozukluğu ve madde kullanma bozukluğunun genellikle birlikte görüldüğünü ve genetik, nörobiyolojik veya çevresel faktörlerin travma sonrası stres bozukluğu ile madde kullanma bozukluğunun beraber görülmesinde ortak faktörler olduğuna dikkat çekmişlerdir.

Madde kullanımı ile ilişkili yukarıda yapılan çalışmalar incelendiğinde, madde kullanımına ailesel nedenlerden çevresel nedenlere, okul başarısından psikiyatrik rahatsızlıklara kadar birçok unsurun etki ettiği görülmektedir. Yapılan çalışmalara farklı risk faktörü olarak eklenebilecek diğer bir unsur ise kızlarda erken regl durumudur. Stice, Presnell ve Bearman (2001) 496 ergen kız ile yapılandırılmış görüşme yoluyla erken regl olmanın madde bağımlılığı, depresyon ve yeme bozuklukları ile ilişkisini araştırdıkları çalışmalarında, erken regl (11.6 yaşından önce) görmenin yüksek depresyon ve maddenin kötüye kullanımıyla ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir ve risk faktörü olduğunu belirtmişlerdir. Diğer taraftan madde kullanımına farklı bir bakış açısı olması bakımından kendi kendini kontrol edebilme veya madde kullanımından alıkoyabilme açısından dindarlık düzeyinin etkili olabileceği söylenebilir. Bireyin sahip olduğu dini inanç bazı maddelerin kullanımını yasaklamakta, bu da o maddenin kullanımını engelleyebilmektedir. Örneğin, Miller, Davies ve Greenwald (2000) yaptıkları çalışmalarında dindarlık düzeyinin düşük olmasının, ergenin madde kullanımına veya kötüye kullanımına başlangıcıyla ilişkilendirilebileceğini vurgulamışlardır. Benzer bir diğer çalışmada ise maddeyi kötüye kullanımından dolayı tedavi olan 236 bireyde dini inanç, maneviyat ve ruh sağlığı çıktıları arasındaki ilişki araştırılmıştır. İyileşmekte olan bireylerin dini inanç ve dini eğilimlerinin yüksek olduğu; iyileşmekte olan bireylerin dini inanç ve maneviyatının daha iyimser yaşam yönelimi, daha fazla algılanan sosyal destek, stresli yaşantılarda daha yüksek dayanıklılık ve daha düşük anksiyete seviyesi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Pardini, Plante, Sherman ve Stump, 2000). Leigh, Bowen ve Marlatt (2005) ise farkındalık, maneviyat ve alkol, tütün kullanımı arasındaki ilişkiyi araştırmak için 196 lisans öğrencisiyle yürüttükleri çalışmalarında, sigara ve sıklıkla aşırı alkol kullanma ile maneviyat arasında negatif korelasyon olduğunu, maneviyat puanları artarken alkol ve tütün kullanımının azaldığını

tespit etmişlerdir. Bu nedenle maneviyatın madde kullanımının azalmasında ilişkili olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Yukarıda açıklanan çalışmalara bakıldığında madde kullanımının birçok risk faktörüyle ilişkili olduğu görülmekle beraber hem Türkiye’de hem de diğer ülkelerde önemli bir sorun olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle madde kullanma yaşının 10’lu yaşlara kadar indiği düşünülürse, bu yaşlarda veya lise döneminde bireylerin madde kullanma eğilimlerinin olup olmadığının belirlenmesi de son derece önem taşımaktadır. Bu nedenle MacAndrew (1986) yaptığı çalışmasında tespit ettiği Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri’nin (MMPI) bazı maddelerinin madde kullanma eğilimini belirliyor olması önem taşımaktadır. Türkiye’de ise bu çalışmanın Türk toplumu için kullanılabilirliğini Ceyhun ve diğerleri (2001) yaparak, bu ölçeği Türkçe literatüre kazandırmışlardır. Bu bağlamda Pogge ve diğerleri (1992), alkol kötüye kullanım tanısı olan ve olmayan veya madde kullanma bozukluğu olmayan fakat psikiyatrik bozuklukları olan yatan ergenlerle yürüttükleri çalışmalarında, kişilik ölçümlerinde genelde madde kullanma eğilimi ölçeğinin maddenin kötüye kullanımının en iyi belirleyicisi olduğunu; alkol bağımlılarını ise diğer madde bağımlılardan ayırt ettiğini tespit etmişlerdir.

2. 1. 7. Aile

İlk insanın yaratılışından bu yana var olan aile kavramı tarih öncesi dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu bakımdan aile tarih boyunca önemini koruyan önemli bir kurum olarak dikkat çekmekle beraber aile kavramının birçok tanımını yapmıştır. Bu tanımlar kültürel farklılıklara göre değişim göstermekte ve herkesin üzerinde anlaşmaya vardığı bir tanıma ulaşmak mümkün görülmemektedir (Gladding, 2011). Amerikan Nüfus İdaresi aileyi iki ya da daha fazla kişiden oluşan aralarında doğum, evlilik, evlat edinme nedeniyle bir bağ bulunan ve aynı evde yaşayan bireyler olarak tanımlamaktadır (Vespa, Lewis ve Kreider, 2013). Diğer bir tanımda ise seks ilişkilerine dayalı, çocuk sahibi olma ve bu çocukları yetiştirme özellikleri gösteren grup şeklinde tanımlamaktadır (MacIver ve Page, 1949: 238). Türk Dil Kurumuna göre aile, evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik veya aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkileri bulunan kimseler bütünüdür şeklinde ifade edilmiştir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2016). Gladding (2011) ise aileyi, biyolojik veya psikolojik bağları olan ve aralarında tarihsel, duygusal ve ekonomik bir birliktelik olan ve kendilerini aynı evin üyeleri olarak hisseden bireylerin oluşturduğu birlik şeklinde tanımlamıştır. Aile kavramı her ne kadar tarih boyunca bir toplumdan diğerine farklı anlamlar taşısa da, içinde evrensel sayılabilecek bazı gelişimsel olayların yaşandığı bir birimi belirtmektedir. Çünkü aile evrensel nitelik taşıyan ortak amaçlar çerçevesinde bir

araya gelmiş insanlardan oluşan toplumun temel bir kurumudur. Bu anlamda Maclver ve Page, (1949:238) aile unsurunun insanlığın her yerinde şu beş özelliğe sahip olduğunu belirtmişlerdir:

1. Eş ilişkisi,
2. Eş ilişkisinin kurulduğu ve korunmasıyla uyumlu evlilik ya da diğer kurumsal düzenleme biçimi,
3. Aynı zamanda neslin (soyun) tahmin edilme biçimini içeren sınıflandırma sistemi,
4. Özellikle grubun çocuk sahibi olma ve çocuk yetiştirme ile ilgili olmak üzere, ekonomik ihtiyaçları ile alakalı olan ve tüm grup üyeleri tarafından paylaşılan ekonomik hükümler,
5. Aile grubuna özel olmasa da bir ev ya da mesken.

Aile birçok yönüyle diğer sosyal gruplardan farklı olarak kendine özgü özellikler barındıran bir sosyal birliktir. Toplumsal yapıdan fazlasıyla etkilense bile kendine özgü özelliklerinde bir devamlılık söz konusudur. Bu anlamda bir ailenin kendine özgü özelliklerini Maclver ve Page (1949) şu sekiz grupta toplamıştır:

1. *Aile evrenseldir:* Aile büyükün sosyal formlar içerisinde en fazla evrensellik özelliği gösterir. Her toplumda ve sosyal gelişimin her aşamasında bulunduğu gibi hayvanlar aleminde de görülmektedir. Hemen hemen her insan bir aileye mensuptur.
2. *Aile duygusal bir temele dayanır:* Aile kökleri organik bünyemizde olan kompleks duygularımızla temellendirilmiştir. Bunlar neslin devam ettirilmek istenmesi, annelik, arkadaşlık ve ebeveynlik duygularıdır. Bu duygular; romantik sevgiden ırk grubuna, eşlerin şefkat duygularından ailenin ekonomik güvenliğine, kişisel ihtiraslardan neslin devamlılığı duygusuna kadar yükselen birbirine bağlı ikincil duygularla kuvvetlendirilmektedir.
3. *Aile şekillenme özelliğine sahiptir:* Aile hayatın bütün formlarını içinde bulunduran ilk sosyal çevre olmakla beraber bireylerin yaşamlarında en derin biçimlendirici etkisi olan kaynaktır. Özellikle hem organik hem de bilişsel alışkanlıklar kazandırır. Ailenin çocuk üzerindeki etkileriyle bireyin tüm kişilik özellikleri çocukluk döneminde belirlenir ve kalıcı etki bırakır.
4. *Ailenin kapsamı sınırlıdır:* Aile biyolojik koşullar çerçevesinde sınırlı bir büyüklüğe sahiptir. Bu yüzden biçimlenmiş sosyal kuruluşların en küçüğüdür. Bu durum özellikle uygar toplumlardaki akraba gruplarından tamamen uzaklaşmış küçük aileler için geçerlidir.

5. *Aile sosyal yapıda çekirdek özelliği taşıır:* İkel toplumlarda olduğu kadar ataerkil toplumlarda bütün sosyal yapı aile birimlerinden meydana gelmektedir. Karmaşık modern toplumlarda aile bu özelliğini kaybetmekle beraber yerel topluluklarda, yer yer sosyal sınıflar içinde aile birliğinin çekirdeklik özelliğini devam ettirebilme eğilimi görülmektedir.
6. *Aile üyelerinin sorumlulukları vardır:* Aile, üyelerinden diğer sosyal birliklerin istediğinden daha fazla ve sürekli isteklerde bulunur. Kriz zamanlarında insanlar ülkeleri için çalışıp savaşabilirler. Fakat onlar tüm bu zahmete aileleri için girerler. Aile, erkeği ve özellikle de daha çok kadını, kendilerinden daha çok başkaları için güç görevler yapmaya ve ağır sorumluluklar üstlenmeye zorlar. Ailenin duygusal bir temele dayanıyor olması ve çocuklara karşı yerine getirilmesi gereken görevler aileyi gittikçe sorumluluklara götürmektedir.
7. *Aile sosyal kurullarla çevrilidir:* Aile sosyal tabuların ve kanuni yasaların şekillendiği sosyal bir düzendir. Evlilik kurumu kesin kurullarla belirlenmiş hukuki bir anlaşmadır. Eşlerin belirlenmiş olan bu kurulları değiştirmeye hakları olmadığı gibi bu kurullara aynen uymak zorundadırlar. Evlilik kontratı şekli toplumlar arası farklılık göstermesine rağmen, modern toplumlarda ailelerin hemen hepsinde bulunan bir özellik vardır. Eşlerin kendi istekleriyle serbestçe katıldığı fakat karşılıklı anlaşma ile bile kolayca ayrılmadığı ya da kendi kendilerine feshedemedikleri ender birliklerden biridir.
8. *Aile sürekli ve aynı zamanda geçici bir doğaya sahiptir:* Aile bir kurum olarak devamlılık ve evrensellik özelliği göstermektedir. İki kişinin kurduğu bir birlik olarak ise toplumdaki diğer örgütler içerisinde en geçici ve değışken olanıdır.

Aile kurumu soyun devamı ihtiyacı, ekonomik ihtiyaçlar; sevgi, dayanışma, korunma ve güven ihtiyacı; çocukların yetiştirilmesi ihtiyacı, yakın ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesi ihtiyacı gibi insani ihtiyaçların giderilmesini sağlayan bir yapıdır. Bu nedenle ailenin işlevlerinde meydana gelecek herhangi bir zayıflama veya güçlenme ailenin diğer işlevlerinin de zayıflamasına veya güçlenmesine neden olacaktır (TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2013). Günümüzde küreselleşme ve teknolojinin hızlı şekilde gelişmesiyle toplumsal dönüşümler yeniden yapılanmakla beraber, toplumun en küçük birimi olan, değer sistemi ve davranış örüntülerinin ilk şekillendiği aile de etkilenebilmektedir. Bu bakımdan aile sürekli bir değışim içindedir ve bir zamanlar işlevsel ve sağlıklı olarak nitelendirilen özellikler başka bir dönemde sağlıklı olarak görülmeyebilir (Gladding, 2011). Aile işlevlerini yerine getiremediğinde ya da aile olumsuz işlevlere sahip olduğunda, o ailede yetişen bireyler bir sosyal gruba dahil olamayacağı, duygusal ilişki ihtiyaçlarının yeterince karşılanamayacağı, duygularını göz ardı etmesi gerektiği ve

diğerlerinin onu incitebileceği inancını geliştirebilirler (Kapçı ve Hamamcı, 2010). Bu nedenle aile sağlığı sadece bir üyenin sağlıklı olmasını ve diğer aile üyeleriyle ilişkilerinin nasıl olduğunu içermez, aynı zamanda aile dışındaki toplumla da ilişkilerini ve baş etmelerini kapsamaktadır (Demircioğlu, şahin ve Günindi, 2011; Hallaç ve Öz, 2014). Fonksiyonel (işlevsel-sağlıklı) bir ailenin özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir (Stuart, 2013):

1. Önemli yaşam döngüsü görevlerini tamamlar.
2. Aile bütünlüğü dağılmaksızın veya uzun süreli fonksiyon bozukluğu olmaksızın olumsuz koşullara uyum sağlamak ve bu çatışmaları tolere etme kapasitesine sahiptir.
3. Otoritenin kaçınılmaz dengesinde bir belirsizlik olmaksızın aile üyeleri arasında duygusal iletişim nesiller boyunca korunur.
4. Aşırı yakınlık veya kaynaşmadan kaçınılır ve mesafeli duruş sorunları çözmek için kullanılmaz.
5. İki kişi arasındaki sorunun kendileri arasında çözmeleri beklenir. Uyuşmazlıkla ilgili üçüncü bir kişiye sormak veya taraf tutmak hayal kırıklığına uğratır.
6. Aile üyeleri arasındaki farklılıklar kişisel gelişim ve yaratıcılığı desteklemek için cesaretlendirilir.
7. Çocukların yaşlarına uygun sorumlulukları üstlenmesi ve yaşlarına uygun ayrıcalıklardan faydalanması için ebeveynleri ile müzakere etmeleri beklenir.
8. Neyin doğru olduğu ya da neyin yapılması gerektiğinden çok olumlu duygusal ortamın korunması daha değerlidir.
9. Her yetişkinin içinde dikkatli rasyonel düşünme, ilişkiye odaklanma ve bakıcılık yönünden duygusal ifadelerinde bir denge söz konusudur. İlgili özelliklerinde özenli işlev gösterebilir.
10. Aile üyeleri arasında açık iletişim ve etkileşim bulunmaktadır.

Kısacası sağlıklı aileler bir grup olarak bazı ortak özelliklere sahiptirler: Başarılı, mutlu ve güçlü olan aileler dengelidirler. Hangi sorunları nasıl çözeceklerini bilirler. Aşırı derecede bilişsel ya da aşırı derecede duygusal bir işleyişleri yoktur. Önlerinde duran sorunlara doğru derecede enerji sevk ederler ve gerçekçi planlar yaparlar (Gladding, 2011). Yukarıdaki özellikler kurgusal gibi dursa da bu fonksiyonel özellikler ideal bir aileyi temsil etmektedir. Çoğu aile, bu unsurların hepsi olmasa da birazına sahip olmakla beraber, ailedeki bireyler birbirlerine karşı saygı ve dürüstlükle işlevlerini yürütmektedirler (Stuart, 2013).

2. 1. 7. 1. Aile Yapısı

Bireyin ilk toplumsallaşma sürecinin başladığı yer olan aile içindeki ilişkilerle bireyin ilk kişilik temellerinin atıldığı yerdir. Bu nedenle bireyin içinde yaşadığı aile ortamını olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirmesinde ebeveynlerine ait özellikler, ebeveynleriyle ilişkileri ve aile tipi gibi faktörler de etkili olabilmektedir. Örneğin anne ve çocuk arasındaki ilişkinin çocuğun biyolojik ve biyolojik olmayan değişimlerinin incelendiği bir çalışmada, çocuk ile anne arasındaki iletişimin çocukta hem biyolojik hem de biyolojik olmayan gelişim alanları açısından çok önemli olduğu tespit edilmiştir (Jipson ve Callanan, 2003). Diğer taraftan tek ebeveynli ailelerdeki ergenlerin biyolojik anne babası ile yaşayan emsallerine göre daha fazla suç davranışı sergiledikleri de açıkça ortaya konulmuştur (Demuth ve Brown, 2004).

Bu bakımdan aile ile ilgili olarak birçok sınıflandırma yapılmıştır. Bunlardan en sık rastlananlarını Gladding (2011) şu şekilde sıralayarak açıklamıştır:

1. *Çekirdek Aile*: Anne baba ve çocuklardan oluşan birimdir. Çocukların sosyalleşmesi ve kültürün aktarılıp/korunmasında önemli bir rol üstlenir.
2. *Tek Ebeveynli Aile*: Biyolojik veya evlat edinilmiş çocuk ve/veya çocukların sorumluluğunu tek başına üstlenmiş bir ebeveynin bulunduğu aile.
3. *Tekrar Evlilikle Oluşan Aile*: En az bir eşin daha önce evlenmiş olduğu ve en az bir eşin daha önceki evliliğinden çocuğunun olduğu yeniden evlenmeyle oluşmuş aile.
4. *Çiftte Kariyerli Aile*: Her iki eşin de çalıştığı ve işlerine bağlılık hissettikleri aileler. Bu çiftler için aile yaşamı ile kariyer gerçekleri arasında denge kurmak önemlidir. Bu aileler istedikleri şekilde bir denge kurabilmek ve birlikteliklerine devam edebilmek için sürekli olarak iş yaşamları ile aile yaşamları arasında değerlendirmeler ve gözden geçirmeler yapmak zorundadırlar.
5. *Çocuksuz Aile*: Çocuk sahibi olmamak için sürekli bir çaba içerisinde olan veya yaşları ya da tıbbi nedenlerden dolayı (kısırlık) çocuk sahibi olamayan ailelerdir.
6. *Gey/Lezbiyen Aile*: Aynı cinsiyetten eşlerin olduğu veya hiç çocuk sahibi olmayan ya da daha önceki ilişkisinden çocuk sahibi olan veya sonradan (yapay dölleme vb. gibi yollardan) çocuk sahibi olan ailelerdir.
7. *Yaşlı Aile*: Eşlerin 65 yaş ve üzeri olduğu ailelerdir.
8. *Çok Kuşaklı Aile*: Çocuklar, ebeveynler, büyük baba ve büyük annenin yer aldığı ailelerdir.
9. *Aile Reisinin Büyük Anne/Babalar Olduğu Aileler*: Torunların bakımını üstlenen büyük anne/babadan oluşan ailelerdir.
10. *Asker Aileleri*: Silahlı kuvvetler bünyesinde yer alan bireylerden oluşan ailelerdir.

Birsen (1976) aile ve aile tipleri üzerine inceleme çalışmasında ise aşağıdaki aile tiplerine vurgu yapmıştır:

1. *Parçalanmış Aile*: Küçük aile üyelerinden birisinin karı ya da kocanın ölümü, boşanmaları, ayrı yaşamaları ile oluşan dul eşlerle çocukların birlikte yaşadıkları ailedir.
2. *Tamamlanmamış Aile*: Gayrimeşru ilişkilerden doğan çocuklar ve annelerden meydana gelen ailelerdir.

Erdentuğ (1980) Çeşitli insan topluluklarında aile tipleri konulu çalışmasında temel olarak şu iki aile tipine değinmiştir:

1. *Poliandri Ailesi*: Günümüze kadar tespit edilebilen birkaç toplulukta görülen aile örgütlenmesidir. Bir kadının birden fazla erkekle evliliğinin söz konusu olduğu ailelerdir.
2. *Polijeni Ailesi*: Erkeğin birden fazla kadınla evli olması sonucu ortaya çıkan ailelerdir. Erkek evli olduğu her kadın ve ondan olan çocuklarıyla ayrı birer çekirdek aile sayılmaktadır.

Hem Gladding (2011) hem de Birsen (1976) ve Erdentuğ'un (1980) yaptığı sınıflandırmalar daha çok ailedeki birey sayısına ve aile biriminin meydana geliş biçimine göre belirlenmiş sınıflandırmalardır. Türkiye'de (sınıflandırmalardan kültürümüze uygun olanları) ve yurt dışında yapılan çalışmalarda aile yapısı bakımından yukarıdaki sınıflandırmalardan özellikle Gladding (2011) ve Birsen'in (1976) belirttiği aile tiplerinin sosyodemografik özellik olarak kullanıldığı dikkat çekmektedir (Barrett ve Turner, 2006; Biblarz ve Gottainer, 2000; Blum ve diğ.,2000; Carlson, 2006; Carlson ve Corcoran, 2001; Ekinci ve diğ., 2001; Griffin ve diğ., 2000; Gürsoy ve Coşkun, 2006; Kaya, Genç, Kaya ve Pehlivan, 2007; Ledoux ve diğ., 2002; Ögel ve Aksoy, 2007; Pekşen, Canbaz, Sünter ve Tunçel, 2005).

2. 1. 7. 2. Psikolojik Sistem Olarak Aile

Aile yapısı araştırmaları kapsamında, Salvador Minuchin ve Braulio Motalvo aile yapısı ile psikosomatik hastalıklar arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere Philadelphia'ya gitmişlerdir. Burada- çocuk rehberlik kliniğine gelmişler ve Philadelphia Çocuk Hastanesi çocuk endokrinologu Lester Baker ile bir ekip olarak çocuklarda diyabet sıklığında aile stresinin rolünün etkisini araştırmaya başlamışlardır. Çocuk hastanesindeki diyabetik hastaların bazılarının neredeyse ayda bir hayati tehlike olan bir durumda diyabetik asidoz (diyabete bağlı vücut ph seviyesinin 7'nin üstüne çıkması durumu) tedavisi için hastaneye kaldırıldığını tespit etmişlerdir. Tedavi sırasında bu asidozu açıklamak için hiçbir organik neden bulamamışlardır. Bu nedenle pediatristler ve psikiyatristler bu tekrarlanan ataklara

neden olabileceklerini düşündükleri duygusal faktörleri incelemeye başlamışlardır. Kısacası birey, hastane içerisinde bulunduğu zamanlarda diyabeti kontrol altındayken, birey evine döndüğünde kontrolden çıktığını belirlemişlerdir. Bu ilk psikosomatik araştırmalarından elde edilen bulgular psikosomatik çocuklu ailelerde bulunan bazı önemli aile özelliklerini (kişisel sınırların belirsizliği, aşırı koruyucu, katı, çatışma çözme konusunda yetersiz) belirtmektedir. Ayrıca bu ailelerde çocukların herhangi bir ebeveyn çatışması içine doğrudan müdahil olduğunu ve bu çatışmadan etkilendiklerini tespit etmişlerdir.

Yapılan bu araştırma sonucundan söylenebilir ki, aile içi etkileşimlerle aile yapısı, bütün aile bireyleri tarafından korunmakta ve biçimlendirilmektedir (Wolman ve Stricker, 1983). Bu etkileşim süreci, ailenin yemek masasındaki konuşma örüntülerine benzetilebilir. Nichols'a göre (2013) ailenin yapısı aile bireylerinin oturma düzenindeki ilişkileri anlatmaktadır. Kimin nerede oturduğu ve bunu kimlerle etkileşimi kolaylaştırmak veya kimlerden uzak kalmak için yaptığı aile yapısı hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Bu nedenle bir ailenin yapısının kavranabilmesi için etkileşimlerin ötesinde, bunların gerçekleştiği örgütlenme çerçevesine bakılması ve aile sisteminin örgütlenişinin aile içerisinde olup bitenleri nasıl etkilediğinin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda ailenin bir sistem olarak incelenebilmesine olanak sağlayan bazı ölçütleri Gülerce (1996) şu şekilde özetlemiştir:

- a) Sosyal grup olan aile bireylerinin, bir arada olmalarının ve birbirlerine bağlı olmalarının ortak bir amacı bulunmaktadır. Bu amaç bireylerin bireysel niyet ve ihtiyaçlarından bağımsız olmakla beraber bütün üyelerin ihtiyaçlarını (duygusallık, şefkat vb.) aynı anda karşılayabilecekleri sosyal, fiziksel vb. bir ortam oluşturmaktadır.
- b) Her sosyal organizasyon gibi ailenin de kendine özgü bir örgütlenme biçimi vardır. Burada önemli olan ailedeki yapının iç ve dış etkenler arasındaki dengeli etkileşimi sağlamak için oluşturduğu örüntülerdir.
- c) Aileyi içinde bulunan kişiler, sosyokültürel normlar, kişiler arası ilişkiler ve fiziksel çevre bir sistem haline getirmektedir.
- d) Sistem olarak aile Minuchin'in (1974) de ifade ettiği gibi alt sistemler ve hiyerarşik bir düzenden oluşmaktadır. Bu bakımdan aile üyeleri birden fazla alt sistem içerisinde bulunabilirler (eş, anne-oğul, anne-kız-torun).
- e) Aynı zamanda aile gerektiğinde kendi yapısında değişiklikler gerçekleştirebilen ve ihtiyaçları için gerekli etkileşim yeteneği olan bir sistemdir.

- f) Her aile gelişen bir sistem olduğundan evlilik, doğum, ergenlik, emeklilik suç, ayrılma veya boşanma gibi değişen durumlar karşısında bir yaşam döngüsü içine girmektedir.
- g) Aileler yaşam döngüsü içerisinde yaşadığı olaylara farklı anlamlar yükleyerek kendine özgü dönüşümler gerçekleştirirler. Bu da her ailenin aynı sonuca farklı yollardan gidebileceklerini göstermektedir. Bu sonuçlara giderken değişen koşullara ailenin yapısı uydurulmaya çalışılır (Gülerce, 1996).

Bu noktada aile yapısı bireylerin özellikle ergenin gelişim sürecini etkileyen, topluma uyum sağlamalarına aracılık eden ve aile değerlerini diğer kuşaklara aktaran bir aile kompozisyonu olarak dikkat çekmektedir. Çünkü aile yapısı ailede yer alan ve aileyle beraber düşünülen insan örüntüleridir. Bunu Minuchin (1974), aile üyelerinin etkileşimlerini organize eden görünmez işlevsel talepler olarak tanımlamaktadır. Aile etkileşimleri bu güçlü ve görünmeyen yapılarda saklıdır. Bir bakıma kaçan/kovalayan gibi dinamik bir örüntüler, etkileşim sürecini anlatmaktadır. Yapı ise bu etkileşimlerin gerçekleştiği örgütlenişi ifade etmektedir. Bu bakımdan başlangıçta etkileşimler yapıları şekillendirirken, ilerleyen zamanlarda yapılar artık bir defa oturduğunda, etkileşimler yapılar tarafından şekillendirilmektedir (Nichols, 2013). Etkileşim ve yaşam süreci içerisinde aileler, bazı yaşam olaylarıyla karşı karşıya da gelebilmektedirler. Bazı aileler karşılaşılan yaşam olaylarıyla daha kolay baş edebilirler. Çünkü her ailede ortak bazı özellikler olmasına rağmen her aile yapısı kendine özgü sorunlara veya sorunları çözmeye kullanacakları güçlere sahiptir. Örneğin, katı bir şekilde yapılanmış aile, en iyi çözüme kriz durumlarında kolaylıkla kavuşabilirken; esnek bir organizasyona sahip aile ise bunu genellikle daha rahat koşullarda gerçekleştirebilir (Gladding, 2011).

2. 1. 7. 3. Dönüşümsel Aile Modeli

Teker teker bireyler yerine onların birbirleriyle oluşturdukları ilişkiler örüntüsünü temel alarak, aileye bir Gestalt olarak bakan Gülerce (1996: 34-39), Türk örneğine uygun olarak geliştirmiş olduğu dönüşümsel aile modelini şu şekilde açıklamıştır:

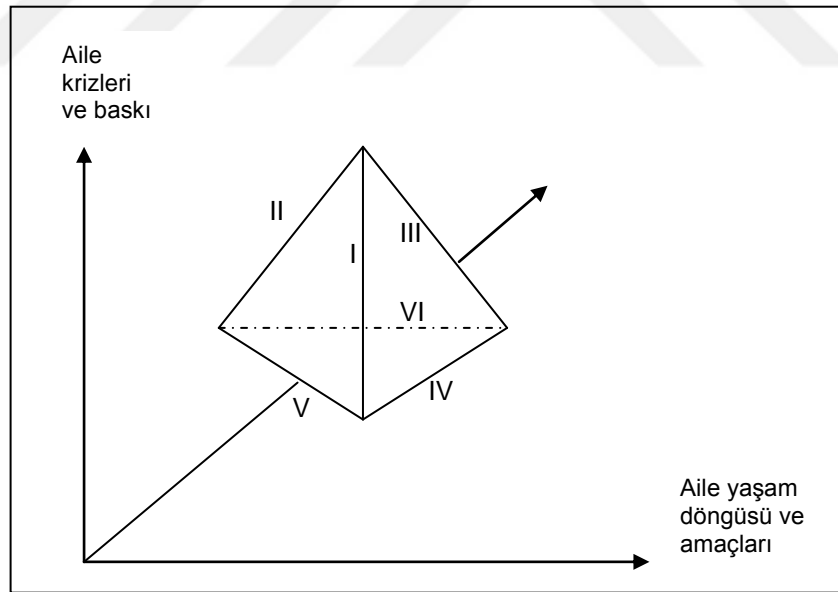
Dönüşümsel kuram pek çok yönüyle eleştirel bir kuram olmasının yanında aynı zamanda dönüşümsel bir kuramdır. Bu kuram insan eylemine ve değişmeye, hem ender bir olgu olarak derinlemesine ve yakından hem de farklı düzlemlerdeki örgütlenmelerin sıradan bir parçası gibi geniş bir sistemik açıdan ve uzaktan bakar. Üç değişkenli bir model olan dönüşümsel aile modeli şu değişkenlerden oluşur: Bağlam değişkenleri, dönüşüm değişkenleri ve ailenin yapısal/sistemik değişkenleri.

Bağlam Değişkenleri: Hem bireyin aile bağlamında hem de ailenin sürekli etkileşim içinde bulunduğu daha geniş bağlamlara yerleştirilmesinde yardımcı olur. İç bağlam

değişkenleri aile üyelerinin yaşı, cinsiyeti, işi, eğitimi, sağlık durumu, aile içindeki yeri ve değeri, inançları, duyguları, düşünceleri vb. değişkenlerden oluşur. Dış bağlam değişkenleri ise sosyokültürel normlar, toplumsal değerler, ekonomik ve politik koşullar, aile bağları vb. olarak sıralanabilir.

Dönüşüm Değişkenleri: Ailenin kendi yaşam döngüsünün getirdiği değişim istekleri, ailenin iç bağlamında yaşadığı veya dış bağlamından gelen krizler ve baskılar ve ailenin kendisi için belirlediği gelecek beklentileri ile istenen “dönüşüm yönü”nden oluşur. Aile sisteminin herhangi bir zamandaki, ailenin kendi genel “uyum” halinden uzaklığı ve aile çatışmasının miktarı dönüşüm göstergesi ile ifade edilir. Bu değişkenler, modelin yapısal/sistemik diğer beş eksenleriyle birlikte meydana gelirler.

Yapısal/Sistemik Değişkenler: Üçü doğrusal ikisi döngüsel düşünülen beş ana eksen oluşur. Doğrusal eksenler iletişim, yetkinlik ve duygusal bağlam; döngüsel olanlar ise yönetim ve birlik eksenleridir. Ailenin yapısal/sistemik değişkenleri üçgen prizmanın beş kenarı ile ifade edilmiştir (Şekil 2). Açık olan altıncı kenar, yani dönüşüm göstergesi diğerlerinin sürekli etkileşiminin fonksiyonu olarak belirlenir. Kuramsal olarak prizmanın eşkenar olması da en iyi (ütöpik) uyum halini göstermektedir.

Şekil 2. Dönüşümsel aile modeli (I: İletişim, II: Birlik, III: Yönetim, IV: Yetkinlik, V: Duygusal bağlam ve VI: Dönüşüm göstergeleri)

Bu beş eksen şu kavramları ve gözlem ve araştırmalarca desteklenen sayıtlıları içermektedir:

I. İletişim: İletişimin açık seçikliği, bireylerin kendilerini açmaları ve özgürce ifade etmeleri, anlatılan mesajlarla anlaşılmanın tutarlılığı vb. ile ilgilidir. İletişimin işlevselliği arttıkça aile sisteminin uyumu da artar.

II. Birlik: Yakınlık, bütünlük, sistem içindeki kişiler arası ve dış çevre ile olan sınırlar, bağımlılık, bağlılık, beraberlik, kaynaşma vb. ile ilgilidir. Aile üyelerinin aşırı kaynaşması kadar aşırı kopukluğu da aile sisteminin genel uyumuna olumsuz etkide bulunur.

III. Yönetim: Karar alma, davranışsal kontrol, disiplin, kurallar, normlar, roller, yapısal işleyişin esnekliği vb. ile ilgilidir. Aile yönetimindeki aşırı katılık kadar aşırı esneklik de aile sisteminin genel uyumuna olumsuz etkide bulunur.

IV. Yetkinlik: Problem çözme, sağlık, yeterlik, amaçların gerçekleştirilmesi vb. ile ilgilidir. Ailenin yetkinliği arttıkça aile sisteminin genel uyumu da artar.

V. Duygusal Bağlam: Duygusal hava ve savunuculukla ilgilidir. Ortamın destekleyici, yapıcı olmasının, sevgi, huzur ve anlayışa dayanması sistemdeki genel uyumla olumlu ilişki içindedir.

Dönüşümsel Aile Modeli'ni herhangi bir sosyokültürel bağlamda (ör., Türkiye) veya ölçek (ör., geniş aile) için kullanılabilir.

2. 1. 7. 4. Aile Yapısı ve Madde Kullanım İlişkisi ile İlgili Araştırmalar

Anne, baba ve çocuklardan oluşan toplumun en küçük birimi olan aile, toplumun temel yapı taşlarından sayılmaktadır. İlk toplumlardan günümüze kadar bütün toplumlarda aile vardır ve insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerden biri olarak da insanların bir aile düzeni içerisinde yaşamaları gelmektedir. Bu düzen içerisinde farklı kuşakların ve cinsiyetlerin bir arada bulunması bazı sorunların ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu nedenle aile bireylerinin birbirlerine gönderdikleri mesajların doğru anlaşılabilmesi ve bunların kontrol edilmesi muhtemel çıkabilecek sorunların önlenmesinde önemli olabilmektedir. Ayrıca aile içinde anne baba ve çocuklar arasındaki ilişkilerin çok boyutlu olarak ele alınması gerekmektedir. Aile içerisindeki ilişkilerin, çocukların bağımsız karar alma becerilerinin, sosyalleşme süreçlerinin, farklı ilgi alanlarının, bilişsel, sosyal ve duygusal becerilerinin gelişiminde, son derece önemli bir unsur olabilmekle beraber, özellikle ergen bireylerin ailelerinde yaşanan sorunlar arttıkça problem davranışların da artış gösterdiği bilinmektedir (Arslan, 2012). Diğer taraftan ailenin sorunsuz bir ortama sahip olabilmesi için aile içi iletişim de önemli bir unsurdur. Çünkü aile içerisinde açık iletişim olduğunda ailede kendilerini açmalarına ve rahatlıkla ifade etmelerine izin verildiğinde ve mesajlar tutarlı olduğunda ergenler kendilerini iyi hissetmektedirler. Karar alma süreçlerine dahil olduklarında; ailede tutarlı ve işlevsel kurallar yaşama geçtiğinde; kurallar aşırı katı ve aşırı esnek olmadığı zaman ise ergenler daha çok mutlu olmaktadır.

(Eryılmaz, 2010). Anne, baba ve çocuk arasındaki uyumun olumlu yönde olması durumunda da bireylerin özgüvenleri pozitif yönde etkilenmektedir (Soner, 2000).

Aile yapısının, aile içi ilişkilerin, iletişim biçiminin ve aile içi uyumun bireylerin gelişimlerinde önemli olduğu bilinmekle beraber aile yapısının birçok konuyla ilişkilendirildiği çalışmalar bulunmaktadır. Bu anlamda Türkiye’de yapılan ve Gülerce’nin (1996) geliştirmiş olduğu “Dönüşümsel Aile Modeli” çerçevesinde gerçekleştirmiş çalışmalarda aile yapısı ile tükenmişlik ve sosyal destek ilişkileri (Torun, 1995), empatik beceriler (Hasdemir, 2007) tourette ve kronik tik bozukluğu olan çocuklardaki tik bozukluğu (Kızılyel, 2005) yeme tutumları (Toker, 2008) ve ergenlerde görülen problem davranışlar (Arslan, 2012) arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Yurtdışı çalışmalarda bu modelin temel alındığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat aile yapısının farklı boyutlarıyla ilişkilendirilerek gerçekleştirilen çalışmalar bulunmaktadır. Öğrencilerin aile yapılarıyla psikolojik hastalıkları arasındaki ilişkiler bu araştırma konularına örnek olarak verilebilir (Kaya ve diğ., 2007; Özfiyat, Pehlivan ve Özdemir, 2009; Yüncü, Kesebir, Özbaran, Çelik ve Aydın, 2009). Örneğin, üvey ailelerde yaşayan bireyler üzerinde yapılan bir çalışmada erkeklerin depresif belirtilerinin anlamlı olarak daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Deater-Deckard ve diğ., 1998).

Bu bağlamda ilişkilerin sağlıklı olduğu ailelerde, çocukların ergenlik dönemi ve sonrasında çevreyle iyi ilişkiler kurabilen, mutlu, kendisine güvenen, kendisine ve çevresine saygısı olan başarılı bireyler olmaları beklenirken; sağlıklı bir yapıya sahip ailelerde ise hem anne baba ve çocuklar hem de toplum açısından birçok problem ortaya çıkabilir. Örneğin, anne ve babanın alkol kullandığı, bölünmüş, yeterince ilgi ve desteğin olmadığı ailelerin çocukları, hem çevrenin ilgisini çekmek hem de ailelerinde bulamadıkları ilgi ve sevgi ihtiyacını arkadaş grupları içinde giderebilmek için olumsuz bazı davranışlarda bulunabilirler (Avcı, 2006). Fray ve Mark (1987) düşük eğitim düzeyine sahip anne ve babaların çocuklarıyla sağlıklı ilişki kuramadıklarını ve bundan dolayı saldırgan bireyler yetiştirdiklerini vurgulamışlardır. Aynı zamanda ailede anne baba ve çocuk ilişkisi, evden kaçma, aile bütünlüğü, anne babanın madde kullanıyor olması veya suç işlemiş olması, aile içi şiddet, anne babanın ergene model olması gibi değişkenler de ergenlerin risk almalarında etkili olduğu tespit edilmiştir (Kahraman, 2013). Türkiye’de ergen profili çalışmasında ise ergenlerin %5.6’sının evden kaçma davranışında bulduklarını, bunun sebebi olarak ise ailevi sorunlar (%56.4), ailenin izin vermediği bir yere gitme (%16.1), kız/erkek arkadaşlarıyla yaşadığı sorunlar (%9.7) olduğu belirlenmiştir (Şen, 2011). Ergenlerin % 2.8’inin ise intihara teşebbüs ettikleri, bunun nedenleri olarak yine ilk sırada %30.2 ile ailenin olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar ve yapılan araştırmalar kapsamında bakıldığında, işlevlerini bir bütünlük içinde yerine getiremeyen aileler sağlıksız aileler olarak nitelendirilebilir (Demircioğlu ve diğ., 2011). Bu ailelerde yetişen bireyler bir sosyal gruba dahil olamayacağını, duygusal ilişki ihtiyaçlarının yeterince karşılanamayacağını, duygularını göz ardı etmesi gerektiğini ve diğerlerinin onu incitebileceği düşüncelerini geliştirebilirler. Bu inanışlar da psikolojik belirtilerin oluşmasına ya da artmasına katkıda bulunabilir (Kapçı ve Hamamcı, 2010). Ön ergenlik döneminde davranış sorunları ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada; ailenin problem çözme işlevi bozuldukça ergenlerin yaşadıkları davranış sorunlarının arttığı; ailenin iletişim, duygusal tepki verebilme, ailedeki roller, davranış kontrolü, gereken ilgiyi gösterebilme ve genel aile işlevlerinde sağlıklılık düzeyi arttıkça davranış sorunlarının azaldığı belirlenmiştir (Savi ve Akboy, 2008). Bu bağlamda sağlıklı ailelerde yaşayan bireylerin daha az risk alıcı davranışlar içerisinde bulunduğu söylenebilir. Örneğin ailesel işlevlerini bir bütün olarak yerine getiremeyen sağlıksız olarak nitelendirilebilecek ailelerde yaşayan bireylerin daha fazla madde kullanma oranı gösterdikleri bilinmektedir (Ateş ve Akbaş, 2012; Bircan ve Erden, 2011; Bjarnason ve diğ., 2003; Brody ve Forchand, 1993; Borawski ve diğ., 2003; Griesbach ve diğ., 2003). Coombs ve Landsverg (1988) yaptıkları çalışmalarında anne baba ile ergen ilişkisinin alkol ve madde kullanımında etkili olduğunu, alkol ve madde kullanan ergenlerin anne babaları ile iletişiminin açık olmadığını, duygusal olarak kendilerini ifade edemedikleri, ailede televizyon, ev ödevleri, alkol-madde kullanımı ile ilgili katı kuralların olduğunu ve bu gençlerin anne babalarına güvenmeyi, onlarla iyi iletişimleri olmasını istediklerini tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Dunn ve diğerleri (2002) ise ailede alkol ve uyuşturucu madde kullanımı olsun ya da olmasın ebeveyni tarafından ihmal edilen çocukların madde kullanım bozukluğu açısından yüksek risk altında olduklarını vurgulamışlardır. İngiltere ve Fransa'daki 15-16 yaşlarındaki ergenlerin alkol, tütün ve uyuşturucu madde kullanımının karşılaştırıldığı bir diğer çalışmada iki ülkede de, anne veya babaları ile ilişkilerinden memnun olmayan ve daha az denetim altında olan sağlıklı olmayan ailelerden gelen çocuklarda ağır madde kullanımı, diğer çocuklara göre daha fazla olduğu dikkat çekmektedir (Ledoux ve diğ., 2002).

Yapılan araştırmalar ergenlerin yaşam boyu riskli davranışlarda bulunma oranlarının aile ilişkileri tarafından doğrudan etkilendiğini göstermektedir. Özellikle madde kullanımı açısından sağlıksız işlevlere sahip ailelerde yaşayan ergenlerin daha fazla risk altında olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda tek veya üvey ebeveyn yanında kalan ergenlerin uyuşturucu madde kullanımı açısından artan bir şekilde risk altında oldukları dikkat çekmektedir (Griffin ve diğ., 2000; Hoffman, 2002; Otten ve diğ., 2008). Türkiye'de yapılan ergen profili araştırmasında araştırmaya katılan bireyler aile

yapısına göre incelendiğinde başta parçalanmış aileler olmak üzere tek ebeveynli aileler ve akraba yanında yaşayan ergenlerde bağımlılık yapan maddelerden sigara, alkol ve esrarın kullanılma sıklığı diğer aile yapılarında yaşayan ergenlerden daha fazla bulunmuştur (Şen, 2011). Diğer taraftan 14-15 yaşlarındaki bireyler arasında yürütülen başka bir çalışmada ise anne baba ile yaşama durumunun madde kullanım düzeyini düşürdüğü belirlenmiştir (McArdle ve diğ., 2002). Fakat Pekşen ve diğerleri (2005) ise sigara içen ve içmeyen üniversite öğrencileri arasında cinsiyetler ve anne babanın birlikte/ayrı olması, herhangi birinin ölü olması veya boşanmış olmaları açısından anlamlı bir farklılık tespit etmemişlerdir.

Madde bağımlılığı ve aile ilişkisini araştıran çalışmaların bir kısmı da, ailedeki diğer bireylerin madde kullanım durumu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu tip durumlarda ergenler aile içinde madde kullanan bireyleri kendilerine model olarak alabilmektedirler. Bu konudaki araştırmalar anne ve/veya babanın madde kullanması ile çocukların madde kullanması arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Herken ve diğ., 2000; Karatay ve Kubilay, 2004; Ögel ve diğ., 2006; Ritter, Stewart, Bernet, Coe ve Brown, 2002). Örneğin, üniversite öğrencilerinde sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının yaygınlığını ve bunu etkileyen faktörleri araştırmak amacıyla yürütülen bir çalışmada, babasında veya kardeşinde sigara ve alkol kullanımı öyküsü olanlarda sigara ve alkol kullanımı daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Yakın akrabalarında uyuşturucu madde kullanımı bildirenlerde ise uyuşturucu madde kullanımının daha fazla olduğu bulgulanmıştır (Turhan ve diğ., 2011).

Yapılan çalışmalarda ergenlerin madde kullanımında aile yakınlığının koruyucu bir faktör olduğu, aile yakınlığının düşük algılanması ise risk faktörü olduğu vurgulanmaktadır (Akün, 2013; Chedid, Romo ve Chagnard, 2009; Gau ve diğ., 2009). Örneğin, farklı kültürlerden gelen ergenlerin yaşamları boyunca ilaç ya da alkol kullanımı olup olmadığı öyküsünden hareketle, aile üyeleri arasındaki yakınlık, ebeveyn kontrolü ve bağlanmanın koruyucu rolünün araştırıldığı bir çalışmada; aile üyeleri arasındaki yakınlığın hem Meksika kökenli hem de Avrupa kökenli Amerikalı gençler için, bağlanmanın ise Avrupa kökenli yaşlıları için alkol kullanımının getirdiği sorunlara karşı koruyucu bir rol üstlendiğini belirlenmiştir (Kopak, Chen, Haas ve Gillmore, 2012). Aile üyeleri arasındaki yakınlığın Afrika kökenli Amerikalılarda uzun süreli madde kullanım örüntülerinin incelendiği diğer bir çalışmada çocukluk ve ergenlik dönemindeki aile yapısının madde kullanımına başlamadaki rolü incelenmiştir. Çocukluk döneminde ailedeki disiplinin, ergenlik döneminde ise aile yakınlığının ve kontrolünün bireyi madde kullanımından koruduğu ortaya konulmuştur (Doherty, Green, Reisinger ve Ensminger, 2007). Başka bir çalışmada ise aile üyeleri arasındaki yakınlığın ergenlikte daha düşük oranda alkol kullanımıyla ilişkili

olduğu bulgulanmıştır. Orta derecede esnek ailelerden gelen gençlerin daha az madde kullanımı bildirdikleri gözlemlenmiştir, ancak ailelerin esneklik düzeyleri ile ergenlerin alkol kullanımı arasında ilişki tespit edilmemiştir (Diamond ve diğ., 2008).

Türkiye’de üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımını ve bunun aile sorunları ile ilişkisini incelemek amacıyla yürütülen bir çalışmada sigara deneyen öğrencilerin denemeyen öğrencilere göre aile ortamlarını iletişim, birlik, yönetim, yetkinlik ve duygusal bağlam açısından olumsuz algıladıkları; aynı zamanda aile ortamlarında otoriter baskıcı tutum, ilişkilerinde ise duyarsızlık ve tutarsızlık ile anne-baba ilişkilerinde uyumsuzluğun daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Alkol deneyen öğrenciler denemeyen öğrencilerle karşılaştırıldığında aile ortamlarında duygusal bağlam boyutunun anlamlı olarak daha düşük olduğu, yani aile ortamında duygusal atmosferin destekleyici ve yapıcı olmadığı, daha fazla otoriter baskıcı tutum, anne-baba ilişkilerinde uyumsuzluk, ilişkilerde sınırsızlık ve istismar olduğu tespit edilmiştir (Akfert ve diğ., 2009).

2. 1. 8. Bağlanma Stilleri

Bağlanma kuramı erken çocukluk döneminde birincil bakıcılarla kurulan ilişkinin niteliğinin, yaşamın sonraki dönemlerindeki ilişkilerde belirleyici olduğunu belirtmektedir. Bu süreçte bakıcı ile çocuk arasında kurulan ilişkiler sonucunda, çocuğun bakıcısına ve kendisine ilişkin oluşturduğu zihinsel işleyen modeller hayat boyu sürerek kişiler arası ilişkilerin temelini oluştururlar (Bowlby, 1980). Açıkçası çocukların anne ve babalarına duydukları bağlılık yetişkin oldukları zaman, diğer insanlarla anlamlı ilişkiler kurma becerilerini etkilemektedir (Burger, 2006).

Bowlby’ye (1969, 1973, 1980) göre Bağlanma Kuramı insanların kendileri için önemli olan diğer bireyler ile güçlü duygusal bağlar kurma eğiliminin nedenlerini açıklayan bir yaklaşımdır. Bu açıdan Bowlby (1980) bağlanma kavramını, insanların kendileri için önemli gördükleri diğerlerine karşı geliştirdikleri güçlü duygusal bağlar şeklinde tanımlamaktadır. Duygusal bağ kurma eğilimi ve ihtiyacı yeni doğan bireyin hayatını sürdürebilmesi için gerekli olup, gelişimsel açıdan işlevsel olan bir bağlanma sistemini ifade eder. Bağlanma sistemi, yeni doğanların onların bakımını sağlayan kişiye fiziksel yakınlığını güçlü tutarak hem çocukların çevreden gelebilecek tehlikelere karşı korunmasına yardım etmekte hem de onların çevreyi keşfetmeleri için gerekli şartları sağlamaktadır. Bu durumda bakıcının çocuğa göstereceği tepkilerin durumuna göre aktif duruma geçen bağlanma sistemi, bakıcı ile temasın yeniden kurulmasına ve ilişkinin onarılmasına yardımcı olabileceği gibi, güvenlik duygusunun sağlanması ile beraber kaygının ve huzursuzluğun ortaya çıkaracağı tepkileri de en aza indirebilir. Kısaca bağlanma sistemi, çocukların bakıcıları ile ilişkileri temelinde gözlenen yakınlığı arama ve

koruma, ayrılığı protesto etme, keşfetme etkinlikleri için bakıcıyı güvenli bir üs olarak kullanma ve destek ve güvenlik için bakıcıyı sağlam bir sığınak olarak kullanma şeklinde dört davranış örüntüsü şeklinde ifade edilebilir (Hazan ve Shaver, 1994).

Bowlby özellikle kendilerini yetiştiren birincil kişilerden ayrılan çocukların verdikleri tepkilerle ilgilenmiştir. Bazı çocuklar bu ayrılıklara başa çıkabilmişken, bazıları ise bu ayrılığa ağlayarak tepki göstermişlerdir. Başa çıkabilen çocuklar, annelerinin kısa bir süreliğine ayrıldığını ve biraz sonra geri döneceğini, kendisine verdiği sevgi ve şefkate tekrar kavuşacağını düşünürken; diğer çocuklar annelerinin yokluğunda umutsuzluğa kapılmışlardır. Bazıları da anneleri tekrar yanlarına gelse bile ondan uzak durarak tepkilerini göstermişlerdir (Burger, 2006). Çünkü bağlanma, stresli durumlarda yakınlık arayışıdır. Çocuk güvenlik duygusunu farklı nesnelere de arayabilir, fakat bu nesnelere çocuğun tepkilerine karşı tepki vermezler. Bağlanma annenin sıcak bedenini kucaklama ve annenin de çocuğunu kucaklayarak buna karşılık vermesiyle, sıcak bir göz temasıyla görülebilmektedir. Bu yaşantılar derin bir rahatlama hissi oluşturmaktadır (Nichols, 2013).

Ainsworth ve diğerleri de anneler ve çocuklarıyla ilgili benzer bir çalışma yapmışlar ve üç tür ebeveyn-çocuk ilişkisi belirlemişlerdir (Ainsworth, Biehar, Waters ve Wall, 1978). Birinci tür, 'güvenli' çocuk-anne ilişkisidir. Bu ilişkide anneler çocuklarına karşı ilgilidirler. Aynı zamanda duyarlıdır. Bu tür bağlılık geliştiren çocuklar, anneleri yanlarında olmasa bile ona ulaşabileceklerini bilirler ve bu çocuklar mutlu ve özgüven sahibi olmaya eğilimlidirler. 'Kaygılı-kararsız' ilişkide ise anne çocuğun ihtiyaçlarına karşı ilgili ve duyarlı değildir. Anne ortamdaki ayrıldığında çocuk kaygılanır, çoğu zaman ise ağlar. Bu çocuklar ortamdaki diğer yetişkinler tarafından sakinleştirilemez. Aynı zamanda alışık olmadıkları durumlarda genelde korku duyarlar. Üçüncü olarak 'kaçınmacı' ilişki yer almaktadır. Bu ilişkide ise anneler de çocuklarına karşı çok duyarlı değildir. Fakat çocuk bu tavra anneye karşı uzaklık veya duygusal kopukluk geliştirerek tepkiler verir. Anne ayrıldığında çok kaygılanmamakla beraber, döndüğünde de ona çok ilgi göstermez. Eğer çocuk erken dönemlerinde sevgi ve güvene dayalı ilişkiler yaşadıysa, kendisini sevmeye değer ve güvenilir bir birey olarak kabul edecektir. Fakat çocuğun bağlanma ihtiyaçları karşılanmadıysa, çocuğun kendisiyle ilgili şeması da zayıf olacaktır (Burger, 2006). İstenmeyen bir çocuk sadece anne ve babasının tarafından değil, hiç kimse tarafından istenmediğine inanır. Çok sevilen bir çocuk ise sadece anne ve babasının sevgisinden değil, çevresindeki diğer insanların da sevgisinden emin bir şekilde büyüyecektir (Bowlby, 1973: 204-205).

Bowlby (1978,1980) tarafından bakım veren kişi ile çocuk arasında oluşan bağ ve bu bağın ortaya koyduğu işlevler olarak ortaya koyulan Bağlanma Kuramı, Ainsworth ve diğerleri (1978) tarafından geliştirilmiştir. Ainsworth ve diğerleri (1978) yaptıkları yabancı

durum testi ile üçlü bağlanma biçimi olarak güvenli, kaygılı-kararsız ve kaçınmacı bağlanma biçimleri şeklinde üç gruba ayırmışlardır. Hazan ve Shaver (1987) ise romantik ilişkilerde bağlanmayı incelemişlerdir ve yetişkinler için güvenli, kaygılı-kararsız ve kaygılı-kaçınan bağlanma biçimleri olarak üç bağlanma biçimi tanımlamışlardır.

Bartholomew ve Horowitz (1991) bağlanma stillerini olumlu ve olumsuz kutuplarda değerlendirmiştir. İki boyutun topolojik düzeyde çaprazlamasından ise dört temel bağlanma stili ortaya çıkacağını ileri sürmüşlerdir. Şekil 3'te görüldüğü gibi güvenli bağlanma stili olumlu benlik ve başkaları modellerinin birleşimini içermektedir. Güvenli kişiler olumlu benlik algısına ve kendini sevmeye değer duygusunu, başkalarının güvenilir, destek veren, ulaşılabilir ve iyi niyetli olduğu ile ilgili olumlu beklentilerle birleştirir. Saplantılı bağlanma stili olumsuz benlik modeli ile olumlu başkaları modelinin birleşimi olarak tanımlanmaktadır. Bunlar kendini değersiz görerek sevmeye değer görmezler. Fakat başkalarına ilişkin olumlu değerlendirmeleri yansıtırlar. Bu kişiler yakın ilişkilerinde kendini doğrulama ya da kanıtlama eğilimindedirler. İlişkilerinde takıntılı olmakla beraber gerçekçi olmayan beklentilere sahiptirler. Güvenli ve saplantılı bağlanma stilleri Hazan ve Shaver'in (1987) güvenli ve kaygılı/kararsız stillerine karşılık gelmektedir.

		BENLİK MODELİ (Bağımlılık)	
		Olumlu (Düşük)	Olumsuz (Yüksek)
BAŞKALARI MODELİ	Olumlu (Düşük)	GÜVENLİ Yakınlık kurma konusunda rahat ve özerk	SAPLANTILI İlişkilerinde takıntılı
	Olumsuz (Yüksek)	KAYITSIZ Yakınlığa karşı kayıtsız ve karşıt-bağımlı	KORKULU Yakınlıktan korkan ve sosyal açıdan kaçınan

Şekil 3. Dörtlü bağlanma modeli (Bartholomew ve Horowitz, 1991)

Bu modele göre kayıtsız bağlanma stili olumlu benlik fakat olumsuz başkaları modeli ile tanımlanmaktadır. Bu bağlanma stiline sahip kişiler, kendine değer verme (yüksek özsaygı) ve başkalarına karşı olumsuz tutuma sahip olmanın karışımı ile kendini gösterir. Özerkliğe aşırı derecede önem vererek, başkalarına olan gereksinimi ve yakın ilişkilerin gerekliliğini savunmacı bir şekilde reddederler. Korkulu bağlanma stili ise olumsuz benlik ve başkaları modelleri ile tanımlanmaktadır. Tam olarak güvenli bağlanma stiline karşıtı

olmakla beraber Hazan ve Shaver'in (1987) kaçınmacı tarzına kısmen karşılık gelebilir. Korkulu bağlanma stili bireysel değersizlik duyguları ile başkalarının güvenilmez ve reddedici olduklarına dair beklentileri gösterir.

Türkiye'de ise Sümer ve Güngör (1999) bağlanma stilleri ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışmasını Bartholomew ve Horowitz'in (1991) dörtlü bağlanma modeli kapsamında Türk örnekleme üzerinde değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre dört temel bağlanma stillerinin Türk kültüründe de dörtlü bağlanma modeli çerçevesinde tanımlanabileceğini göstermişlerdir. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üniversite öğrencilerini karşılaştırarak, her iki kültürde de ölçeklerin benzer psikometrik özelliklere sahip olduğunu belirlemişlerdir. Ayrıca iki kültür arasındaki farklılıkların daha çok güvensiz bağlanma kategorileri arasında olduğu ve Türk örnekleminde saplantılı, Amerikan örnekleminde de kayıtsız korkulu stillerin daha yüksek oranlarda temsil edildiğini tespit etmişlerdir.

2. 1. 8. 1. Bağlanma Stili ve Madde Kullanım İlişkisi ile İlgili Araştırmalar

Bağlanma Kuramı genel olarak bireyin bir başka kişiden yakınlık bekleme eğilimi ve bu kişi yanında olduğunda kendisini güvende hissetmesi durumu olarak özetlenebilir. Bağlanma kuramına göre insanlar diğer insanları sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacakları bir araç olarak görmezler. Diğerleriyle kurulan ilişkinin niteliği ve beklentiler ayrıca önem taşımaktadır. Bu kurulan iki taraflı ilişki sırasında her iki tarafın birbirinin ihtiyaçlarını karşılama dereceleri farklı bağlanma stillerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Bebeklik döneminde anne veya bakım veren kişi ile temelleri atılan bağlanma stilleri, ilerleyen yaşlarda bireyin her türlü ilişkisinde ve davranışlarında etkisini sürdürebilmektedir. Örneğin, bağlanma stillerinin ergenler arasında bir dizi riskli davranışlarla; uyuşturucu ve alkol kullanımıyla, gelişigüzel veya erken cinsel yaşantılarla, suç işleme ve eğitimde başarısızlıkla ilişkili olabileceği ileri sürülmüştür. Özellikle kaygılı-kararsız bağlanma stiline sahip ergenlerin bu davranışları en üst düzeyde göstermesi beklendiği bildirilmiştir (Cooper, Shaver ve Collins, 1998).

Literatürde yapılan birçok çalışma bağlanma stilleri ile bu riskli davranışlardan özellikle madde kullanımı ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar anne babaya güvensiz bağlanmanın, olumsuz anne-baba tutumlarının ve yetersiz sosyal desteğin, ergenlik döneminde madde kullanımı açısından risk oluşturduğunu vurgulamaktadır (Bircan ve Erden, 2011; Coombs ve Landsverg, 1988; Kesebir, Özdoğan, Kavzoğlu ve Üstündağ, 2011; Ledoux ve diğ., 2002; Savi ve Akboy, 2008). Bu anlamda Aydoğdu ve Çam (2013) madde kullanım bozukluğu olan ve olmayan ergenlerin bağlanma stilleri,

anne baba tutumları ve sosyal destek algılarını 14-18 yaş arasındaki 544 ergen ile karşılaştırdıkları bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre ergenlerin çoğunun güvenli bağlanma geliştirdikleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan madde kullanım bozukluğu olmayan ergenlerin güvenli bağlanma puanlarının, madde kullanım bozukluğu olan bireylere göre daha yüksek olduğu bulgulanmıştır. Saplantılı bağlanma puanları ise madde kullanma bozukluğu olan bireylerde daha yüksek olarak bulunmuştur. Aynı şekilde madde kullanım bozukluğu olan ergenlerin korkulu bağlanma ve kayıtsız bağlanma puanları, madde kullanım bozukluğu olmayan ergenlere göre daha yüksek olarak belirlenmiştir. Benzer şekilde Görgün, Tiryaki ve Topbaş (2010) üniversite öğrencilerinin anne babaya bağlanma biçimleriyle madde kullanma ilişkisini yaş ortalaması 23.2 olan 2013 kişi ile değerlendirdikleri çalışmalarında bağlanma özellikleri açısından madde kullanmayanlarda olumlu bağlanma özellikleri görüldüğünü tespit etmişlerdir. Ayrıca anne-babaların çocuklarına yetersiz ilgi göstermesinin, genel olarak olumsuz tutum ve davranışlara sahip olmalarının, madde kullanıyor olmalarının çocuklarda madde kullanımı açısından risk oluşturduğunu belirlemişlerdir. Bu bağlamda yapılan çalışmalar güvensiz bağlanma ile alkol kullanımının (Rick ve Vanheule, 2006) ilişkili olduğunu, güvenli bağlanma stiline sahip olan bireylerde ise problemleri madde kullanımının anlamlı derecede az olduğu sonucuna dikkat çekmektedir (Cooper ve diğ., 1998; Massey ve diğ., 2014).

Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir çalışmada yetişkin bağlanma stili ile sigara, alkol, marijuana kullanımı arasındaki ilişki 212 üniversite öğrencisinde araştırılmıştır. Güvensiz bağlanma, özellikle terk edilme kaygısı (kaygılı bağlanma) madde kullanım sıklığı ve stres nedenli madde kullanımı ile belirgin bir ilişki tespit edilmiştir (Kassel, Wardle ve Roberts, 2007). Araştırmacılar aynı zamanda uyuşturucu madde kullanımında üniversite öğrencileri arasında bağlanma stillerinin bir risk faktörü olduğunu vurgulamışlardır. Madde kullanım sorunu olmayan anne babaya sahip olan ve anne babasıyla güvenli bağlanma şekli geliştiren gençlerin daha az madde kullanma eğiliminde oldukları da bir diğer bulgu olarak dikkat çekmektedir (Drapela ve Mosher, 2007; Morsünbül, 2009). Güvensiz bağlanma stiline daha az oranda madde kullanımı ile ilişkili olabileceği varsayımından yola çıkarak 148 evlat edinilmiş birey üzerinde yapılan bir başka çalışmada ise, güvensiz bağlanma stili olan bireylerin güvenli bağlanma stili olanlara kıyasla madde kullanım yaygınlığının daha yüksek olduğu bulgulanmıştır (Caspers ve diğ., 2005).

Türkiye'de ise madde kullanan ergenlerin bağlanma stilleri 1095 erkek, 1045 kız toplam 2140 öğrencide araştırılmıştır (Cömert ve Ögel, 2014). Öğrencilerin %10.5'inin herhangi bir madde kullanmış olduğu, %9.7'sinde birden fazla madde kullanımı olduğu ve %3.8'inin ise sürekli esrar kullandığı belirlenmiştir. En fazla görülen bağlanma stili ise %48

ile kayıtsız bağlanma olduğu dikkat çekmektedir. Güvenli bağlanma stili olmayanlarda olanlara göre sürekli esrar kullanım oranı anlamlı düzeyde yüksek tespit edilmiştir. Korkulu bağlanma stiline sahip olan ve olmayanlar grupları arasında herhangi bir madde denemek, birden fazla madde kullanmak ve sürekli esrar kullanımını açısından bir fark tespit edilmemiştir. Fakat saplantılı bağlanma stili olanlarda olmayanlara göre herhangi bir madde denemiş olmak ve birden fazla madde kullanım oranları anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Benzer şekilde kayıtsız bağlanma stili olanlarda olmayanlara göre herhangi bir madde denemiş olmak ve birden fazla madde kullanım oranları da anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur.

2. 1. 9. Umutsuzluk

Türk Dil Kurumu'na göre umut kavramı, ummaktan doğan duygu, ümit; bu duyguyu veren kimse veya şey; olması beklenen veya olacağı düşünülen şey, olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2016). Rideout ve Montemuro (1986), bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan fazla olan beklentiler şeklinde ifade etmektedirler. Oxford sözlüğünde ise bir şeyin olmasını isteme veya olacağını düşünme hissi; bir şeyin olmasını veya gerçek olmasını umma şeklinde tanımlanmaktadır (Wehmeler, 1993). Geleceğe yönelik olumlu beklentilere sahip olma duygusunu belirten umut duygusu, aynı zamanda bireye gelecekte karşılaşılabileceği olumsuz yaşantılarıyla baş edebileceği duygusunu da vererek ruh sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Güler ve diğ., 2014). Umutsuzluk, kişinin kendisi ve gelecek yaşantısı hakkında olumsuz beklentilerini ifade ederken (Beck, Weissman, Lester, ve Trexler, 1974), bir amacı gerçekleştirmede sıfırdan az olan olumsuz beklentiler şeklinde de tanımlanabilir (Dilbaz ve Seber, 1993). Aynı şekilde Oxford sözlüğünde umutsuzluk kavramı, bir şeyin başarılı olacağına veya daha iyi gideceğine dair hiç umudun olmaması durumu şeklinde tanımlanmaktadır (Wehmeler, 1993). Diğer bir deyişle umut ve umutsuzluk kavramları karşıt durumları, beklentileri simgelemektedirler. Umudun ve umutsuzluğun kavramlarının her ikisi de bireyin gelecekteki gerçek hedeflerine ulaşma ihtimallerinin olası yansıması olan karşıt beklentileri belirtmektedir. Umuda belirlenen hedeflere ulaşmak için uygulanan planlarda başarılı olunacağı düşüncesi hakimken, umutsuzlukta ise başarısız olunacağı veya olumsuzluk yargısı hakimdir (Dilbaz ve Seber, 1993). Bu iki uç beklenti kişiden kişiye farklılıklar gösterebilir ve bu beklentilerin her biri yalnızca kişinin planlarını hedeflerine nasıl oturttuğunu değil kendisi için oluşturduğu hedefin şeklini de belirler. Bu aşamada birey bu düşünce biçimini aşağıdaki süreçlerden geçirir (Melges, 1969, aktaran: Dilbaz ve Seber, 1993):

Yeteneğe Karşı Şans: Kişi amaçlarına yetenekleri ya da şans ile ulaşabilir. Geleceklerinin şansa bağlı olduğuna inanan bireyler amaca yönelik davranışlara daha az yönelirler. Aynı zamanda bireyin planlarının etkili olmadığına olan inancı, ona bir yeterlik duygusu verir. Eylemin etkinliğine veya etkisizliğine olan inancı ve bireyin kendisine olan saygısı ve yeteneğine olan inancı umutsuzluk duygularının belirlenmesinde ana etken olarak rol oynamaktadır.

Güvene Karşı Güvensizlik: Başkalarına karşı hissedilen güven, umut duygusunun gelişmesinde önemli bir unsurdur. İnsanlara olan bağımlılık yönünden incelendiğinde diğer insanlara olan güvensizliğin şiddeti bireyin kendi amaçlarını sınırlandırmasına neden olur. Güven duygusu olmayan bir insan başkaları ile birlikte başladığı eylemlerinde başarısızlık yaşadığında bu durumundan başkalarını sorumlu tutmaktadır. Güven duygusu gelişmiş insan ise hatalı bir sonuçtan kısmen kendisini sorumlu tutar. Bu yüzden güvensiz bireyler uzun süreli hedefler yerine kısa süreli hedefleri tercih ederler.

Uzun Döneme Karşı Kısa Dönem: Umut kısa veya uzun dönemde ya da her ikisinde birden ulaşılabilir hedefleri belirlemektedir. Sürenin uzaması ile umutsuzluk baş göstermeye başlar. Böylece kişi kaderci bir şekilde sonucu bekleyerek kısa dönemli hedefleri için çaba sarf eder.

Taylor (2013) ise umutsuzluğun nedenlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. *Terk Edilmişlik veya Reddedilmişlik Duygusu:* Reddedilmişlik duygusu, ihmal edilme veya kötü zamanlarınızda bir başkasının size bağlılığına ihtiyacınızın olduğu zamanlarda terk edilme, terk edilmiş olma anlamlarına gelmektedir. Çoğu insan yaşamlarındaki birkaç deneyimden yola çıkarak genel yargılarda bulunma eğilimindedirler. Örneğin, bu kişiler birisi tarafından ihmal ediliyor olmalarını herkesin kendilerini ihmal ettiği şeklinde düşünürler.
2. *Yalnız Hissetme:* Kendilerini dışlanmış olarak hissedilen insanlar, kendilerini yeterli sevgi, ilgi ve özen görmeyen bireyler olarak tasvir ederler.
3. *Sönük Olma (Uninspired):* Hedeflerini takip etme konusunda yeteri içsel kaynaklara sahip olmama, ilerlediği hemen hemen her yolda engellerle ve sorunlarla karşılaşma, elverişli bir ortamda büyümemiş olma bireylerde sönüklük duyguları oluşturabilir.
4. *Güçsüzlük:* Bu kişiler kendi yaşamlarının kontrolünden yoksundurlar. Ayrıca, genellikle umutsuzluk duygularının şiddetini ortadan kaldırmak için kendi kararlarını alma ile ilgili yeteri güce sahip değildirler.
5. *Zor Bir Sosyal Durumda Olmak:* Ezilen bireyler genellikle kendini suçlama ve kişiselleştirme ile meşguldürler.

6. *Fiziksel Bozukluklar veya Mali Kaynaklarda Kişisel Eksiklikler:* Finansal kaynaklar açısından eksiklik çeken veya fiziksel özürlü olan insan kendilerini hayatın getirdiği çekişmelerle başa çıkmada sıklıkla yetersiz bulmakta ve başarıya ulaşmak için gerekli şeylerin eksikliğini hissetmektedirler.
7. *Kader İnancı:* Hayatta kalma üzerine değil de ölüm riski üzerine odaklanma.
8. *Fiziksel veya Duygusal Esaret:* Esir olmak sadece birileri tarafından mahkum olarak alıkonulmak demek değildir. Aynı zamanda kötüye kullanma eğiliminde olan ilişkiler içinde hapsolmek, bir köle gibi tedavi altında olmak veya kendi doğru kararlarını almak hususunda ve özgürlüklerinden mahrum olmak da duygusal esaret olarak ifade edilmektedir.
9. *Öğrenilmiş Çaresizlik:* Travmatik deneyimler ve stres yaşantıları sıklıkla bireylerde öğrenilmiş çaresizlik geliştirebilir. Onlar artık dünyada güven içinde yaşayabileceklerini düşünmezler onlar artık hayatta bir amaçlarının olmadığını ve her gün saf bir acı içinde yaşayacaklarını düşünürler.

Beck'e göre depresif bireyler objektif ve gerçekçi bir nedeni olmadığı halde deneyimlerine gerçekçi olmayan düşünceler yüklemekte ve bu sonucu değiştirmek için de çaba sarf etmeksizin geleceğe yönelik olumsuz sonuçlar beklemektedirler. Geleceğe yönelik bu yorumu Beck (2005) umutsuzluk olarak adlandırmaktadır. Umudun karşıtı olan umutsuzluk, bireyin ruh sağlığını olumsuz etkilemesiyle beraber, depresyon ve intihar gibi ruhsal sorunlara da yol açan bir duygudur (Dilbaz ve Seber, 1993). Beck psikoterapi gören intihar girişiminde bulunmuş 80 hasta ile yaptığı çalışmalar sonucunda bu hastaların sorunlarının çözümü olmadığına ve hiçbir zaman da çözüm bulamayacaklarına olan inanışları ile intihar girişimleriyle bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Ona göre hasta objektif ve gerçekçi bir sebebi olmadığı halde deneyimlerine yanlış anlamlar yüklerler, amacına ulaşmak için herhangi bir çaba göstermezler ve sonucunda negatif sonuçlar beklemektedirler (Durak ve Palabıyıköçü, 1994). Bununla beraber, belirsiz gelecekte umudunu kesen/kaybeden umutsuz ergenlerde, madde kullanımı görüldüğü; aynı zamanda şiddet, cinsel davranışlar ve saldırgan davranışlar göstermeye de yakın oldukları açıktır (Bolland, 2003).

2. 1. 9. 1. Umutsuzluk ve Madde Kullanım İlişkisi ile İlgili Araştırmalar

Bir olay karşısındaki beklentilerin olumsuz yönde olması veya sürekli olumsuz yönde ilerleyeceği düşüncesi olarak özetlenebilen umutsuzluk kavramı, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek veya hep o şekilde devam edeceği düşünülen beklentiler söz konusu olduğunda kendisini göstermektedir. Bununla beraber çözüm girişimleri başarısızlığa

uğradıkça kişi kendisine, çevresine ve geleceğine yönelik olumsuz duygular besleyebilmekte ve umutsuzluğu artabilmektedir. Özellikle 12 yaşına kadar en uzun yaşanan yer köy olanların, anne ve babası okuryazar olmayanların, ailenin geliri giderini karşılamayanların, ekonomik durumlarını yoksul olarak algılayanların, benlik saygısı düşük olanların, yaşam kalitesini düşük algılayanların ve sağlığından hiç hoşnut olmayanların umutsuzluk düzeylerinin yüksek olmasıyla beraber umutsuzluğun cinsiyete, yaşa ve sınıf seviyesine göre de anlamlı farklılıklar gösterdiği bilinmektedir (Karataş, 2008; Özmen, Dündar, Çetinkaya, Taşkın ve Özmen, 2008). Ayrıca umutsuzluk, bireyin ruh sağlığını da olumsuz yönde etkileyerek, depresyon ve intihar gibi ruhsal sorunlara da yol açan bir duygu olarak önem taşımaktadır (Dilbaz ve Seber, 1993). Literatürde umutsuzluk ile ilgili çalışmalar incelendiğinde umutsuzluğun genellikle intihar (Ak, Özmenler ve Bozkurt, 2006; Arsel ve Batıgün, 2011; Batıgün, 2008; Chioqueta ve Stiles, 2007; Haran ve Aydın, 1995; Hocoğlu ve Tekin, 2007; Huen, Ip, Ho ve Yip, 2015; Zeyrek, Gençöz, Bergman ve Lester, 2009), depresyon (Abela ve Seligman, 2000; Ceylan ve Aral, 2007; Gibb ve Alloy, 2006; Hankin, Abramson ve Siler, 2001; Kuo ve diğ., 2004; Sayar, Öztürk ve Acar, 2000), kaygı (Brozina ve Abela, 2006; Budakoğlu, Karaoğlu ve Çoşkun, 2014; Çoban ve Karaman, 2013; Dost ve Keklik, 2014; Ehtiyar ve Üngüren, 2008), yalnızlık (Batıgün, 2008; Gümüş, Öz ve Kırımoğlu, 2011; Kırımoğlu, Çokluk ve Yıldırım, 2010) ile ilişkisinin incelendiği dikkat çekmektedir.

Her birey değerli, sevilen, istenen, güçlü ve başarılı bir birey olmak istemektedir. Kendisini güçlü ve değerli hissetmek için gerçekleştirmeye çalıştığı bazı beklentileri olabilir. Bu beklentilerin kesintiye uğraması sonucu birey kendisini güçsüz ve çaresiz hissedebilir. Diğer bir deyişle insanların geleceğe yönelik olumsuz beklentileri, bireylerin çevreye uyum süreçlerini ve sorunlarıyla başa çıkma yöntemlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Ayrıca ailesinden beklenen desteği alamayan bireylerin de duygusal ve sosyal yaşamı etkilenebilmekte ve umutsuzluk düzeyleri sağlıklı ailelerde yaşayan bireylere göre daha yüksek olabilmektedir. Örneğin, ailesi yanında ve yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin umutsuzluk düzeyleri ailesiyle kalan 15-18 yaş arasındaki 223 ve yetiştirme yurdunda kalan 71 olmak üzere toplam 294 ergen ile yürütülen bir çalışmada karşılaştırılmıştır (Tümkiye, 2005). Anne ve babanın eğitim durumunun, babanın çalışmasının, gelir düzeyinin ve öğrencinin sınıf başarısı değişkenlerinin ebeveynleri ile kalan ergen bireylerin umutsuzluklarına etkisinin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Buna karşın yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin umutsuzluk durumları açısından; yaş, sınıf, aileyi görme sıklığı ve sınıf başarısı değişkenlerinin temel etkisi anlamlı olarak tespit edilmiştir. Umutsuzluk düzeyleri karşılaştırıldığında ise yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin umutsuzluk düzeylerinin, ailesi yanında kalan ergenlerinkinden daha yüksek olduğu

belirlenmiştir. Ayrıca umutsuzluk düzeyleri düşük olan ergenlerin genellikle, problemlerini arkadaşları ve ailesiyle paylaşabilen, intihar düşüncesi taşımayan, istismara uğramamış, psikolojik sorunları bulunmayan ve hayalleri olan ergenler olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan umutsuzluk düzeyleri yüksek olan bireyler hayata, kendilerine ve geleceğine yönelik olumsuz tutumlar beslemeleri ve bu olumsuzlukları arkadaşları veya ailesiyle paylaşmamaları, kaygı ve başarısızlık yaşamaları gibi nedenlerden dolayı bazı riskli davranışlara da yönelebilirler. Örneğin, ergenlerin cinsiyet, yaş, başarı, sürekli kaygı durumları, benlik saygıları ve umutsuzluk düzeylerinin riskli davranışlarını yordama gücünün belirlenmesinin amaçlandığı 519 lise öğrencisiyle yürütülen bir çalışmada umutsuzluk ve diğer değişkenlerin ergenlerin riskli davranış varyansının %21'ini açıkladığı (Dost ve Keklik, 2014), diğer taraftan riskli davranışlarında ve umutsuzluk düzeylerinde azalma olduğunda yaşam memnuniyetlerinde de artış olduğu gözlemlenmiştir (Çakar, Tagay ve Karataş, 2015). Diğer bir çalışmada ise geleceklerinin bir bölümünde başarısızlık olması durumunda ergenlerin daha fazla riskli davranışlar gösterebileceği, artan madde kullanımı, yüksek riskli cinsel davranışlar ve kaza sonucu yaralanma olasılığının gözlemlenebileceği, umutsuzluk ve riskli davranışlar arasında ilişkinin olduğu vurgulanmıştır (Bolland, 2003). Ayrıca erkeklerin %25'inde, kadınların da %50'sinde umutsuzluk duygularının olduğu; umutsuzluk duygusunun riskli davranışları öngördüğü belirtilmiştir.

Özellikle umutsuzluk duygularını yoğun olarak yaşayan bireyler bu duygularıyla başa çıkabilmek için farklı yollara sapabilmektedirler. Bu yollar her zaman kabul edilebilir olmamakla beraber bazı riskli davranışlar olarak da kendisini gösterebilmektedir. Bu riskli davranışlara eğilimlerin önlenmesinde aile desteğinin önemli olduğu düşünülmektedir. Eş zamanlı olarak aile desteği algısı ile umutsuzluk, depresyon ve kaygı belirtileri ile alkol ve uyuşturucu madde bağımlıları ile bağımlı olmayan kontrol grubu arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bir çalışmada aile otonomisindeki yüksek puanlar ve umutsuzlukta düşük puanların alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı ile negatif yönlü ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Lemos ve diğ., 2012). Blume, Resor, Villanueva ve Braddy (2009) ise yaptıkları çalışmalarında alkol kullanım bozukluğu ile umutsuzluk arasından ilişkinin net olmadığını belirtmişlerdir. Fakat diğer taraftan farklı çalışmalarda madde kullanımıyla umutsuzluk arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu vurgulanmaktadır (Du ve diğ., 2014; Stewart ve diğ., 2011). Örneğin, 20 alkolik 20 de eroin bağımlısı kadın üzerinde yapılan bir çalışmada alkolik kadınların eroin bağımlısı kadınlara göre gelecekte daha mutlu olabileceklerine inandıkları tespit edilmekle beraber, alkol veya eroin bağımlısı kadınlar tarafından belirtilen umutsuzluğun daha yüksek olduğu vurgulanmıştır (Beck, Steer ve Shaw, 1984). İran'da 425 tıp fakültesi öğrencisiyle, alkol, psikoaktif madde,

sigara kullanma ile umutsuzluk arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada umutsuzluğun medeni durum, yaşanan yer ve aile eğitimi ile anlamlı derecede ilişkili olduğunu tespit edilmiştir. Ayrıca umutsuzluğun sigara ve alkol kullanımının yordayıcısı olduğunu belirterek umutsuzluğun sigara ve alkol için bağımsız bir risk faktörü olduğu vurgulanmıştır (Matin ve diğ., 2014). Türkiye’de ise üniversite öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımı ile depresif belirtiler ve umutsuzluk arasındaki ilişkilerin belirlenmesi amacıyla bir devlet üniversitesinde öğrenim gören 374 öğrenci ile bir çalışma yürütülmüştür. Çalışmada yaş ortalaması 21.05 ± 2.33 olan öğrencilerin %39’unun sigara, %57.8’inin alkol kullandığı belirlenmiştir. Öğrencilerin %25.9’unda depresif belirtiler yüksekken, sigara kullanma durumuna göre depresyon puanlarında anlamlı düzeyde farklılık tespit edilmiştir. Alkol kullanma durumuna göre ise umutsuzluk değerlerinde anlamlı düzeyde farklılık belirlenmiştir. Araştırmada aynı zamanda sigara kullanan öğrencilerde depresif belirtilerin, alkol kullanan öğrencilerde ise umutsuzluğun daha yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir (Gümüş, 2015).

2. 2. Literatür Taramasının Sonucu

Madde kullanım bozukluğu her geçen gün özellikle ergenlik dönemindeki bireyler arasında artan bir şekilde sorun haline gelmektedir. Gün geçtikçe farklı maddelerin listeye eklenmesi, her ne kadar bazı yasal önlemler alınıyor olsa da geçmiş yıllara göre daha kolay ulaşılabilir olmaları, yaşanan teknolojik ve kültürel değişim ve bu değişimin getirmiş olduğu yozlaşmalar madde bağımlılığına daha fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Tüm bu kapsam içerisinde kendilerini kabul ettirmek, merak, arkadaş çevresi edinmek veya edindiği arkadaş grubu içerisinde kalabilmek, büyüdüğünü kanıtlamak dikkat çekmek veya okulda başarısızlık gibi bazı etkenler ergenlerin madde kullanımına başlamalarında bir risk faktörü olabilmektedir. Ayrıca; sosyal ve çevresel, psikolojik, biyolojik ve kalıtsal bazı nedenler de ergen bireylerin madde kullanımına başlamalarında etkili olmaktadır. Bu durumda bireylerin madde kullanımına kesin olarak etki eden temel nedenin hangisinin olduğunu söylemek oldukça güç görülmektedir. Çünkü birey yaşayan bir organizma olması bakımından hem biyolojik hem çevresel birçok faktörün etkisi altında kalabilmekte, çok yönlü bir etkileşim içerisine girebilmektedir. Bu nedenle madde kullanımında birden çok unsurun etkili olabileceği söylenebilir. Bu unsurlar içerisinde önemli olarak kabul edilebilecek olan, bireyin yaşamının en kritik dönemlerini geçirdiği, sosyal ve kültürel özelliklerini öğrendiği toplumun bir özeti niteliğinde olan aile faktörüdür.

Aile kişinin sağlıklı birey olması açısından onu topluma hazırlayan önemli sosyal kurumlardan bir tanesidir. Bu anlamda yapılan çalışmalarda, ailede madde kullanan

bireylerin olması, aile bütünlüğünün yetersiz olması, ailede iletişimin açık ve net olmaması şeklinde örneklendirilebilecek sağlıklı ailelerde büyüyen bireylerin aile yapılarının madde kullanımı açısından bir risk faktörü oluşturduğu söylenebilir. Diğer taraftan bireyin gelişimi açısından ilk yıllarını geçirdiği ailesi (bakım verenleri) ile arasındaki ilişkiler de önem taşımaktadır. Çünkü birey bu kişilerle güvene dayalı duygusal bağ kurma arayışına girmektedir. Güvenli bağlanma gerçekleştiğinde de birey bağlandığı kişiden ayrıldığında huzursuzluk göstermekte, o kişi döndüğünde ise olumlu davranışlar sergilemektedirler. Bireyler bebeklik ve çocukluk dönemlerinde korktuklarında, endişelendiklerinde bağlandıkları yetişkinden teselli ararlar ve bağlandıkları anne, baba veya daha genel anlamda bakım vereninin onları rahatlatmak, korumak ve ihtiyaçlarını karşılamak için her zaman uygun ve orada hazır olduklarını bilmeye ihtiyaçları vardır. Eğer ebeveynle veya bakım veren kişiyle geliştirilmiş olan bağlanma stili güvenli olarak nitelendirilecek şekilde değilse bu durum birey için madde kullanımı açısından bir başka risk faktörünü oluşturabilmektedir.

Diğer taraftan bireyin aile yapısı ve bağlanma stillerinin yanında geleceğe ve hayata karşı bakış açısı da son derece önemlidir. Gelecekte umudu olan bireyler tüm acı ve sıkıntıların üstesinden gelebileceklerine inanırlar ve gelecek için planlar yapabilir ve hayaller kurabilirler. Fakat umutsuzluk içerisinde olan bireyler için aynı durum söz konusu değildir. Bu kişiler küçük eleştirilerden etkilenebilir, olağan aksilikleri gereğinden fazla büyütebilir ve küçük başarısızlıklarında değersizlik hislerine kapılarak depresyona girebilir, hatta daha da ileri giderek intiharı bile düşünebilirler. Yapılan araştırmalar da bu durumu destekler nitelikte olup, umutsuzluk düzeyleri yüksek bireylerin bazı riskli davranışlar sergileyebileceğini de vurgulamaktadır. Özellikle riskli cinsel ilişkiler, kazalar sonucu yaralanmalar ve madde kullanımı bu riskli davranışlar arasında gösterilebilir. Literatürdeki çalışmalar depresif ruh halinde olan umutsuzluk içerisindeki bireylerin madde kullanma eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Yapılan literatür taraması sonucunda, madde kullanma eğilimi ile aile yapısı, bağlanma stilleri ve umutsuzluğun beraber incelendiği herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılan araştırmanın madde kullanma eğilimi kavramının sözü geçen değişkenlerle beraber alınmasının literatürdeki boşluğu dolduracağı ve ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı, ayrıca bu konuda ergenlerin sağlığını koruyucu müdahale çalışmaları için yol gösterici olacağı ümit edilmektedir.

3. YÖNTEM

3. 1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada aile yapısı, bağlanma stili ve umutsuzluğun madde kullanma eğilimi ile ilişkisi araştırılmıştır. Bu nedenle bu değişkenlerin madde kullanma eğilimi ile arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel modele uygun olarak tasarlanmış bir araştırmadır.

Korelasyonel tasarımlar değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamak ve sonuçları tahmin etmek için bir fırsat sağlamaktadır. İki ya da daha fazla değişken veya puanlar arasındaki ilişki derecesini ölçmek ve istatistiksel olarak test etmek amacıyla kullanılmaktadır. Bu tasarımda araştırmacının deney yönteminde olduğu gibi değişkenleri manipüle etme veya kontrol altında tutma teşebbüsleri yoktur. Bunun yerine iki ya da daha fazla puanın her kişi için uygun korelasyon istatistiği kullanımı ile ilgilidirler (Creswell, 2012: 338). Korelasyonel araştırmanın üç önemli yararı bulunmaktadır: (1) değişkenler arasındaki ilişkiyi değerlendirmek, (2) değişkenler arasındaki tutarlılığı değerlendirmek ve (3) yordama yapmaktır (Ary, Jacobs, Sorensen ve Razavieh, 2010: 351). Bireysel veya sosyal ilişkiler içinde insan davranışlarının tanımlanması ve incelenmesi karmaşık bir süreç olması nedeniyle korelasyonel araştırmalar işte bu ilişkilerin belirlenebilmesini hedefler. Bu nedenle korelasyonel araştırmalar, değişkenler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasında ve bu ilişkilerin düzeylerinin belirlenmesinde etkili olup; bu ilişkilerle ilgili daha üst düzey araştırmaların yapılması için gerekli ipuçlarını sağlayan önemli araştırmalardır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2013). Kısacası, korelasyonel araştırma bazı ilişki türlerinin ne dereceye kadar var olduğunu tespit etmeye çalışır. Bu nedenle korelasyonel araştırmanın doğasına uygun olarak bu çalışmada, belirlenen bağımsız değişkenlerin (aile yapısı, umutsuzluk, bağlanma stili) bağımlı değişkeni (madde kullanma eğilimi) yordama gücünü belirlemek amaçlanmıştır.

3. 2. Araştırma Grubu

Korelasyonel modele uygun olarak tasarlanan bu çalışmanın grubu, Karadeniz Bölgesi'nde büyük şehir statüsünde olan bir il genelindeki 2015-2016 eğitim-öğretim yılında farklı lise türlerinde (Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Mesleki ve Teknik Lise, İmam-Hatip Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi) öğrenim

görmekte olan ve seçkisiz örnekleme yöntemlerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemi ile belirlenen 513 kız (%56.8), 390 erkek (%43.2) toplam 903 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırma grubunda yer alan öğrencilerin yaşları 14 ile 21 arasında değişmekte olup yaşları ortalaması 16.33'tür (SS:1.14). Araştırma grubuna ilişkin tanımlayıcı bulgular Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Araştırmaya Katılan Lise Öğrencilerinin Özelliklerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistik Bulguları

Faktör	Değişken	Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kız	513	56.8
	Erkek	390	43.2
Yaş	14	33	3.7
	15	186	20.6
	16	290	32.1
	17	267	29.6
	18	105	11.6
	19	12	1.3
	20	9	1.0
	21	1	0.1
Lise Türü	Fen Lisesi	101	11.2
	Anadolu Lisesi	107	11.8
	Sosyal Bilimler Lisesi	91	10.1
	Sağlık Meslek Lisesi	69	7.6
	Mesleki ve Teknik Lise	278	30.8
	İmam-Hatip Lisesi	143	15.8
	Güzel Sanatlar Lisesi	114	12.6
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	252	27.9
	2. Sınıf	247	27.4
	3. Sınıf	245	27.1
	4. Sınıf	159	17.6
Aile Gelir Düzeyi	950 TL'den az	88	9.7
	951-1400 TL	263	29.1
	1401-2000 TL	153	16.9
	2001-2500 TL	123	13.6
	2501-3000 TL	129	14.3
Aile Tipi	3001 TL'den fazla	147	16.3
	Çekirdek Aile	695	77.0
	Geniş Aile	181	20.0
	Parçalanmış Aile	27	3.0
Aile Tutumu	Otoriter-Sert-Katı	106	11.7
	Demokratik-İlgili	714	79.1
	İlgisiz-İzin Verici	57	6.3
	İhmalkar	26	2.9
Öğrencinin Madde Kullanma Durumu	Evet	93	10.3
	Hayır	810	89.7
Öğrenci Madde Kullanım Tercihi	Sigara	84	9.3
	Alkol	30	3.3
	Uyuşturucu Madde	18	2.0

Tablo 9'un devamı

Ailede Madde Kullanma Durumu	Evet	448	49.6
	Hayır	455	50.4
Annenin Madde Kullanım Tercihi	Sigara	118	13.1
	Alkol	6	0.7
	Uyuşturucu Madde	6	0.7
Babanın Madde Kullanım Tercihi	Sigara	361	40.0
	Alkol	30	3.3
	Uyuşturucu Madde	6	0.7
Kardeşin Madde Kullanım Tercihi	Sigara	135	15.0
	Alkol	12	1.3
	Uyuşturucu Madde	3	0.3
Kardeşler Arası Konum	Tek Çocuk	40	4.4
	En Büyük Kardeş	292	32.3
	İkinci Kardeş	119	13.2
	Ortanca Kardeş	203	22.5
	En Küçük Kardeş	249	27.6

Ulaşılabilinen 7 farklı lise türünde gerçekleştirilen araştırmada katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu %56.8'i kızlardan oluşmaktadır. 14 ile 21 yaş aralığında değişen öğrenciler özellikle 16 (%32.1) ve 17 (%29.6) yaş arasındadır. Lise türü olarak araştırmaya katılan öğrencilerin %30.8'i mesleki ve teknik lisede öğrenimlerini sürdürmekte olup daha çok %27.9 ile birinci sınıf düzeyindedirler. En az katılımcı olan lise türü ise %7.6 ile sağlık meslek lisesidir. Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin ailelerinin gelir düzeylerine bakıldığında ise büyük çoğunluğunun %29.1'inin alt gelir grubu (951-1400 TL) içerisinde olduğu görülmektedir. Bu öğrencilerin %77.0'ı ise çekirdek aile tipinde yaşadığını bildirmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu, %79.1'i ailelerini demokratik-İlgili bir tutuma sahip olarak nitelerken %2.9'u ise ihmalkar olarak belirtmiştir. Öğrencilerin %89.7'sinin madde kullanmadığı, ailelerinde ise %49.6'sında ailenin diğer bireylerinin herhangi birinin madde kullandığı tespit edilmiştir. Özellikle hem öğrenciler arasında hem de ailelerinde sigara kullanımının en yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Bu açıdan öğrencilerin %9.3'ü, annelerinin %13.1'inin babalarının %40'ının ve kardeşlerinden herhangi birinin %15'inin sigara kullandığı belirlenmiştir. Son olarak araştırmaya katılan öğrenciler kardeşler arası konumları açısından da incelenmiştir. Öğrencilerin %32.3'ü kendisinin en büyük kardeş olduğunu belirtirken %4.4'ü ise tek çocuk olduğunu ifade etmiştir.

3. 3. Verilerin Toplanması

3. 3. 1. Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında çalışmaya katılan lise öğrencilerine Kişisel Bilgi Formu (KBF), Beck Umutsuzluk Ölçeği (BUÖ), İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA), Aile Yapısı Değerlendirme Aracı (AYDA) ve Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği (MKEÖ) uygulanmıştır.

3. 3. 1. 1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından hazırlanan ve cinsiyet, yaş, lise türü, sınıf düzeyi, aile gelir düzeyi, aile tipi, aile tutumu, bağımlılık yapıcı herhangi bir madde kullanıp kullanılmadığı, aileden herhangi birinin madde kullanıp kullanmadığı, kardeşler arasındaki konumu belirlemeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. (Ek-1)

3. 3. 1. 2. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Beck ve diğerleri (1974) gözlemlerinden yola çıkarak ve yapmış oldukları bir dizi çalışma sonucunda umutsuzluk derecesini objektif olarak sayılara dökerek belirlemek amacıyla Beck Umutsuzluk Ölçeği'ni geliştirmişlerdir. Bu ölçek literatürde oldukça sık rastlanan, geçerlik ve güvenilirliğinin yüksek olduğu belirtilen, 20 maddelik kendini değerlendirme (self report) türü bir ölçektir.

Bireyin geleceğe yönelik karamsarlık derecesini belirlemek amaçlanmaktadır. Sorulara doğru-yanlış şeklinde cevap verilmekte ve negatif beklentileri yansıtmaktadır. Ölçeğin puanlanmasında, 1, 3, 5, 6, 8, 10, 13, 15. ve 19. Sorularda "hayır" cevabı 1 puan alır; 2, 4, 7, 9, 11, 12, 14, 16, 17, 18. ve 20. sorularda ise "evet" cevabı 1 puan almaktadır. Bireydeki umutsuzluğun yüksekliği, alınan puanın yüksekliğiyle doğru orantılıdır. Verilen anahtar ile uyum sağlayan her cevap 1 puan olmakta uyum sağlamayan cevaplar ise puan almamaktadır. Elde edilen toplam puan "umutsuzluk" puanı olarak kabul edilmektedir. Ölçeğin puan ranjı 0-20 arasındadır. Ölçeği oluşturan sorular duygusal, motivasyonel ve bilişsel boyutları kapsamaktadır. Ölçek "Gelecek ile İlgili Duygular", "Motivasyon Kaybı", "Gelecek ile İlgili Beklentiler" olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır.

Yapılan geçerlik çalışmalarında Beck Depresyon Ölçeği ile Beck umutsuzluk ölçeği arasındaki korelasyon katsayıları bulunmuştur. İki ölçek arasındaki korelasyon katsayısı tüm örneklem için .69, depresyon tanısı almış hastalar için .71, intihar girişiminde bulunan hastalar için .68, karşılaştırma grubu için .69 olarak tespit edilmiştir (Durak ve Palabıyıköğlü, 1994).

Tüm tanı grupları göz önüne alındığında Beck Umutsuzluk Ölçeği kanser hastalarının %47.8'ini, diyaliz hastalarının %40.9'unu, epilepsi hastalarının %80'ini, depresyonlu hastaların %32.5'ini, depresyon dışında nevrotik belirtilen olan hastaların %46.3'ünü, alkol bağımlılarının %37.5'ini ve intihar girişimi grubunun ise %58'ini ait oldukları gruplara doğru olarak sınıflandırmaktadır (Durak ve Palabıyıköglü, 1994).

Beck Umutsuzluk Ölçeği'nin 1.; 3.; 7.; 11. ve 18. maddeleri "Gelecek ile İlgili Duygular ve Beklentiler" faktörünü, 2.; 4.9 12.; 14.; 16; 17. ve 20. maddeleri "Motivasyon Kaybı" faktörünü, 5.; 6.; 8.; 10.; 13.; 15. ve 19. maddeleri ise "Umut" faktörünü oluşturmaktadırlar. Gelecek ile ilgili duygular ve beklentiler faktörü toplam varyansın %27.9'unu, motivasyon kaybı faktörü %8.1'ini, umut faktörü ise %6.6'sını açıklamıştır. Ayrıca her bir faktörün güvenirlik katsayıları hesaplanmış, "Gelecek ile İlgili Duygular ve Beklentiler" faktörü için coefficient alpha güvenirlik katsayısı .78, "Motivasyon Kaybı" faktörü için .72 ve "Umut" faktörü için .72 olarak bulunmuştur. Bu üç faktör arasındaki korelasyonlar ise .48 ile .59 ($p < .001$) arasında değişmektedir (Durak ve Palabıyıköglü, 1994). (Ek-2)

3. 3. 1. 3. İlişki Ölçekleri Anketi

Griffin ve Bartholomew'un (1994) geliştirdiği ilişki ölçekleri anketi, 30 maddeden oluşmaktadır ve farklı maddeler toplanarak dört bağlanma prototipini ölçmek amaçlanmaktadır. Sümer ve Güngör (1999) tarafından Türkçe'ye uyarlanan, bağlanma stilini ölçmek için kullanılan bir ankettir.

İlişki Ölçekleri Anketi toplam 30 maddeden oluşmaktadır. İÖA; kişilerin "güvenli", "saplantılı", korkulu", "kayıtsız" bağlanma stillerinden hangisine sahip olduklarını belirlemektedir. Katılımcılar, her bir maddenin kendilerini ve yakın ilişkilerdeki genel tutumlarını ne derece tanımladığını 7 basamaklı bir ölçek üzerinde işaretlemişlerdir (1= beni hiç tanımlamıyor; 7= tamamıyla beni tanımlıyor). Güvenli ve kayıtsız bağlanma stilleri beşer maddeyle ölçülürken, saplantılı ve korkulu bağlanma stilleri dörder madde ile ölçülmektedir. Dört bağlanma stilini yansıtan sürekli puanlar bu stilleri ölçmeyi hedefleyen maddelerin toplanmasından ve bu toplamın her bir alt ölçekteki madde sayısına bölünmesinden elde edilmektedir. Böylece, alt ölçeklerden alınabilecek puanlar 1 ile 7 arasında değişmektedir. Bu yolla elde edilen sürekli puanlar katılımcıları bağlanma stilleri içerisinde gruplandırmak için de kullanılmaktadır. Gruplandırma sürecinde her bir katılımcı, en yüksek puana sahip olduğu bağlanma kategorisine atanmaktadır.

İlişki Ölçekleri Anketi'nin alt ölçeklerine ait iç tutarlılık katsayıları .27 ve .61 arasında değişmektedir. Ölçeğin test tekrar test güvenirliği 92 kişilik bir grupta değerlendirilmiştir. İki testte aynı bağlanma stilleri arasındaki korelasyonlar .54 ile .78 arasında değişmektedir.

Ölçeğin faktör yapısı incelendiğinde, birinci faktörün varyansın %43'ünü, ikinci faktörün ise %33'ünü açıkladığı görülmektedir (Sümer ve Güngör, 1999). (Ek-3)

3. 3. 1. 4. Aile Yapısı Değerlendirme Aracı

Aile Yapısı Değerlendirme Aracı (AYDA), dönüşümsel modeldeki yapısal/sistemik değişkenleri nicelleştirebilmek amacıyla geliştirilmiştir. AYDA, okuması yazması olan ve 12 yaşından büyük kişilerin kendi kendilerine doldurabileceği 36 maddeli bir ölçüm aracıdır. Ölçeğin bazı maddeleri ailedeki (yaşları ne olursa olsun) çocuk ve ana baba konumları için ayrı ayrı yazılmıştır. Yanıtlar ayrı bir form üzerinde ve "tıpkı bizimki gibi" den "bizimkinin tam tersi" ucuna giden 10 basamaklı ölçekler üzerinde derecelenmektedir.

AYDA, uç veya ortalar meyletmesini kolaylaştıracak tipik birçok basamaklı bir anket değildir. Sadece iki uç nokta adlandırılmış ve aralardaki basamaklar boş bırakılmıştır. Bunun sebebi ise her katılımcının kendi kafasındaki basamaklar arasında semantik uzaklıklara müdahale etmemek ve terazileme yolu ile seçimi işaretlemesini istemektir.

Yazılan maddelerin beş alt alana göre dağılımın sınamak, bir başka deyişle ölçeğin kapsam geçerliğini saptamak amacıyla Kasım 1988'de sosyal ve klinik psikolog olan beş akademisyen ile biri psikiyatrist, diğeri psikolog iki uygulamacının görüşleri alınmıştır. Bu yargıcılar her maddeyi temsil ettiğini düşündükleri alanlara ve alanı yansıtmaya derecelerine (1'den 10'a kadar) göre değerlendirilmiştir. Aralarındaki tutarlık katsayısı meydanları kategorileme için .73, dereceleme için .58 olarak hesaplanmıştır.

Aracın test-tekrar test güvenilirlik katsayısı Pearson Momentler Çarpımı korelasyonu ile .79 bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğine iki yarım yöntem ile de bakılmıştır. Bu amaçla "tek" ve "çift" maddeleri esas almak yerine alt ölçekleri paylaşırma yoluna gidilmiştir. İki yarım arasındaki Stanley korelasyon katsayısı .85 olarak hesaplanmıştır. Daha dakik olmak ve sağdama yapmak amacıyla bulunan Pearson katsayısı .72 ile ise tüm ölçeğin güvenilirliği .83 olarak kestirilmiştir. AYDA'nın iç tutarlığı Kuder Richardson 20 ile toplam puanlar için .70 bulunmuştur.

Başlangıçta 59 madde olan ölçek bu işlemler sonucunda 36 maddeye indirgenmiştir. Ölçek 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Her alt ölçeğin birer maddesinden fazla maddenin boş bırakılması veya geçersiz işaretlenmesi halinde yanıt formu değerlendirilmez.

Doğrusal veya döngüsel olsun, AYDA'nın her maddesinden alınabilecek en düşük puan 1, en yüksek puan 5'tir. Böylece bütün maddeler işaretlendiği takdirde alınabilecek en büyük AYDA toplam puanı (AYDA-Birey) 180'dir. Bir maddesi boş bırakılmış veya puanlanamayan alt ölçekler için aritmetik ortalama alınarak her ölçeğin kendi madde sayısı ile çarpılır. Bir başka deyişle, bu değerlerin dağılımına göre tamamlama işlemi, tüm test yerine ilgili alt ölçek(ler) için yapılır. Toplam puan ise düzeltilmemiş altölçek puanları

toplanarak hesaplanır. Bu durumda en düşük toplam AYDA ham puanı 31 ve hesaplanan puan 36 olabilir.

AYDA-Birey: Kişinin kendi ailesini değerlendirmesi anlamındaki ve gerekiyorsa eksik maddelerin tamamlanmış toplam AYDA puanı.

AYDA-Evlilik: Eşlerin her bir maddeden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları toplamı.

AYDA-Aile: Ev halkından uygulamaya katılan bütün bireylerin her bir maddeden aldıkları puanların aritmetik ortalamaları toplamı.

AYDA-İletişim: 1-9. maddelerinden alınan ham (veya tamamlanmış) puanlar toplamı.

AYDA- Birlik: 10-18. maddelerden alınan ham (veya tamamlanmış) puanlar toplamı.

AYDA-Yönetim: 19-26. maddelerden alınan ham (veya tamamlanmış) puanlar toplamı.

AYDA-Yetkinlik: 27-31. maddelerden alınan ham (veya tamamlanmış) puanlar toplamı.

AYDA-Duygusal Bağlam: 32-36. maddelerden alınan ham (veya tamamlanmış) puanlar toplamı.

AYDA-Çelişki: Her bir maddeye aile bireyleri tarafından verilen uç yanıtların aritmetik uzaklıkları toplamı. Örneğin, annenin 3. madde puanının 2, babanın 3, bir çocuğun 5 ve diğer bir çocuğun ise 4 olduğu bir durumda 3. maddenin AYDA-Çelişki değeri en büyük değer (5) en küçük değerden (2) farkı, yani 3 tür.

Ayda-Doyum: Bütün bireylerin (evlilikte doyum için sadece anne ve babanın) 9., 17., 31., 32. ve 36. maddelerin her birinden aldıkları puanlar ortalamasının toplamı.

AYDA-Direnç: Bütün bireylerin 6., 10., 11., 33. ve 35. maddelerin her birinden aldıkları puanlar ortalamasının toplamı (Gülerce, 1996: 41-50). (Ek-4).

3. 3. 1. 5. Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği

Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği MacAndrew (1986) tarafından MMPI'dan yararlanılarak geliştirilmiştir. Orijinal adı Substance Abuse Proclivity Scale (SAP) olan ölçek 36 sorudan oluşmaktadır. 16 ve üzeri puan alan kişinin madde kullanma eğilimi taşıdığı bildirilmiştir. Ters puanlanan maddeler şunlardır: 9, 12, 13, 19, 24, 25, 26, 29, 35. Ters yanıtlama işlemi sonrasında doğru yanıtlar "1" yanlış yanıtlar "0" olarak puanlanarak toplam puanlar bulunur. Toplam puan 16 ve üstünde ise madde kullanma eğilimi var olarak sınıflandırılır.

Araştırmaya birinci grup olarak alkol kullanımına bağlı suç işleyen ve tedavi edilmek amacıyla mahkeme kanalıyla gönderilen 91 erkek alınmıştır. İkinci grup alkol ya da madde

kötüye kullanımı olan 100 genç erkekten oluşmaktadır. Bu kişiler Teksas'daki Deer Park Genel Hastanesi'nde madde kötüye kullanımından dolayı tedavi görmektedir. Üçüncü grupta 70 genç psikiyatri polikliniği hastası bulunmaktadır. Bu grubun klinik kayıtlarında madde kullanımları olduğuna dair bir nota rastlanmamıştır. Dördüncü grup 550 genç erkekten oluşmaktadır. Bunlar Mayo Kliniği'nde poliklinikte bedensel rahatsızlıkları nedeniyle tedavi edilen hastalardır. Beşinci grup Kalifornia Üniversitesi psikoloji bölümüne kurs için gelen 113 kolej öğrencisidir. Altıncı grup Minnesota Üniversitesi birinci sınıfında olan 3278 genç erkektir. MMPI'nin madde kullanımına ilişkin sorularını belirlemek için beş aşamalı bir değerlendirme yapılmıştır. Birinci aşamada kriter grubu olarak alınan denekleri normaller, bedensel hastalığı olan kişiler ve madde kullanmayan psikiyatrik hastalardan ayırt eden maddeler araştırılmış, ki-kare ile yapılan değerlendirme sonucunda sadece 6 maddenin bu özelliği taşıdığı görülmüştür. İkinci aşamada kriter grubunu kolej öğrencilerinden ve bedensel hastalığı olan kişilerden ayırt edici maddeler ki-kare ile belirlenmiş ve 19'unun bu özelliği taşıdığı saptanmıştır. Üçüncü aşamada kriter grubunu madde kullanımı olmayan psikiyatri polikliniğine başvuran hastalardan ayırt edici maddeler ki-kare ile belirlenmiş ve 11 madde seçilmiştir. Toplam 36 maddeden oluşan yeni ölçeğe Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği (Substance Abuse Proclivity Scale-SAP) adı verilmiştir

Ceyhun, Oğuztürk ve Ceyhun (2001) yaptıkları geçerlik çalışmasında eş zamanlı geçerlik kriteri olarak Mac Andrew Alkolizm Ölçeği ve Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği arasında .49 korelasyon katsayısını bulmuşlardır. Ayırt edici geçerlik bulguları olarak Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği madde bağımlılarının %84'ünü, alkol bağımlılarının %65'ini, psikiyatriklerin %40.5'ini ve normallerin %41.5'ini doğru olarak sınıflandırdığı görülmüştür. Ölçek 60 deneğe 5 hafta arayla 2 kez uygulanmıştır ve test tekrar test güvenilirliği Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon tekniği ile analiz edilmiştir. Buna göre ölçeğin toplam puan korelasyonu .63 olarak bulunmuştur. (Ek-5)

3. 3. 2. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri 2015-2016 Eğitim Öğretim yılı bahar döneminde toplanmıştır. Veriler toplanmaya başlanmadan önce araştırmada kullanılan ölçekleri geliştiren ve/veya Türkçe'ye uyarlayan akademisyenlerden e-mail yoluyla izinler alınmıştır. Daha sonra veri toplama sürecinde Trabzon Valiliğinden alınan izin ile ilgili okullarda Kişisel Bilgi Formu, Beck Umutsuzluk Ölçeği, İlişki Ölçekleri Anketi, Aile Yapısı Değerlendirme Aracı ve Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği'nden oluşan veri toplama araçları araştırmacı ve çalışmaya dahil olan okullardan yardımcı olmayı kabul eden rehber öğretmenler tarafından öğrencilere kendi sınıf ortamlarında araştırmanın amacı açıklanarak uygulanmıştır.

3. 3. 3. Verilerin Analizi

Ölçekleri dolduran gönüllü 1000 öğrenciye ölçme araçları uygulandıktan sonra ölçekler araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir. Boş, eksik veya yanlış doldurulan 97 ölçek değerlendirme dışı bırakılmıştır. Toplamda 903 ölçme aracı bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.0 (Statistical Packet for Social Sciences) paket programı ile analiz edilmiştir. Madde kullanma eğilimi ile, umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı arasındaki ilişkiler non parametrik yöntem olan Spearman Brown Sıra Farkları testi ile analiz edilmiştir. Madde kullanma eğiliminin umutsuzluk, aile yapısı, bağlanma stilleri tarafından yordanabilirliğini belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Madde kullanma eğiliminin cinsiyet, öğrencinin ve ailenin madde kullanma durumu değişkenine dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Bununla birlikte madde kullanma eğiliminin lise türü, sınıf düzeyi, aile tipi, aile tutumu, aile gelir düzeyi ve kardeşler arası konuma dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testinden yararlanılmıştır. Veriler SPSS 22.0 paket programında çözümlenmiş, anlamlılık düzeyi .05 düzeyinde sınanmış, diğer anlamlılık düzeyleri ise ayrıca belirtilmiştir. Elde edilen bulgular araştırmanın amaç ve denencelerine uygun olarak tablolar ve grafikler halinde sunulmuştur.

4. BULGULAR

Bu bölüm araştırmanın denenceleri kapsamında yapılan istatistiksel analizler sonucu elde edilen çözümlmeleri içermektedir.

4. 1. Lise Öğrencilerinin Aile Yapıları, Bağlanma Stilleri ve Umutsuzluğu ile Madde Kullanma Eğilimleri Arasındaki İlişkileri

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile umutsuzlukları, bağlanma stilleri ve aile yapıları arasındaki ilişki incelenmeden önce ölçeklerin normallik varsayımları test edilmiştir. Grupta yer alan katılımcıların 50'den az olduğu durumlarda verilerin dağılımını belirlemek amacıyla Shapiro-Wilk testi, diğer durumlarda ise Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmaktadır. Gruplardaki katılımcı sayıları 50'den fazla olduğundan Kolmogorov-Smirnov testi sonuçları dikkate alınmıştır. Normallik varsayımı sonuçları Tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10. Kolmogorov-Smirnov Normallik Varsayımı Sonuçları

ÖLÇEK	N	x	ss	K-Smirnov Z	p
BUÖ	903	5.62	4.12	.157	.000
İÖA	903	113.00	22.75	.055	.000
AYDA	903	92.43	22.17	.039	.003
MKEÖ	903	16.50	3.91	.061	.000

Normal bir dağılımda Kolmogorov-Smirnov testi sonucunda elde edilen p değerinin 0.05'ten büyük olması beklenmektedir. Tablo 10'da bütün ölçeklerden elde edilen p değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir (BUÖ, $D(903)=.000$, $p<.05$; İÖA, $D(903)=.000$, $p<.05$; AYDA, $D(903)=.003$, $p<.05$; MKEÖ, $D(903)=.000$, $p<.05$). Bu nedenle ölçeklerin normal dağılım varsayımını karşılamadığı görülmüştür. Verilerin normal dağılım varsayımlarını karşılamadığı durumlarda ise Spearman Brown Sıra Farkları testi kullanılmaktadır (Field, 2009).

Bu çalışmada lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile umutsuzluğu, bağlanma stilleri ve aile yapıları arasındaki ilişkiler Spearman Brown Sıra Farkları kullanılarak incelenmiştir. Bu analize ilişkin bilgiler Tablo 11'de gösterilmektedir.

Tablo 11. Lise Öğrencilerinin Madde Kullanma Eğilimleri ile Aile Yapıları, Bağlanma Stilleri ve Umutsuzlukları Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon Değerleri

Değişken	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. MKE	1										
2. UM	.28**	1									
3. GBS	.01	-.01	1								
4. KOBŞ	.02	.04	-.09**	1							
5. KABS	.04	-.01	.00	.51**	1						
6. SBS	.13**	.14**	.01	.21**	.14	1					
7. AYİLTŞ	.03	.13**	.10**	.19**	.26**	.15**	1				
8. AYBİR	.06*	.19**	.03	.16**	.19**	.15**	.59**	1			
9. AYYÖN	.11**	.19**	.06	.18**	.22**	.11**	.53**	.63**	1		
10. AYYET	.22**	.27**	-.00	.13**	.10**	.11**	.35**	.50**	.47**	1	
11. AYDUYBAĞ	.00	-.03	.05	.15**	.17**	.07*	.35**	.32**	.33**	.22**	1
Ort.	16.50	5.62	3.85	3.92	4.14	3.67	23.47	23.64	21.07	10.72	13.50
Ss	3.91	4.12	.94	1.37	1.28	1.12	6.35	6.63	6.14	5.39	3.97

** $p < .01$, * $p < .05$

MKE: Madde Kullanma Eğilimi; UM: Umutsuzluk; GBS: Güvenli Bağlanma Stili; KOBŞ: Korkulu Bağlanma Stili; SBS: Saplantılı Bağlanma Stili; KABS: Kayıtsız Bağlanma Stili; AYİLTŞ: Aile Yapısı İletişim Boyutu; AYBİR: Aile Yapısı Birlik Boyutu; AYYÖN: Aile Yapısı Yönetim Boyutu; AYYET: Aile Yapısı Yetkinlik Boyutu; AYDUYBAĞ: Aile Yapısı Duygusal Bağlam Boyutu.

Tablo 11'de görüldüğü gibi lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile umutsuzlukları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır ($r = .28$, $p < .01$). Madde kullanma eğilimleri ile bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stili arasında pozitif yönde anlamlı düzeyde ilişki olduğu bulgulanmıştır ($r = .13$, $p < .01$). Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile aile yapısı alt boyutlarından birlik ($r = .06$, $p < .05$), yönetim ($r = .11$, $p < .01$) ve yetkinlik ($r = .22$, $p < .01$) arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

4. 2. Aile Yapısı, Bağlanma Stili ve Umutsuzluğun Madde Kullanma Eğilimini Yordama Gücü

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı özellikleri tarafından yordanabilirliğini belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Regresyon analizine başlamadan önce bir takım ön koşulların sağlanması gerekmektedir. Öncelikle değişkenler arasındaki ilişkiler

incelenerek çoklu eş doğrusallığın olmamasına dikkat edilmiştir. Bu amaçla oto korelasyon durumu Durbin-Watson değeri ile incelenmiş ve elde edilen değerin (1.86) normal sınırlar arasında olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda bağımsız değişkenlerin açıklayamadıkları varyans oranı olan tolerans değeri ($1-R^2$) ile varyans büyütme faktörü (VIF) incelenmiştir. Tolerans değerleri ($1-R^2$) .20 ölçütünden daha büyük ve .42 ile .93 arasında; varyans büyütme faktörleri ise (VIF) 10 değerinden daha düşük ve 1.07 ile 2.35 arasında olduğu için çoklu bağıntı probleminin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Field, 2009).

Tablo 12. Madde Kullanma Eğilimini Açıklanamaya Dayalı Çoklu Regresyon Modeli Özeti

Model	R	R ²	ΔR^2	TSH	Değişim İstatistikleri				
					ΔR^2	ΔF	df1	df2	p
1	.35	.12	.11	3.67	.12	12.10	10	851	.000

p<.001 TSH=Tahmini Standart Hata

Tablo 12’de görüldüğü gibi aile yapısı, bağlanma stilleri ve umutsuzluk madde kullanma eğiliminin %11’ini açıklamaktadır ($F(10,851)= 12.10, p< .01$).

Modele dahil edilen değişkenlerden umutsuzluğun ($\beta = .25, p< .05$), bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stilinin ($\beta = .11, p< .05$), aile yapısı boyutlarından yetkinlik boyutunun ($\beta = .17, p< .05$) modele özgün katkısı anlamlı bulunmuştur (Tablo 13).

Tablo 13. Çoklu Regresyon Modeline İlişkin Katsayılar

Model	Sabit	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standart Katsayılar	T	p
		B	Standart Hata	β		
	Sabit	13.34	.86		15.42	.000
	UM	.23	.03	.25	7.47	.000
	GBS	.09	.13	.02	.69	.488
	KOBS	-.13	.11	-.04	-1.20	.230
	KABS	.22	.11	.07	1.87	.061
	SBS	.38	.11	.11	3.35	.001
	AYİLTŞ	-.03	.02	-.04	-1.06	.285
	AYBİR	-.05	.02	-.09	-1.93	.053
	AYYÖN	.02	.02	.04	.89	.371
	AYYET	.12	.02	.17	4.52	.000
	AYDUYBAĞ	-.02	.03	-.02	-.67	.499

UM: Umutsuzluk; GBS: Güvenli Bağlanma Stili; KOBS: Korkulu Bağlanma Stili; SBS: Saplantılı Bağlanma Stili; KABS: Kayıtsız Bağlanma Stili; AYİLTŞ: Aile Yapısı İletişim Boyutu, AYBİR: Aile Yapısı Birlik Boyutu, AYYÖN: Aile Yapısı Yönetim Boyutu, AYYET: Aile Yapısı Yetkinlik Boyutu, AYDUYBAĞ: Aile Yapısı Duygusal Bağlam Boyutu.

4. 3. Cinsiyet ve Öğrencinin Kendisinin ve Ailesinin (Anne, Baba ve Kardeşlerden Biri) Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Madde Kullanımının Madde Kullanma Eğilimini Yordama Gücü

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin cinsiyet ve öğrencinin kendisinin, ailesinin ve kardeşlerinden birinin sigara alkol ve uyuşturucu madde kullanım özellikleri tarafından yordanabilirliğini belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon uygulanmıştır. Regresyon analizine başlamadan önce gerekli ön koşulların sağlanıp sağlanmadığı incelenmiştir. Öncelikle değişkenler arasındaki ilişkilere bakılarak çoklu eş doğrusallığın olmamasına dikkat edilmiştir. Bu amaçla oto korelasyon durumu Durbin-Watson değeri ile incelenmiş ve elde edilen değer (1.83) normal sınırlar arasında olduğu gözlenmiştir. Bu doğrultuda bağımsız değişkenlerin açıklayamadıkları varyans oranı olan tolerans değeri ($1-R^2$) ile varyans büyütme faktörü (VIF) incelenmiştir. Tolerans değerleri ($1-R^2$) .20 ölçütünden daha büyük ve .62 ile .94 arasında; varyans büyütme faktörleri ise (VIF) 10 değerinden daha düşük ve 1.06 ile 1.59 arasında olduğu için çoklu bağıntı probleminin olmadığı tespit edilmiştir (Field, 2009).

Tablo 14. Cinsiyet ve Öğrencinin Kendisinin ve Ailesinin (Anne, Baba ve Kardeşlerden Birinin) Sigara, Alkol ve Uyuşturucu Madde Kullanımının Madde Kullanma Eğilimlerini Açıklanamaya Dayalı Çoklu Regresyon Modeli Özeti

Model	R	R ²	ΔR ²	TSH	Değişim İstatistikleri				
					ΔR ²	ΔF	df1	df2	p
1	.32	.10	.09	3.72	.10	7.57	13	848	.000

p<.001 TSH=Tahmini Standart Hata

Tablo 14'te yer aldığı gibi cinsiyet, öğrencinin kendisinin ve ailesinden birinin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımı, madde kullanma eğiliminin %9'unu açıklamaktadır (F(13,848)= 7.57, p< .01).

Modele dahil edilen değişkenlerden cinsiyetin ($\beta = .14$, $p < .05$), öğrencinin sigara kullanmasının ($\beta = -.20$, $p < .05$), annenin sigara kullanmasının ($\beta = -.07$, $p < .05$) ve babanın alkol kullanımının ($\beta = -.09$, $p < .05$) modele özgün katkısı anlamlı bulunmuştur (Tablo 15).

Tablo 15. Cinsiyet ve Öğrenci ve Ailenin Madde Kullanma Durumlarının Çoklu Regresyon Modeline İlişkin Katsayıları

Model	Sabit	Standardize Edilmemiş Katsayılar		Standart Katsayılar	T	p
		B	Standart Hata	B		
		26.52	5.72		4.63	.000
	CİNSİYET	1.16	.26	.14	4.40	.000
	ÖGRSGR	-2.71	.50	-.20	-5.34	.000
	ÖGRALK	1.19	.91	.05	1.29	.195
	ÖGRUYUS	-2.08	1.10	-.07	-1.89	.059
	ANNESGR	-.89	.39	-.07	-2.27	.023
	ANNEALK	3.41	1.90	.07	1.79	.074
	ANNEUYUS	-1.62	1.75	-.03	-.92	.357
	BABASGR	.16	.27	.02	.62	.533
	BABAALK	-1.94	.77	-.09	-2.51	.012
	BABAUYUS	-3.04	1.89	-.06	-1.60	.108
	KARDSGR	-.42	.37	-.03	-1.14	.254
	KARDALK	-.93	1.24	-.02	-.75	.451
	KARDUYUS	2.79	2.55	.04	1.09	.274

ÖGRSGR: Öğrencinin Sigara Kullanım Durumu; ÖGRALK: Öğrencinin Alkol Kullanım Durumu; ÖGRUYUS: Öğrencinin Uyuşturucu Kullanım Durumu; ANNESGR: Annenin Sigara Kullanım Durumu; ANNEALK: Annenin Alkol Kullanım Durumu; ANNEUYUS: Annenin Uyuşturucu Kullanım Durumu; BABASGR: Babanın Sigara Kullanım Durumu; BABAALK: Babanın Alkol Kullanım Durumu; BABAUYUS: Babanın Uyuşturucu Kullanım Durumu; KARDSGR: Kardeşin Sigara Kullanım Durumu; KARDALK: Kardeşin Alkol Kullanım Durumu; KARDUYUS: Kardeşin Uyuşturucu Kullanım Durumu.

4. 4. Madde Kullanma Eğiliminin Bazı Sosyo Demografik Değişkenlere Göre Farklılık Gösterip Göstermediğine İlişkin Bulgular

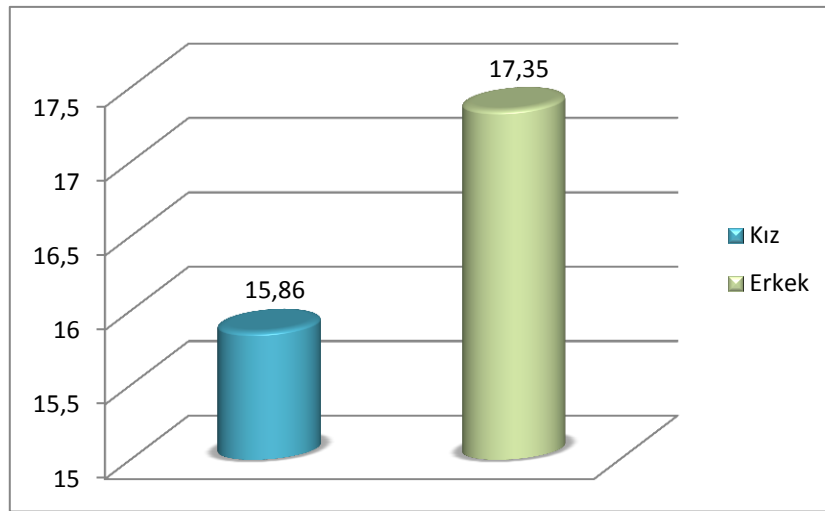
Madde kullanma eğiliminin cinsiyet, öğrenim görülen lise türü, sınıf düzeyi, aile tipi, aile tutumu, ailenin gelir düzeyi, öğrencinin madde kullanma durumu ve ailede madde kullanma durumu ve kardeşler arası konum değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla farklı analizler yapılmıştır. Bu analize ilişkin sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

4. 4. 1. Madde Kullanma Eğiliminin Cinsiyet Durumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin cinsiyete dayalı farklılıklarını incelemek amacıyla ilk olarak normallik varsayımı test edilmiştir. Grupta yer alan katılımcıların 50'den az olduğu durumlarda verilerin dağılımını belirlemek amacıyla Shapiro-Wilk testi, diğer durumlarda ise Kolmogorov-Simirnov testi kullanılmaktadır. Gruplardaki katılımcı sayısı kızlarda 513, erkeklerde 390 olduğundan Kolmogorov-Simirnov testi sonucu dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi düzeyleri cinsiyete dayalı olarak normal dağılım göstermemektedir (Kız, $D(513)=.00$, $p<.05$; Erkek, $D(390)=.00$, $p<.05$). Bu nedenle lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin cinsiyete dayalı olarak farklılıkları Mann Whitney U Testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda erkek öğrencilerin madde kullanma eğilimi puan ortalamaları ($X=17.35$, $Ss=3.93$) kız öğrencilerin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarına ($X=15.86$, $Ss=3.76$) göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur ($U=78358.50$, $z=-5.60$, $p<.05$), (Tablo 16).

Tablo 16. Madde Kullanma Eğiliminin Cinsiyet Durumuna Dayalı Mann Whitney U Testi Bulguları

Değişken	N	Ort.	Ss	Sıra ort.	U	Z	p	
Madde Kullanma Eğilimi	Kız	513	15.86	3.76	409.75	78358.50	-5.60	.000
	Erkek	390	17.35	3.93	507.58			

Grafik 1. Kız ve erkek lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar

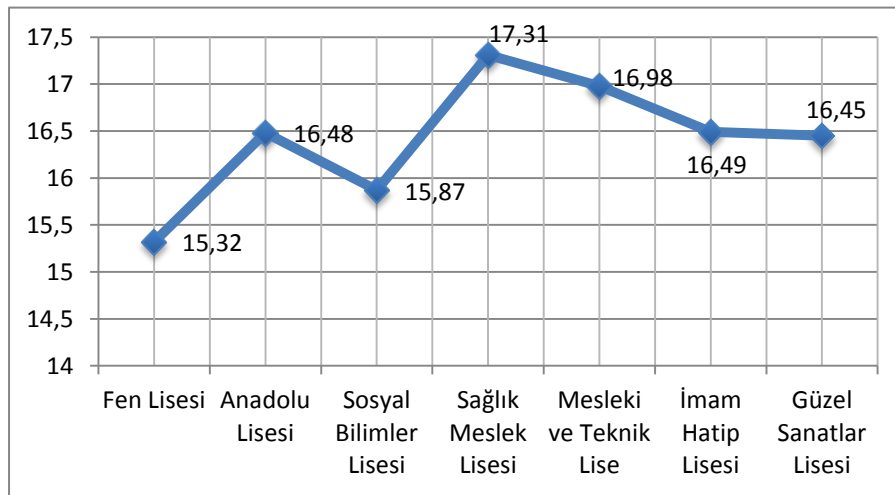
4. 4. 2. Madde Kullanma Eğiliminin Lise Türüne Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin lise türüne dayalı farklılıkları incelemek amacıyla öncelikle normallik varsayımı test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi düzeyleri lise türüne dayalı olarak normal dağılım göstermemektedir (Fen Lisesi, $D(101)=.02$, $p<.05$; Anadolu Lisesi, $D(107)=.06$, $p>.05$; Sosyal Bilimler Lisesi, $D(91)=.19$, $p<.05$; Sağlık Meslek Lisesi, $D(69)=.01$, $p<.05$; Mesleki ve Teknik Lise, $D(278)=.00$, $p<.05$; İmam-Hatip Lisesi, $D(143)=.20$, $p>.05$; Güzel Sanatlar Lisesi, $D(114)=.00$, $p<.05$). Bu nedenle lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin lise türüne dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda madde kullanma eğiliminin öğrenim görülen lise türüne dayalı olarak farklılık gösterdiği bulgulanmıştır ($\chi^2(6, N=903)= 16.84$, $p= .010$, $p<.05$), (Tablo 17).

Tablo 17. Madde Kullanma Eğiliminin Lise Türüne Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları

Değişken	N	Ort.	Ss	Sıra ort.	χ^2	Sd	p
Fen Lisesi	101	15.32	3.81	380.52	16.84	6	.010
Anadolu Lisesi	107	16.48	3.81	442.68			
Sosyal Bilimler Lisesi	91	15.87	3.67	412.34			
Sağlık Meslek Lisesi	69	17.31	4.51	503.69			
Mesleki ve Teknik Lise	278	16.98	3.80	483.98			
İmam Hatip Lisesi	143	16.49	4.25	448.03			
Güzel Sanatlar Lisesi	114	16.45	3.44	451.44			
Madde Kullanma Eğilimi							

Belirlenen bu farklılığın nedenini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda, fen lisesi öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarının ($X= 15.32$, $Ss= 3.81$) mesleki ve teknik lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarından ($X= 16.98$, $Ss= 3.80$) daha düşük olması belirlenen bu farklılığın kaynağı olarak gösterilebilir.

Grafik 2. Farklı liselerde öğrenim gören öğrencilerin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar

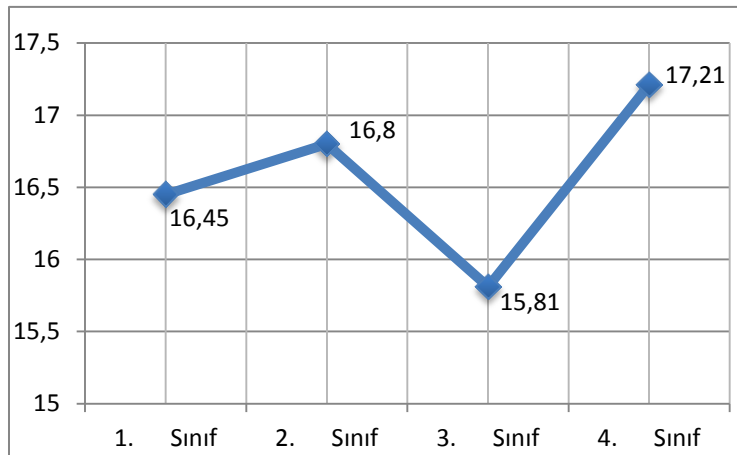
4. 4. 3. Madde Kullanma Eğiliminin Sınıf Düzeyine Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin sınıf düzeyine dayalı farklılıklarını incelemek amacıyla öncelikle normallik varsayımı test edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin sınıf düzeyine dayalı olarak normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir (birinci sınıf, $D(252)=.00$, $p<.05$; ikinci sınıf, $D(247)=.00$, $p<.05$; üçüncü sınıf, $D(245)=.00$, $p<.05$; dördüncü sınıf, $D(159)=.01$, $p<.05$). Bundan dolayı lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin sınıf düzeyine dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda madde kullanma eğiliminin öğrencilerin sınıf düzeylerine dayalı olarak farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($\chi^2(3, N=903)= 12.35$, $p= .006$, $p<.05$), (Tablo 18).

Tablo 18. Madde Kullanma Eğiliminin Sınıf Düzeyine Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları

Değişken	N	Ort.	Ss	Sıra ort.	χ^2	Sd	p	
Madde Kullanma Eğilimi	1. Sınıf	252	16.45	3.71	447.07	12.35	3	.006
	2. Sınıf	247	16.80	3.71	474.54			
	3. Sınıf	245	15.81	4.10	408.80			
	4. Sınıf	159	17.21	4.05	491.36			

Belirlenen bu farklılığın nedenini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda lise üçüncü sınıf öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarının ($X= 15.81$, $Ss= 4.10$), lise ikinci sınıf ($X= 16.80$, $Ss= 3.71$) ve lise dördüncü sınıf ortalamalarından ($X= 17.21$, $Ss= 4.05$) daha düşük olması, farklılığın kaynağı olarak belirlenmiştir.

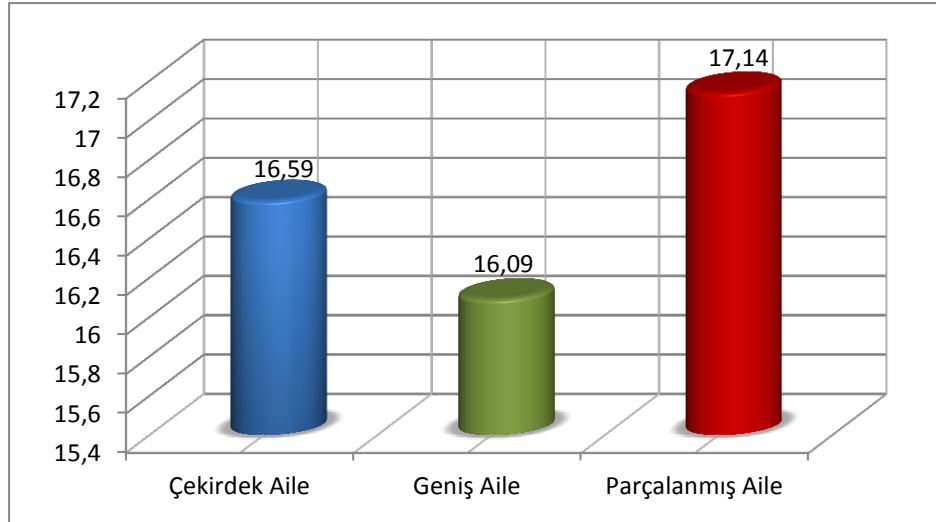
Grafik 3. Farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören öğrencilerin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar

4. 4. 4. Madde Kullanma Eğiliminin Aile Tipine Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin aile tipine dayalı farklılıklarını incelemek amacıyla önce normallik varsayımı yapılmıştır. Parçalanmış aileye sahip katılımcı sayısının 27 olmasından dolayı Shapiro-Wilk testi dikkate alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin aile tipine dayalı olarak normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir (çekirdek aile, $S-W(695)=.00$, $p<.05$; geniş aile, $S-W(181)=.06$, $p>.05$; parçalanmış aile, $S-W(27)=.12$, $p>.05$). Bu nedenle lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin aile tipine dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda madde kullanma eğiliminin aile tiplerine dayalı olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir ($\chi^2(2, N=903)= 3.06$, $p= .216$, $p> .05$), (Tablo 19).

Tablo 19. Madde Kullanma Eğiliminin Aile Tipine Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları

Değişken	N	Ort.	Ss	Sıra ort.	χ^2	Sd	p	
Madde Kullanma Eğilimi	Çekirdek Aile	695	16.59	3.99	457.02	3.06	2	.216
	Geniş Aile	181	16.09	3.70	425.52			
	Parçalanmış Aile	27	17.14	2.67	500.26			

Grafik 4. Farklı aile tipine sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar

4. 4. 5. Madde Kullanma Eğiliminin Aile Tutumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

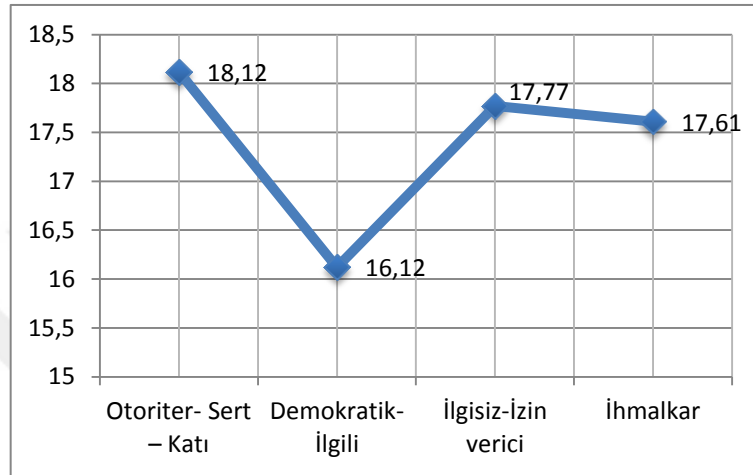
Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin aile tutumuna dayalı farklılıklarını incelemek amacıyla öncelikle normallik varsayımı test edilmiştir. İhmalkar aile tutumuna sahip katılımcı sayısının 26 olmasından dolayı Shapiro-Wilk testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin aile tutumuna dayalı olarak normal dağılıma sahip olmadığını göstermektedir (otoriter-sert-katı, S-W(106)=.34, $p > .05$; demokratik-İlgili, S-W(714)=.00, $p < .05$; İlgisiz-İzin verici, S-W(57)=.03, $p < .05$; ihmalkar, S-W(26)=.83, $p > .05$). Bundan dolayı lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin aile tutumuna dayalı farklılıklarını belirlemek amacıyla Kruskal-Wallis testinden yararlanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda madde kullanma eğiliminin aile tutumuna dayalı olarak farklılık gösterdiği bulgulanmıştır ($\chi^2(3, N=903) = 31.54, p = .000, p < .05$), (Tablo 20).

Tablo 20. Madde Kullanma Eğiliminin Aile Tutumuna Dayalı Kruskal Wallis Testi Bulguları

Değişken	N	Ort.	Ss	Sıra ort.	χ^2	Sd	p	
Madde Kullanma Eğilimi	Otoriter- Sert – Katı	106	18.12	3.60	556.20	31.54	3	.000
	Demokratik-İlgili	714	16.12	3.89	427.15			
	İlgisiz-İzin verici	57	17.77	3.69	534.60			
	İhmalkar	26	17.61	3.91	529.23			

Belirlenen bu farklılığın kaynağını belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda demokratik-İlgili aile tutumuna sahip öğrencilerin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarının ($X= 16.12$, $Ss= 3.89$), İlgisiz-İzin verici aile tutumuna sahip öğrencilerin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarından ($X= 17.77$, $Ss= 3.69$) ve otoriter- sert- katı aile tutumuna sahip öğrencilerin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarından ($X= 18.12$, $Ss= 3.60$) daha düşük olması farklılığın nedeni olarak gösterilebilir.

Grafik 5. Farklı aile tutumuna sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar

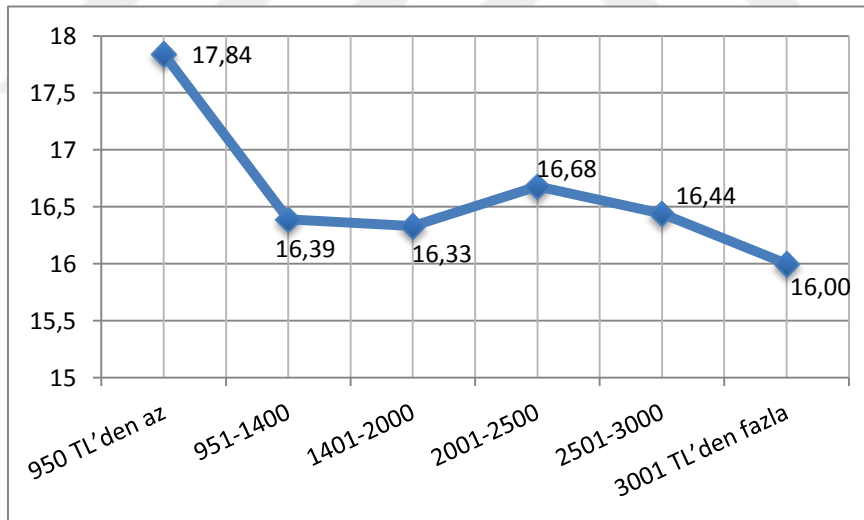
4. 4. 6. Madde Kullanma Eğiliminin Ailenin Gelir Düzeyine Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin ailenin gelir düzeyine dayalı farklılıkları belirlemek amacıyla yapılan normallik testinde lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ailenin gelir düzeyine dayalı olarak normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle öğrencilerin madde kullanma eğilimleri ile ailenin gelir düzeyine dayalı farklılıklar Kruskal-Wallis testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda madde kullanma eğiliminin ailenin gelir düzeyine dayalı olarak farklılık gösterdiği bulunmuştur ($\chi^2(5, N=903)= 12.21$, $p= .032$, $p<.05$), (Tablo 21).

Tablo 21. Madde Kullanma Eğiliminin Ailenin Gelir Düzeyine Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları

Değişken	N	Ort.	Ss	Sıra ort.	χ^2	Sd	p	
Madde Kullanma Eğilimi	950 TL'den az	88	17.84	3.73	536.18	12.21	5	.032
	951-1400	263	16.39	3.83	445.25			
	1401-2000	153	16.33	3.73	444.06			
	2001-2500	123	16.68	4.22	462.19			
	2501-3000	129	16.44	3.94	446.07			
	3001 TL'den fazla	147	16.00	3.91	418.62			

Belirlenen bu farklılığın nedenini belirlemek için yapılan analiz sonucunda ailesi 3001 TL'den fazla gelire sahip olan lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarının ($X= 16.00$, $Ss= 3.91$) ailesi 950 TL'den az gelire sahip olan lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarından ($X= 17.84$, $Ss= 3.73$) daha düşük olması belirlenen farklılığın kaynağı olarak ortaya çıkmıştır.

Grafik 6. Farklı aile gelir düzeyine sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar

4. 4. 7. Madde Kullanma Eğiliminin Öğrencinin Madde Kullanma Durumuna ve Ailede Madde Kullanma Durumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

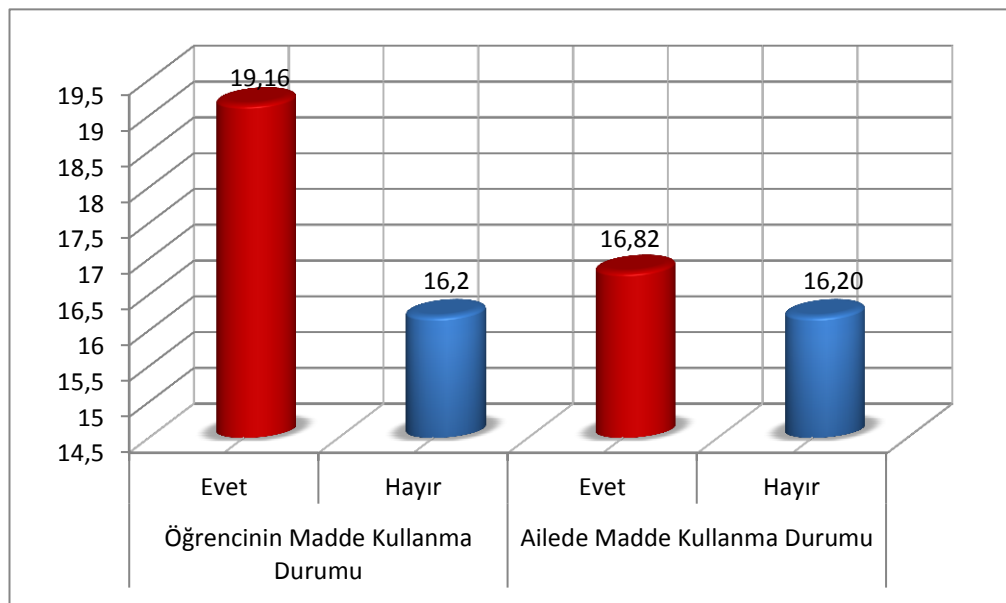
Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin öğrencinin madde kullanma durumu ve ailede madde kullanma durumuna dayalı farklılıklar gruplar normal dağılım göstermediğinden dolayı Mann Whitney U Testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analiz

sonucunda madde kullanma eğiliminin öğrencinin madde kullanma durumuna ve ailede madde kullanma durumuna dayalı olarak farklılık gösterdiği bulgulanmıştır (Sırasıyla $U=21035.50$, $z= -7.00$, $p< .05$; $U= 92427.50$, $z= -2.42$, $p< .05$), (Tablo 22).

Tablo 22. Madde Kullanma Eğiliminin Öğrencinin ve Ailenin Madde Kullanma Durumuna Dayalı Mann Whitney U Testi Bulguları

Madde Kullanma Eğilimi	N	Ort.	Ss	Sıra ort.	U	Z	p	
Öğrencinin Madde Kullanma Durumu	Evet	93	19.16	3.56	630.81	21035.50	-7.00	.000
	Hayır	810	16.20	3.83	431.47			
Ailede Madde Kullanma Durumu	Evet	448	16.82	3.82	473.19	92427.50	-2.42	.015
	Hayır	455	16.20	3.97	431.14			

Tablo 22'ye göre madde kullanan öğrencilerin madde kullanma eğilimi puan ortalamaları ($X= 19.16$, $Ss= 3.56$), madde kullanmayan öğrencilerin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarına ($X= 16.20$, $Ss= 3.83$) göre; ailesinde madde kullanan lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamaları ($X= 16.82$, $Ss= 3.82$), ailesinde madde kullanmayan lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarına ($X= 16.20$, $Ss= 3.97$) göre anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur

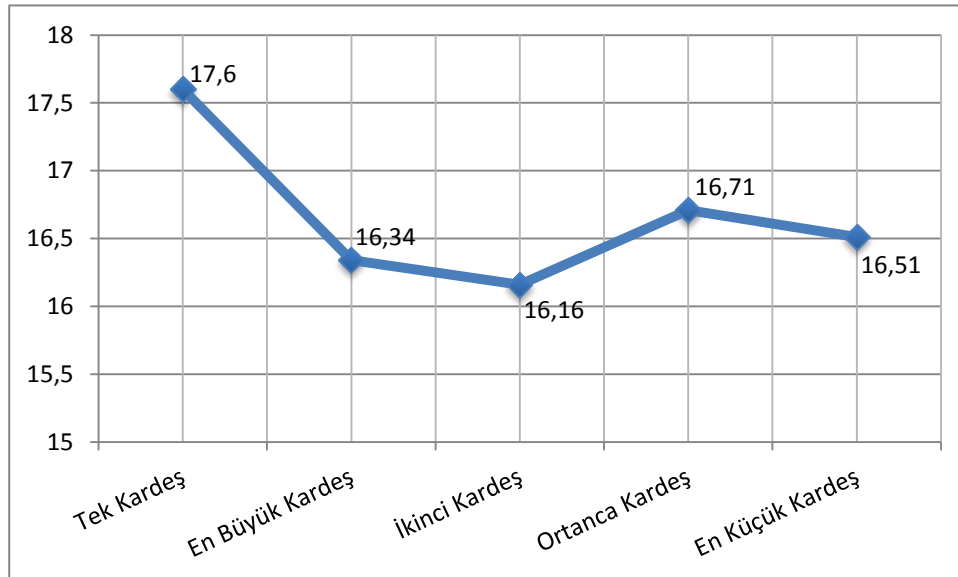
Grafik 7. Öğrencinin ve/veya ailenin madde kullanma durumuna dayalı madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar

4. 4. 8. Madde Kullanma Eğiliminin Öğrencinin Kardeşler Arası Konumuna Dayalı Farklılıklarına İlişkin Bulgular

Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin kardeşler arası konuma dayalı olarak normal dağılım göstermediği tespit edildiğinden bu farklılık Kruskal-Wallis testi kullanılarak incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda madde kullanma eğiliminin kardeşler arasındaki konuma dayalı olarak anlamlı bir farklılık göstermediği bulgulanmıştır ($\chi^2(4, N=903)= 4.07, p= .396, p> .05$), (Tablo 23).

Tablo 23. Madde Kullanma Eğiliminin Kardeşler Arası Konuma Dayalı Kruskal-Wallis Testi Bulguları

Değişken	N	Ort.	Ss	Sıra ort.	χ^2	Sd	p	
Madde Kullanma Eğilimi	Tek Kardeş	40	17.60	4.24	517.98	4.07	4	.396
	En Büyük Kardeş	292	16.34	3.96	442.92			
	İkinci Kardeş	119	16.16	3.64	430.33			
	Ortanca Kardeş	203	16.71	4.00	462.03			
	En Küçük Kardeş	249	16.51	3.82	454.23			

Grafik 8. Lise öğrencilerinin kardeşler arasındaki konumuna dayalı madde kullanma eğilimleri arasındaki farklılıklar

5. TARTIŞMA

Bu araştırmada lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile aile yapıları, bağlanma stilleri ve umutsuzlukları arasındaki ilişkiler ile lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin cinsiyet, lise türü, sınıf düzeyi, aile tipi, aile tutumu, ailenin gelir düzeyi, öğrencinin ve/veya ailenin madde kullanma durumu ve kardeşler arası konum değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmiştir. Bu bölümde, araştırma sonucunda elde edilen bulguların yorumuna ve literatürle ilişkisine yer verilmiştir.

5. 1. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Değişkenler ilişkisel bakımdan incelendiğinde; madde kullanma eğiliminin umutsuzluk ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisi olduğu ve umutsuzluğun madde kullanma eğilimi düzeyini açıkladığı yönündedir. Çalışmaya katılan lise öğrencilerinin umutsuzluk puanları arttıkça madde kullanma eğilimi puanları da artmaktadır. Örneğin, Dost ve Keklik (2014) cinsiyet, yaş, sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının ergenlerin riskli davranışlarını yordama gücünü belirlemek amacıyla yürüttükleri çalışmalarında, cinsiyet, yaş, sürekli kaygı ve umutsuzluğun lise öğrencilerinin riskli davranışlarının birer yordayıcısı olduğunu belirtmişlerdir. Bolland (2003) ise umutsuzluk ve artan madde kullanımı, yüksek riskli cinsel davranışlar ve kaza sonucu yaralama gibi riskli davranışlar arasında ilişkinin olduğunu ortaya koymuştur. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde madde kullanma eğilimi ile umutsuzluk ilişkisinin araştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat umutsuzluk ile madde kullanımı arasındaki ilişkinin araştırıldığı ve umutsuzluk ile madde kullanımı arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koyan ve bir bakıma bu çalışmanın bulgularını destekleyen çalışmalar mevcuttur (Du ve diğ., 2014; Gümüş, 2015; Lemos ve diğ., 2012; Stewart ve diğ., 2011). Örneğin, Matin ve diğerleri (2014) alkol, psikoaktif madde, sigara kullanımı ile umutsuzluk arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında umutsuzluğun sigara ve alkol kullanımının yordayıcısı olduğu belirtilerek; umutsuzluğun sigara ve alkol için bağımsız bir risk faktörü olduğunu vurgulamışlardır. Diğer taraftan Blume ve diğerleri (2009) yaptıkları çalışmalarında ise alkol kullanım bozukluğu ile umutsuzluk arasındaki ilişkinin net olmadığını bulmuşlardır. Umutsuzluk içerisinde olan bireyler günlük olaylar karşısında olumsuz beklentilere sahip olabilirler ve bilişsel yapıları geleceğe dair hiçbir iyi olasılığı barındırmadığını tekrarladığından bilişsel olarak güçsüz durumda olan bu bireyler olumsuz

yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında büyük oranda umutsuzluğa düşebilirler ve madde kullanımı gibi riskli davranışlara daha kolay yönelebilirler. Çünkü bu bireylerin gerginlik oluşturan durumları geçiştirmek ve yatıştırmak, üzüntülü durumları hafifletmek için kendi kendilerini tedavi amacıyla maddeye sığındıkları bilinmektedir (Gönüllü ve diğ., 2002).

Araştırma kapsamında elde edilen bulguların diğeri bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stili ile madde kullanma eğilimi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu ve saplantılı bağlanma stiline madde kullanma eğilimini yordadığı şeklindedir. Bağlanma stillerinin, uyuşturucu ve alkol kullanımı, gelişigüzel veya erken cinsel yaşantılar, suç işleme ve eğitimde başarısızlık gibi bir dizi riskli davranışlarla ilişkili olabileceği öne sürülmüştür. Özellikle kaygılı kararsız bağlanma stiline sahip olan ergenlerin bu riskli davranışları daha fazla göstermeleri beklenmektedir (Cooper ve diğ., 1998). Diğeri taraftan güvensiz bağlanma, olumsuz anne-baba tutumları ve yetersiz sosyal desteğin ergenlik döneminde madde kullanımı açısından risk oluşturduğu bilinmektedir (Bircan ve Erden, 2011; Coombs ve Landsverg, 1988; Ledoux ve diğ., 2002; Savi ve Akboy, 2008). Madde kullanım bozukluğu olan ve olmayan ergenlerin bağlanma stilleri, anne baba tutumları ve sosyal destek algılarının karşılaştırıldığı bir çalışmada, madde kullanma bozukluğu olmayan ergenlerin güvenli bağlanma puanlarının, madde kullanma bozukluğu olanlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Aydoğdu ve Çam, 2013). Bununla beraber saplantılı bağlanma puanları ise madde kullanma bozukluğu olan bireylerde daha yüksek olarak bulgulanmıştır. Araştırma bulguları mevcut araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Diğeri taraftan literatür incelendiğinde bağlanma stillerinin madde kullanma eğilimi ile ilişkisinin incelendiği bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak bağlanma stillerinin daha çok güvenli veya güvensiz bağlanma stili olarak madde kullanımıyla ilişkisinin incelendiği birçok çalışma mevcuttur (Caspers, Cadoret, Langbehn, Yucuis ve Troutman, 2005; Colins ve Shaver, 1998; Cooper ve diğ., 2007; Drapela ve Mosher, 2007; Görgün ve diğ., 2010; Massey ve diğ., 2014; Morsünbül, 2009; Rick ve Vanheule, 2006). Cömert ve Ögel (2014) ise 1095 erkek, 1045 kız öğrenci üzerinde yürüttükleri çalışmalarında, saplantılı bağlanma stili olanlarda olmayanlara göre herhangi bir madde denemiş olmak ve birden fazla madde kullanım oranlarını anlamlı düzeyde yüksek bulmuş olmaları bu çalışma ile paralellik göstermektedir. Kendilerini değersiz hissedenden saplantılı bağlanma stiline sahip bireyler, diğeriğini olumlu ve değerli algıladıklarından dolayı, başka insanların onayını ve desteğini aldıkları sürece kendilerini saygın hissediyor olabilirler. Eksik olan güven duygusunu başkalarına bağlı kalarak ve onlara hizmet ederek tamamlamaya çalıştıklarından hem reddedilmekten hem de terk edilmekten korktuklarından özellikle arkadaş çevresinde kabul görme gayreti içerisinde olan saplantılı bağlanma stiline sahip

ergenlerin madde kullanma eğilimlerinin daha yüksek olarak çıkması muhtemel bir sonuç olarak yorumlanabilir.

Çalışma kapsamında madde kullanma eğilimi ile aile yapısı arasındaki ilişki de incelenmiştir. Aile yapısı olarak Gülerce'nin (1996) geliştirmiş olduğu dönüşümsel aile modeli esas alınmıştır. Buna göre aile kendi sosyal bağlamı içerisinde kendi içinden veya dışından gelen taleplere maruz kalarak sürekli bir değişim içindedir. Bu nedenle aileyi bir sistem olarak ele alan bu kurama göre aile yapısı farklı boyutlardan meydana gelmektedir. Bu boyutlar: iletişim, birlik, yönetim, yetkinlik ve duygusal bağlamdır. Bu çalışmada madde kullanma eğilimi ile aile yapısının bu boyutları arasındaki ilişki incelenmiştir. Madde kullanma eğilimi ile aile yapısı boyutlarından birlik, yönetim ve yetkinlik boyutlarıyla pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu ayrıca; yetkinlik boyutunun madde kullanma eğilimini açıkladığı bulgulanmıştır. İlgili literatürde madde kullanma eğilimi ile aile yapısının bu boyutlarını birlikte ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat aile yapısının farklı boyutlarının madde kullanımıyla ilişkisinin araştırıldığı bazı çalışmalar mevcuttur (Aslan, 2012; Ateş ve Akbaş, 2012; Bjarnason ve diğ., 2003; Bircan ve Erden, 2011; Borawski ve diğ., 2003; Brody ve Forchand, 1993; Coombs ve Landsverg, 1988; Diamond ve diğ., 2008; Doherty ve diğ., 2007; Dunn ve diğ., 2002; Griffin ve diğ., 2000; Hoffman, 2002; McArdle ve diğ., 2002; Şen, 2011). Örneğin, Griesbach ve diğerleri (2003) araştırmalarına dahil olan tüm ülkelerde (Danimarka, Avusturya, Finlandiya, Almanya, Norveç, İskoçya ve Galler) 15 yaş ve üzeri ergenler arasında sigara içme davranışı ile aile yapısının önemli ölçüde ilişkili olduğunu bulgulamışlardır. Diğer taraftan sigara kullanan gençlerin daha düşük aile yakınlığı algıladıkları (Gau ve diğ., 2009), marihuana kullananların ise düşük yakınlığa ek olarak daha fazla kuşaklararası koalisyon ve zayıf hiyerarşik ilişki bildirdikleri tespit edilmiştir (Chedid ve diğ., 2009). Kopak ve diğerleri (2012) yaptıkları çalışmada ise aile üyeleri arasındaki yakınlığın hem Meksika kökenli hem de Avrupa kökenli Amerikalı gençler için, bağlanmanın ise Avrupa kökenli yaşlıları için alkol kullanımının getirdiği sorunlara karşı koruyucu bir rol üstlendiğini vurgulamışlardır. Bu çalışmayı destekleyen bulguları olan bir çalışma da Akfert, Çakıcı ve Çakıcı (2009) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacılar üniversite öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımı ve bunun aile sorunları ile ilişkisini inceledikleri araştırmalarında, sigara deneyen öğrencilerin denemeyen öğrencilere göre aile ortamlarını birlik, yönetim, yetkinlik ve duygusal bağlam açısından düşük algıladıkları; alkol deneyen öğrencilerin ise denemeyenlere göre aile ortamlarında duygusal bağlam boyutunun anlamlı olarak daha düşük olduğunu bulguladıklarını bildirmişlerdir. Ailede birlik boyutu aile üyeleri arasındaki yakınlık, bağlılık ve kaynaşma ile ilgilidir. Döngüsel olarak aile üyelerinin aşırı kaynaşması kadar birbirinden aşırı kopuk olması da aile sistemine olumsuz etki yapabilmektedir. Yönetim boyutu, aile içerisindeki

karar alma, davranış kontrolü ve disiplin kuralları gibi normlarla ilgilidir. Aşırı katılık kadar aşırı esneklik de aile sistemi içerisinde genel uyuma olumsuz yönde etkide bulunabilir. Yetkinlik boyutu ise karşılaşılan problemleri çözme, amaçların gerçekleştirilmesi ile ilgili olup, yetkinlik arttıkça aile sisteminin uyumu da artmaktadır. Bu bakımdan madde kullanma eğilimi ile birlik, yönetim ve yetkinlik boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında madde kullanma eğilimi olan öğrencilerin aile ortamlarını daha olumsuz algıladıkları söylenebilir.

5. 2. Demografik Değişkenler

Araştırmanın amaçları doğrultusunda lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin bazı demografik değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterip göstermediği çeşitli istatistiksel analizlerle belirlenmiştir. Elde edilen bulgular madde kullanma eğiliminin bazı demografik değişkenlere göre farklılaştığı, bazı değişkenler açısından da farklılık göstermediği şeklindedir.

Çalışma sonuçları erkek lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarının kız öğrencilere göre anlamlı derecede yüksek olduğunu göstermiştir. Hernandez-Avila ve diğerleri (2004) yaptıkları çalışmalarında herhangi bir maddenin düzenli olarak kullanımına başlama yaşında, uyuşturucu ve alkol bağımlılığının şiddeti ile cinsiyet açısından bir farklılığın olmadığı bulgusu mevcut çalışma bulgusunu desteklememekle beraber, literatürde erkeklerin madde kullanma oranlarının kızlardan daha fazla olduğunu bulgulararak, araştırma sonucunu destekleyen birçok çalışma bulunmaktadır (Hibell ve diğ., 2007; Güler ve diğ., 2009; National Health Service [NHS], 2011; Ögel, Taner ve Eke, 2006; Webb ve diğ., 1998). Örneğin, Ögel ve diğerleri (2006) yaşam boyu en az bir kere tütün, alkol ve madde kullanım riskini cinsiyete göre karşılaştırdıkları çalışmalarında, erkeklerin benzodiazepin kullanımını dışında diğer tüm maddeler için kızlardan daha fazla risk taşıdıklarını vurgulamışlardır. Bu bağlamda erkeklerin sigara, alkol ve madde kullanım oranlarının kızlara göre yüksek olması, erkeklerin sigara, alkol vb. maddeleri kullanmasının sosyal kabul görmesi veya toplumsal rollerle açıklanabilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer bulgu lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin öğrenim gördükleri lise türüne göre farklılık gösterdiği şeklindedir. Bu farklılığın nedenini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda; fen lisesi öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarının mesleki ve teknik lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarından daha düşük olduğu şeklindedir. Okul başarısı olarak bakıldığında fen lisesi öğrencilerinin mesleki ve teknik lise öğrencilerinden daha başarılı oldukları bilinmektedir. Bu bağlamda literatüre bakıldığında okul başarısı düşüğe

madde kullanımının arttığı yönünde bulgular olup, mevcut çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir (Çorapçioğlu ve Ögel, 2004; Miller ve Miller, 1997; Tokdemir, Aksu ve Baransel, 2003). Diğer taraftan yapılan analizler sonucunda madde kullanma eğilimi ile sınıf düzeyi arasında da anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığın nedenini belirlemek amacıyla yapılan analiz sonucunda üçüncü sınıf öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarının ikinci sınıf ve dördüncü sınıf ortalamalarından daha düşük olduğu belirlenmiştir. Kubanç ve Özmen (2013) öğrencilerin sınıf düzeyine göre uyuşturucu kullanımlarını araştırdıkları çalışmalarında lise 2. ve lise 3. sınıflarda kullanım oranını nispeten daha az olarak tespit ederlerken, Taşçı ve diğerleri (2005) ise çalışmalarında lise 3. sınıflar arasında sigara içme oranını daha yüksek bulmuşlardır. Patton ve diğerleri de (2004) yaşam boyu madde kullanım oranının orta ergenlik döneminde neredeyse iki kat, geç ergenlik döneminde üç kat daha yüksek bulmuşlardır. Yine aynı çalışmada geçmiş aylarda madde kullanımı, orta ergenlikte orta derecede yüksek olmakla beraber, geç ergenlikte ise iki kat daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Madde bağımlısı olma ihtimalini ise orta ergenlikte iki kat, geç ergenlikte üç kat daha fazla olarak belirtmişlerdir. Mevcut çalışmada ise lise üçüncü sınıf öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamaları diğer sınıf düzeylerine göre en düşük ortalamaya sahip olarak bulgulanmıştır. Lise dördüncü sınıf öğrencilerinin ise en yüksek madde kullanma eğilimi puan ortalamalarına sahip oldukları belirlenmiştir. Bu bakımdan ilgili literatür mevcut çalışmanın bulgularını kısmen desteklese de bir tutarlılık bulunmamaktadır. Erdamar ve Kurupınar (2014) öğrencilerin büyük çoğunluğunun zararlı madde kullanımına ortaöğretimde başladığını ve bu durumun nedeninin, ergenlikle beraber sosyal kabul görme arayışında olan bireylerin, sigara vb. maddeleri arkadaşlıkların kurulmasını kolaylaştırması veya sosyal kabul görme ihtiyacını karşılaması olduğunu belirtmektedirler. Bu dönemdeki ergen birey, bir gruba dahil olmak istediği için maddeyi içme ya da kullanma önerisinin reddedilmesi ile kurduğu arkadaşlıklarını kaybedeceğini düşünebilir. Diğer taraftan ergen bireylerin kendini ispatlamak istemeleri ve tam olarak olgunlaştıklarını ispatlama çabası içine girmeleri de bu dönemde madde kullanımının artmasının nedenleri olarak gösterilebilir. Ayrıca ortaöğretimde ergen birey üzerindeki arkadaş etkisinin gittikçe arttığı bilinmektedir. Çevresini ve karşı cinsi etkileme çabalarının yanında hormonlarındaki değişim de bu bireyin heyecanını karşılama ve bir arayış içine girmesine neden olabilmekte ve anlık zevkler ön plana çıkabilmektedir. Bu nedenle merak ve eğlence madde kullanımı açısından önemli birer unsur olabilmektedir.

Lise öğrencilerinin aile tipleri (çekirdek, geniş ve parçalanmış aile) ile madde kullanma eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Fakat parçalanmış aile tipine sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri diğer aile tiplerine sahip

öğrencilere göre daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada öğrencilerin % 77.0'ı (N=695) çekirdek aileden, %20.0'ı (N=181) geniş aileden ve %3.0'ı (N=27) parçalanmış aileden gelmektedir. Bu yüzdeler dikkate alındığında parçalanmış aileden gelen öğrenci sayısının diğer aile tiplerinden gelen öğrencilerin sayısından az olduğu ve bu durumun da çalışmanın sonuçlarını etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda aile tiplerinin denk olmasına dikkat edilerek çalışmanın tekrar edilmesi önerilmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmanın bulgularını destekler nitelikte çalışmalar bulunmaktadır. Şen (2011) ergenlerle yürüttüğü çalışmasında başta parçalanmış aileler olmak üzere, tek ebeveynli aileler ve akraba yanında yaşayan ergenlerde bağımlılık yapan maddelerden sigara, alkol ve esrarın kullanıma sıklığını diğer aile tiplerinde yaşayan ergenlere göre daha fazla bulgulamıştır. Hoffman (2002) ise tek ebeveyn veya üvey ebeveyn yanında kalan ergenlerin uyuşturucu madde kullanımı açısından artan bir şekilde risk altında olduğunu tespit etmiştir. Otten ve diğerleri de (2008) benzer bulgulara ulaşmıştır. Fakat Pekşen ve diğerleri (2005) ise sigara içen ve içmeyen üniversite öğrencileri arasında anne babanın birlikte veya ayrı olması, herhangi birinin vefat etmiş olması veya boşanmış olmalarının herhangi bir farklılığa yol açmadığını belirlemişlerdir. Bu bağlamda sağlıklı ilişkilerin olduğu ailelerde, çocuklar ergenlik döneminde ve sonrasında çevreyle iyi ilişkiler kurabilen, mutlu, kendisine güvenen, kendisine ve çevresine saygısı olan başarılı bireyler olabilmektedirler. Sağlıksız bir yapıya sahip ailelerde ise hem anne baba ve çocuklar hem de toplum açısından birçok problem ortaya çıkabilmektedir. Özellikle bölünmüş ve yeterince ilgi ve desteğin olmadığı ailelerde çocuklar hem ailenin hem de çevrenin ilgisini çekmek amacıyla, ayrıca ailelerinde bulamadıkları ilgi ve sevgi ihtiyacını gidermek amacıyla arkadaş gruplarına dahil olmak için madde kullanmaya başlayabilirler.

Mevcut çalışmada aile ile ilgili bir diğer bulgu ise madde kullanma eğiliminin aile tutumuna (otoriter-sert-katı, ilgisiz-izin verici, demokratik-İlgili, ihmalkar) göre farklılaştığı yönündedir. Demokratik-İlgili aile tutumuna sahip olan öğrencilerin madde kullanma eğilimi puan ortalamaları ilgisiz-izin verici ve otoriter-sert-katı aile tutumuna sahip olan ergenlerin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarından daha düşük olarak bulgulanmıştır. Diğer bir deyişle otoriter-sert-katı ve ilgisiz-izin verici aile tutumuna sahip ergen bireylerin madde kullanma eğilimleri daha yüksektir. Örneğin; ailenin problem çözme işlevi bozuldukça ergenin yaşadıkları davranış sorunlarının arttığı; ailenin iletişim, duygusal tepki verebilme, ailedeki roller, davranış kontrolü, gereken ilgiyi gösterebilme ve genel aile işlevlerinde sağlıklılık düzeyi arttıkça davranış sorunlarının da azaldığı bilinmektedir (Savi ve Akboy, 2008). Bu nedenle uzak, düşmanca ya da çatışmalı aile ilişkileri içinde büyüyen bireylerin birbirlerine karşı sıcak ve yakın olan ailelerde büyüyen kişilere göre madde kullanma

sorunları geliştirme olasılıklarının daha yüksek olduğu vurgulanmaktadır (Ateş ve Akbaş, 2012). Bircan ve Erden (2011) benzer olarak madde bağımlısı olan bireylerin daha reddedici ve olumsuz aile ortamında yetiştiklerini bulgulamışlardır. Diğer taraftan yüksek ebeveyn kontrolünün, düşük sigara, alkol ve esrar kullanımı ile önemli şekilde ilişkili olduğu da dikkat çekmektedir (Borawski ve diğ., 2003; Choquet ve diğ., 2008). Bu anlamda mevcut çalışmanın bulgularını destekler nitelikte çalışma da mevcuttur (Coombs ve Landsverg,1988). Bu çalışmada anne baba ile ergen ilişkisinin alkol ve madde kullanımında etkili olduğu, alkol ve madde kullanan ergenlerin anne babaları ile iletişimlerinin açık olmadığı duygusal olarak kendilerini ifade edemedikleri, ev içerisinde katı kuralların olduğu vurgulanmıştır. Otoriter ailelerde demokratik ailelerin tam tersine, çocuklarla tartışılmadan anlaşmadan ve onların isteklerini hiçbir şekilde kabul etmeden anne baba tarafından belirlenen kural ve emirlerin çok sıkı uygulanması söz konusudur. Burada çocuğun ne düşündüğünün önemi yoktur. Aile üyelerinin birbirleriyle kısıtlı ilişki içinde olduğu ve mesafeli olan ailelerde, ailedeki bireyler genellikle birbirlerinin davranış ve düşüncelerinden habersizdirler. Bu ailede yetişen ve doğru karar alabilme becerilerini henüz kazanmamış ergen bireyler de kolaylıkla hata yapabilirler. Bu tip aile içinde yetişen bireyler ailesinden göremediği ilgi ve şefkati dışarıda, arkadaş ortamında aramakta ve kendisini arkadaş ortamına kabul ettirebilmek adına sigara, alkol, uyuşturucu madde vb. maddeleri kullanma eğilimi içerisine girebilmektedirler.

Çalışmada aile gelir düzeyi ile madde kullanma eğilimi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Ailesinin gelir düzeyi 3001 TL'den fazla olan ergenlerin madde kullanma eğilimi puan ortalamaları, ailesinin gelir düzeyi 950 TL'den az gelir grubuna sahip olan lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimi puan ortalamalarından anlamlı düzeyde düşük olarak tespit edilmiştir. Bu konuda, Miller ve Miller (1997) yaptıkları çalışmalarında sosyoekonomik düzeyin erkeklerin madde kullanımında belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda sosyoekonomik düzey arttıkça madde kullanımının arttığını bildiren çalışmalar (Poorasve diğ., 2007; Tot ve diğ., 2004) olduğu gibi sosyoekonomik düzey düştükçe madde kullanımının arttığını belirten çalışmalar da (Bolland, 2003; Ögel ve diğ., 2006; Sidney, Beck, Tekawa, Quesenberry ve Friedman, 1997) mevcuttur. Yıldırım (1997) sigaranın düşük sosyoekonomik düzeyli ailelerdeki öğrencilerde, alkolün ise yüksek sosyoekonomik düzeyli ailelerin öğrencilerinde daha çok görüldüğünü bulgulamıştır. Mevcut çalışmada ise ailesi yüksek gelir düzeyine sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri, ailesi düşük gelir düzeyine sahip lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerine göre daha düşük seviyede olarak tespit edilmiştir. Bu bakımdan literatürde tutarlı sonuçlar bulunmamaktadır. Bu bağlamda gelir düzeyi azaldıkça bireyler hayata, ailelerine ve geleceklerine yönelik olumsuz tutumlar besleyebilmekte ve umutsuzluk

içerisinde olabilmektedirler. Umutsuzluğu artan ergenler de madde kullanma eğiliminde olabilirler. Ayrıca işsizlik problemlerinin daha fazla olarak yaşandığı düşük sosyoekonomik düzeyli ailelerde yaşam koşullarının ağırlaşması, ekonomik sıkıntılarla beraber gelen ailevi sorunla, bireylerin baş etmelerindeki yetersizlik duyguları da ergenleri madde kullanmaya eğimli hale getirebildiği düşünülmektedir.

Diğer taraftan ailesinde madde kullanan öğrencilerin madde kullanma eğilimleri incelendiğinde ise; ailesinde madde kullanan öğrencilerin madde kullanma eğilimi puanları kullanmayanlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu belirlenmiştir. Çalışmanın bu bulgularını destekleyen ve ailede madde kullanan bireylerin olduğu durumlarda öğrencinin de madde kullanma durumunu etkilediğine yönelik bulguları içeren birçok çalışma bulunmaktadır (Drapela ve Mosher, 2007; Goodwin ve diğ., 1977; Görgün ve diğ., 2010; Griesbach ve diğ., 2003; Güler ve diğ., 2009; Kilpatrick ve diğ., 2000; Otten ve diğ., 2008; Pıçakçiefte, Keskinoglu, Bayar ve Bayar, 2007; Turhan ve diğ., 2011). Madde bağımlılığı ve aile ilişkisini araştıran çalışmalar genellikle ailedeki bireylerin madde kullanım durumu üzerine yoğunlaşmıştır. Bu durumlarda sosyalleşmenin önemli bir unsurunu oluşturan aile, gençleri madde kullanımı konusunda doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Ergenler dolaylı etki altında kalarak, aile içinde madde kullanan bireyleri kendilerine model almaktadırlar veya doğrudan etkilenecek maddenin teklif edilmesine veya kullanımına maruz kalabilmektedirler. Bu konudaki araştırmalar anne ve/veya babanın madde kullanması ile çocukların madde kullanması arasında güçlü bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (Herken ve diğ., 2000; Karatay ve Kubilay, 2004; Ögel ve diğ., 2006; Ritter ve diğ., 2002).

Araştırmadan elde edilen son bulgu ise kardeşler arası konum ile madde kullanma eğilimi arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmamış olmasıdır. Birey doğum sırasında göre aile içerisinde farklı konumlarda bulunabildiği ve doğum sırasının bireyin yaşam biçimini ve kişilik özelliklerini belirleyen önemli bir unsur olduğu vurgulanmaktadır (Gordon, 2012; Gustafson, 2010; Kalkan ve Koç, 2008). Örneğin Adler ilk doğan ve tek çocuklar üstün olmaya motive olmaları bakımından sonra doğanlara göre daha eğilimli olduklarını, ortanca çocukların çatışmacı ve rekabetçi olmadıklarını, son olarak da küçük çocuğun da kaygısız, sıcakkanlı ve ikna edici karakterde olduğunu vurgulamaktadır (Phillips ve Phillips, 1997). Bu bağlamda Adler (2013) aile içerisindeki çocuk sıralarını en büyük çocuk, ikinci çocuk, ortanca çocuk, en küçük çocuk ve tek çocuk olarak sıralamıştır. Mevcut çalışmada kardeşler arası konum ile madde kullanma eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ancak literatürde farklı bulguları olan çalışmalar da mevcuttur (Argys, Rees, Averett ve Witoonchart, 2006; Horner, Andrade, Delva, Grogan-Kaylor ve Castillo, 2012; Power, 2012; Schierbeek, 1989). Örneğin Mukangi (2010) madde ile ilgili

bozukluklarda doğum sırasının rolü üzerine yaptığı araştırmasında, küçük çocuğun %33.3 ile madde ile ilgili bozukluğunun olmasının daha muhtemel olduğunu, ilk ve ortanca çocuklarda bu bozukluğu geliştirme olasılığının %28.6 ve son olarak tek çocuklarda ise %7.6 gibi bir sıklığa sahip olduğunu bulgulamıştır. Mevcut çalışmada ise en yüksek madde kullanma eğilimine tek çocuk olanlar sahipken, en düşük ortalamaya ise ikinci kardeşlerin sahip olduğu belirlenmiştir. Tek çocuklu aileler genellikle çocuklarına “hayır” diyemedikleri için çocuklar dez avantajlı konuma gelebilmektedirler. Ailenin ilgi odağı olmaları, ailenin çocukla çocuklaşması, disiplin anlayışının çocuğa göre şekillenmesi çocuğun dış dünyada zorlanmasına, sosyal ilişkilerinde “sudan çıkmış balık” olarak nitelendirilebilmesine olanak sağlayabilmektedir. Ailenin merkezinde olan çocuk, ergenlikle beraber bireyselleşme yolunda adım atmaya başladığında kendi yaşantısını kontrol etmeye başladığı için, egosantrik (benmerkezci) düşünceleri nedeniyle aynı ilgiyi okuldan da, arkadaş gruplarından da bekleme eğiliminde olabilir. Bu yoğun beklenti grup dışında kalmasına, sık sık arkadaş değişmesine veya bir arkadaş grubuna saplanıp kalmasına neden olabilmektedir. Arkadaşlarını elinde tutabilmek için yoğun çaba göstererek kendinden ödün verme ve onların istediğini doğru ya da yanlış şeklinde sorgulamadan yapma eğiliminde olabileceklerdir. Bu durum da tek çocukların kabul görme, onaylanma, gruba dahil olma bakımından özellikle arkadaş etkisiyle madde kullanma eğiliminde olabilecekleri düşünülmektedir.

Mevcut çalışmada araştırmaya katılan lise öğrencilerinin 93'ü (%10.3) herhangi bir maddeyi kullandığını belirtirken, 810 öğrenci (%89.7) madde kullanmadığını belirtmiştir. Madde kullanma eğilimi ölçeğinde kesme puanı 16 olarak alındığında araştırmaya katılan lise öğrencilerinden madde kullanan bireylerin 79'unun (%84.9) madde kullanma eğilimi olduğu, 14'ünün (%15.1) madde kullanma eğilimi olmadığı bulgulanmıştır. Bu bağlamda madde kullanma eğilimi ölçeğine göre madde kullanma eğilimi olmayan öğrencilerin neden madde kullandıklarına yönelik bir çalışmanın yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan madde kullanmayan lise öğrencilerinin 457'sinin (%56.4) madde kullanma eğilimi olduğu; 353'ünün (%43.6) madde kullanma eğilimi olmadığı belirlenmiştir. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde ise kız öğrencilerin 271'inin (%52.8), erkek öğrencilerin ise 265'inin (%67.9) madde kullanma eğilimi olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin ise 536'sının (%59.4) madde kullanma eğiliminin olduğu tespit edilirken bunun yanında 367'sinin (%40.6) madde kullanma eğiliminin olmadığı belirlenmiştir. Yapılan literatür taramasında mevcut bulguları destekleyen herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle çalışmanın bu sonuçları özgün nitelik taşımaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sürecinde toplanan verilerin analizlerinden elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Ayrıca tartışmalar ve bulgular çerçevesinde araştırmacılara ve alan çalışanlarına yönelik öneriler sunulmuştur.

6. 1. Sonuçlar

Bu çalışmada literatürle uyumlu ancak bazı açılardan farklılık gösteren madde kullanma eğilimi ile ilgili çalışmalara temel oluşturabilecek şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimleri ile umutsuzlukları, bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stili ve aile yapısı boyutlarından birlik, yönetim ve yetkinlik boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.
2. Öğrencilerin umutsuzluk düzeyleri, bağlanma stilleri ve aile yapıları madde kullanma eğiliminin %11'ini açıklamaktadır. Modele dahil edilen değişkenlerden umutsuzluğun, bağlanma stillerinden saplantılı bağlanma stiline, aile yapısı boyutlarından yetkinlik boyutunun modele özgün katkısının anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
3. Öğrencilerin cinsiyetinin, öğrencinin kendisinin, ailesinden birinin sigara, alkol ve uyuşturucu madde kullanımının, madde kullanma eğiliminin %9'unu açıkladığı; modele dahil edilen değişkenlerden cinsiyetin, öğrencinin sigara kullanmasının, annenin sigara kullanmasının ve babanın alkol kullanımının modele özgün katkısının anlamlı olduğu sonucu gözlenmiştir.
4. Madde kullanma eğilimi aile tipi ve kardeşler arası konuma göre anlamlı bir farklılık oluşturmadığı ancak, cinsiyet, lise türü, sınıf düzeyi, aile tutumu, ailenin gelir düzeyi, öğrencinin madde kullanma durumu ve ailesinde madde kullananların bulunması değişkenlerine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulgulanmıştır.

6. 2. Öneriler

Bu bölümde öneriler 2 ayrı başlık altında ele alınmıştır. Birinci alt başlık araştırma sonuçlarına dayalı önerileri, ikinci alt başlık ise ileride bu konuyu çalışabilecek araştırmacılara yönelik geliştirilen önerileri içermektedir.

6. 2. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

1. Bu araştırma madde kullanma eğilimi ile umutsuzluk, bağlanma stilleri, aile yapısı ve bazı sosyo demografik değişkenler ile incelenmiştir. Madde kullanma eğiliminin başka değişkenlerle (kişilik özellikleri, depresyon, intihar davranışı, sürekli kaygı, arkadaş özellikleri, yalnızlık, dindarlık, kişilik bozuklukları gibi özellikler) ele alınarak incelenebilir.
2. Ortaokuldan başlayarak özellikle lise yıllarında öğrencilerin bağımlılık yapıcı maddelerin özellikleri, zararları, yoksunluk ve esiklik durumları hakkında sistematik eğitimler verilerek öğrencilerin madde bağımlılığının türevleri konusunda bilinçlenmeleri sağlanabilir. Ayrıca; bağımlılık yapıcı psikoaktif maddelerin kullanılması veya bulundurulmasının suç olduğu ve bu durumun yol açabileceği hukuki yaptırımlar hakkında öğrencilere sistematik bilinçlendirme eğitimlerinin yapılması madde kullanımını azaltmada faydalı olabilir.
3. Özellikle bağımlılık yapıcı maddeler konusunda medyada özendirici yayınlar yapmaktan sakınılması ve devletin bu konuda kurumlar için yaptırımlı politikalar belirlemesi gerekmektedir.
4. Psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri çerçevesinde öğrencilere girişkenlik eğitimleri verilmesi, öğrenciler sportif faaliyetlere yönlendirilmesi, onların iletişim becerilerini geliştirmek ve aile, arkadaş ve öğretmenlerinden aldıkları sosyal destek düzeylerinin yükselmesine yardım edecek psikolojik danışma ve rehberlik programlarının hazırlanması madde kullanımının azaltılması açısından pozitif etki yapabilir.
5. Psikoaktif madde kullanımının kontrol edilebilmesi açısından ortaokuldan itibaren özellikle lise yıllarında öğrencilere psikososyal sorunlarını çözebilmeleri adına psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve koruyucu ruh sağlığı hizmetlerinin verilmesi öğrencilerin madde kullanma eğiliminde olmalarını engelleme veya eğilimlerinin azaltılması için faydalı olabilir.

6. 2. 2. İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırma Doğu Karadeniz Bölgesi'nde büyükşehir statüsündeki bir il merkezi sınırları içerisindeki farklı türdeki liselerde (Fen Lisesi, Anadolu Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Sağlık Meslek Lisesi, Mesleki Ve Teknik Lise, İmam-Hatip Lisesi, Güzel Sanatlar Lisesi) öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılmıştır. İlerideki çalışmalar bulguların genellenebilirliği açısından Türkiye'de farklı bölge ve illerdeki liseleri de kapsayacak şekilde gerçekleştirilebilir.

2. Bu araştırmada madde kullanma eğilimi ile umutsuzluk, bağlanma stilleri ve aile yapısı arasındaki ilişki incelenmiş olmakla beraber bu ilişkinin araştırıldığı çalışmaların henüz çalışılmadığı fakat, çoğunlukla madde kullanımı ile bu değişkenlerin çalışıldığı literatür taramasının sonuçları arasındadır. Bu alışma ile beraber belirtilen değişkenleri inceleyen çalışmaların sayısının artması, içeriğin derinleştirilmesini sağlayabilir.
3. Yapılan bu çalışma nicel verilere dayalı bir çalışmadır. Gelecek çalışmalara derinlemesine bulgular elde edilebilmesi için nitel çalışmalar ya da nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı karma araştırma desenli (mixed method design) alışmalar gerçekleştirilebilir.
4. Madde kullanma eğilimi olan ve olmayan grupların umutsuzluk düzeyleri, aile yapıları ve bağlanma stillerinin ortaya konulduğu, farklılıkların belirlendiği karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.
5. Madde kullanma eğilimi bazı sosyo demografik değişkenlerle (cinsiyet, lise türü, sınıf düzeyi, aile tipi, aile tutumu, ailenin gelir düzeyi, öğrencinin ve/veya ailenin madde kullanma durumu ve kardeşler arası konum) ele alınarak incelenmiştir. İleride gerçekleştirilecek çalışmalar diğer sosyo demografik değişkenler de (yaş, anne-baba eğitim durumu, yapılan sosyal aktiviteler, yaşanılan çevreye özgü faktörler, vb.) ele alınarak madde kullanma eğilimi incelenebilir. Ayrıca bu değişkenlere göre madde kullanma eğilimi olan ve olmayan gruplar arasındaki farklılıkları belirlemeye yönelik çalışmalar da gerçekleştirilebilir.
6. Türkiye'nin farklı kültürel ve sosyal özelliklere sahip bölgelerindeki öğrencilerin madde kullanma eğilimlerini belirlemeye yönelik karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

7. KAYNAKLAR

- Abela, J. R. Z. and Seligman, M. E. P. (2000). The hopelessness theory of depression: A test of the diathesis-stress component in the interpersonal and achievement domains. *Cognitive Therapy and Research*, 24(4), 361-378.
- Adler, A. (2013). *İnsanı tanıma sanatı* (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Say Yayıncılık.
- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. and Wall, S. (1978). *Patterns of attachment*. New York: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ak, M., Özmenler, K. N. ve Bozkurt, A. (2006). Depresyon hastalarında belirti şiddeti ve umutsuzluğun intihar davranışı üzerindeki etkisi. *Kriz Dergisi*, 14(3), 1-7.
- Akfert, S. K., Çakıcı, E. ve Çakıcı, M. (2009). Üniversite öğrencilerinde sigara-alkol kullanımı ve aile sorunları ile ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 40-47.
- Aktürk, Ü., Erci, B., Öztürk, H. ve Aslan, H. (2012, Mayıs). *Ergenlerin algıladıkları aile desteğinin benlik saygısı üzerine etkisi*. Halk Sağlığı Günleri 2. Ulusal Okul Sağlığı Sempozyumu'nda sunulan bildiri, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Akün, E. (2013). Yapısal aile sistemleri kuramı bağlamında ergenlik döneminde aile yapısı ve ergenlik dönemi sorunları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53(1), 85-116.
- Altındağ, A., Yanık, M., Yengil, E. ve Karazeybek, A. H. (2005). Şanlıurfa'da üniversite öğrencilerinde madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 6(2), 60-64.
- Argys, L. M., Rees, D. I., Averett, S. L. and Witoonchart, B. (2006). Birth order and risky adolescent behavior. *Economic Inquiry*, 44(2), 215-233.
- Arslan, G. (2012). Ortaöğretimde öğrenim gören ergenlerde görülen problem davranışların aile sorunları ve aile yapısı açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Arsel, C. O. ve Batıgün, A. D. (2011). İntihar ve cinsiyet: Cinsiyet rolleri, iletişim becerleri, sosyal destek ve umutsuzluk açısından bir değerlendirme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26(68), 1-10.
- Ary, D., Jacobs, L. C., Sorensen, C. and Razavieh, A. (2010). *Introduction to research in education*. USA: Nelson Education Ltd.
- Aslan, N. (2012). Tedavi ve denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan bireylerin aile yapıları ve algılanan sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Ateş, F. B. ve Akbaş, T. (2012). Ergenlerde görülen kural dışı davranışların aile işlevselliği ve yaşam kalitesi açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 337-352.
- Avcı, M. (2006). Ergenlikte toplumsal uyum sorunları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 39-64.
- Aydoğdu, H. ve Çam M. O. (2013). Madde kullanım bozukluğu olan ve olmayan ergenlerin bağlanma stilleri, anne baba tutumları ve sosyal destek algıları yönünden karşılaştırılması. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 4(3), 137-144.
- Barrett, A. E. and Turner, R. J. (2006). Family structure and substance use problems in adolescence and early adulthood: Examining explanations for the relationship. *Society for the Student of Addiction*, 101(1), 109-120.
- Batıgün, A. D. (2008). İntihar olasılığı ve cinsiyet: İletişim becerileri, yaşamı sürdürme nedenleri, yalnızlık ve umutsuzluk açısından bir inceleme. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(62), 65-75.
- Beck, A. T. (2005). *Bilişsel terapi ve duygusal bozukluklar*. İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D. and Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: The Hopelessness Scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6), 861-865.
- Beck, A. T., Steer, R. A. and Shaw, B. F. (1984). Hopelessness in an alcohol and heroin-dependent women. *Journal of Clinical Psychology*, 40(2), 602-606.
- Beck, A. T., Wright, F. D., Newman, C. F. and Liese, B. S. (1993). *Cognitive therapy of substance abuse*. New York: The Guilford Press.
- Biblarz, T. J. and Gottainer, G. (2000). Family structure and children's success: A comparison of widowed and divorced single-mother families. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 533-548.
- Bifulco, A., Moran, P. M., Ball, C. and Bernazzani, O. (2002). Adult attachment style. I: Its relationship to clinical depression. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 37(2), 50-59.
- Bircan, S. ve Erden, G. (2011). Madde bağımlılığı: Aile ile ilgili olası risk faktörleri, algılanan ebeveyn kabul-reddi ve çocuk yetiştirme stilleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 18(3), 211-222.
- Birsen, G. (1976). Aile ve aile tipleri üzerine bir inceleme. *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Dergisi*, 8(1-2), 46-77.
- Bjarnason, T., Davidaviciene, A. G., Miller, P., Nociar, A., Pavlakis, A. and Stergar, E. (2003). Family structure and adolescent cigarette smoking in eleven European countries. *Addiction*, 98(6), 815-824.

- Blume, A. W., Resor, M. R., Villanueva, M. R. and Braddy, L. D. (2009). Alcohol use and comorbid anxiety, traumatic stress, and hopelessness among hispanics. *Addictive Behaviors*, 34(9), 709-713.
- Blackwell, D. L., Lucas, J. W. and Clarke, T. C. (2014). Summary health statistics for us adults: National health interview survey, 2012. *National Center For Health Statistics*, 10(260), 1-161.
- Blum, R. W., Beuhring, T., Shew, M. L., Bearinger, L. H., Sieving, R. E. and Resnick, M. D. (2000). The effect of race/ethnicity, income, and family structure on adolescent risk behaviors. *American Journal of Public Health*, 90(12), 1879-1884.
- Bolland, J. M. (2003). Hopelessness and risk behaviour among adolescents living in high-poverty inner-city neighbourhoods. *Journal of Adolescence*, 26(2), 145–158.
- Borawski, E. A., Ievers-Landis, C. E., Lovegreen L. D. and Trapl, E. S. (2003). Parental monitoring, negotiated unsupervised time, and parental trust: The role of perceived practices in adolescent health risk behaviors. *Journal of Adolescent Health*, 33(2), 60-70.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol: I. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol: II. Separation, anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. III. Loss sadness and depression*. New York: Basic Books.
- Brady, K. T., Back, S. E. and Coffey, S. F. (2004). Substance abuse and posttraumatic stress disorder. *Current Directions in Psychological Science*, 13(5), 206-209.
- Brody, G. H. and Forehand, R. (1993) Prospective associations among family form, family processes, and adolescents' alcohol and drug use. *Behaviour Research Therapy*, 31(6), 587-593.
- Brooner, R. K., King, V. L., Kidorf, M., Schmidt, C. J. and Bigelow, G. E. (1997). Psychiatric and substance use comorbidity among treatment-seeking opioid abusers. *Archives of General Psychiatry*, 54(1), 71-80.
- Brozina, K. and Abela, J. R. Z. (2006). Symptoms of depression and anxiety in children: Specificity of the hopelessness theory. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35(4), 515-527.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (İ. D. E. Sarıoğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Burrow-Sanchez, J. J. (2006). Understanding adolescent substance abuse: Prevalence, risk factors, and clinical implications. *Journal of Counseling and Development*, 84(3), 283-290.

- Budakoğlu, I. İ., Karaoğlu, N. and oşkun, Ö. (2014). Loneliness, hopelessness, anxiety and self compassion of medical students: Gazi example. *Gazi Medical Journal*, 25(4a), 165-170.
- Büyüköztürk, ř., akmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, ř. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Carlson, M. J. (2006). Family structure, father involvement, and adolescent behavioral outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 68(1), 137-154.
- Carlson, M. J. and Corcoran, M. E. (2001). Family structure and children's behavioral and cognitive outcomes. *Journal of Marriage and Family*, 63(3), 779-792.
- Caspers, K. M., Cadoret, R. J., Langbehn, D., Yucuis, R. and Troutman, B. (2005). Contributions of attachment style and perceived social support to lifetime use of illicit substances. *Addictive Behaviors*, 30(5), 1007-1011.
- Cassidy, F., Ahearn, E. P. and Carroll, B. J. (2001). Substance abuse in bipolar disorder. *Bipolar Disorders*, 3(4), 181-188.
- Ceylan, R. and Aral, N. (2007). An examination of the correlation between depression and hopelessness levels in mothers of disabled children. *Social Behavior and Personality*, 35(7), 903-908.
- Ceyhun, C., Oğuztürk, Ö. ve Ceyhun, A. G. (2001). Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği'nin geçerlik ve güvenirliği. *Klinik Psikiyatri*, 4, 87-93.
- Ceyhun, A. G. ve Ceyhun, B. (2003). Lise ve üniversite öğrencilerinde intihar olasılığının değerlendirilmesi. *Klinik Psikiyatri*, 6, 217-224.
- Chassin, L., Curran, P. J., Hussong, A. M. and Colder, C. R. (1996). The relation of parent alcoholism to adolescent substance use: A longitudinal follow-up study. *Journal of Abnormal Psychology*, 105(1), 70-80.
- Chassin, L., Pitts, S. C. and Prost, J. (2002). Binge drinking trajectories from adolescence to emerging adulthood in a high-risk sample: Predictors and substance abuse outcomes. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(1), 67-78.
- Chedid, M., Romo, L. and Chagnard, E. (2009). Adolescents and marijuana: Links between the consumption level and family structure, cohesion and power. *Annales Medico-Psychologiques*, 167(7), 541-543.
- Chioqueta, A. P. and Stiles, T. C. (2007). The relationship between psychological buffers, hopelessness, and suicidal ideation crisis. *The Journal of Crisis Intervention and Suicide Prevention*, 28(2), 67-73.
- Choquet, M., Hassler, C., Morin, D., Falissard, B. and Chau, N. (2008). Perceived parenting styles and tobacco, alcohol and cannabis use among French adolescents: Gender and family structure differentials. *Alcohol And Alcoholism*, 43(1), 73-80.

- Coombs, R. and Landsverg, J. (1988). Parenting style and substance use during childhood and adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 50(2), 473-482.
- Comings, D. E., Comings, B. G., Muhleman, D., Dietz, G., Shahbahrani, B., Tast, D., Knell, E., Kocsis, P., Baumgarten, R., Kovacs, B. W., Levy, D. L., Smith, M., Borison, R. L., Evans, D., Klein, D. N., MacMurray, J., Tosk, J. M., Sverd, J., Gysin, R. and Flanagan, S. D. (1991). The dopamine d2 receptor locus as a modifying gene in neuropsychiatric disorders. *The Journal of the American Medical Association*, 266(13), 793-800.
- Cooper, M. L., Shaver, P. R. and Collins, N. L. (1998). Attachment styles, emotion regulation, and adjustment in adolescence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1380-1397.
- Cömert, I. T. ve Ögel, K. (2014). Madde kullanan ergenlerin bağlanma stilleri. *The Turkish Journal on Addictions*, 1(1), 9-40.
- Creswell, J. W. (2012). *Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Boston: Pearson.
- Currie, D., Small, G. and Currie, C. (2005). *Prevalence and profiles of substance and multi substance use by adolescents: UK and international perspectives*. London: Advisory Council on Themis Use of Drugs.
- Cüceloğlu, D. (2013). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Çakar, F. S., Tagay, Ö. and Karataş, Z. (2015). Adolescents' life satisfaction: Risky behaviors and hopelessness. *International Journal on New Trends in Education and Their Implications*, 6(1), 55-62.
- Çerik, Ş. (2002). Ailelerin gençlere karşı tutumları ve gençlerin ailelerin tutumlarını algılayışlarına yönelik üniversite gençliği üzerinde bir araştırma. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(1), 1-14.
- Çoban, A. E. ve Karaman, N. G. (2013). Üniversite öğrencilerinin umutsuzluk, kaygı ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 78-88.
- Çorapçioğlu, A. and Ögel, K. (2004). Factors associated with ecstasy use in Turkish students. *Addiction*, 99(1), 67-76.
- Deas, D. and Brown, E. S. (2006). Adolescent substance abuse and psychiatric comorbidities. *Journal of Clinical Psychiatry*, 67(7), 18-23.
- Deater-Deckard, K., Pickering, K., Dunn, J. F. and Golding, J. (1998). Family structure and depressive symptoms in men preceding and following the birth of a child. *The American Journal of Psychiatry*, 155(6), 818-823.
- Demircioğlu, H., Şahin, F. T. ve Günindi, Y. (2011). Anne baba görüşlerine göre aile işlevleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 93-105.

- Diamond, G. M., Farhat, A., Al-Amor, M., Elbedour, S., Shelef, K. and Bar-Hamburger, R. (2008). Drug and alcohol use among the bedouin of the negev: Prevalence and psychosocial correlates. *Addictive Behaviors*, 33(1), 143-151.
- Dilbaz, N. ve Seber, G. (1993). Umutsuzluk kavramı: Depresyon ve intiharda önemi. *Kriz Dergisi*, 1(3), 134-138.
- Doğan, O. T. (2001). Sivas ilindeki lise öğrencilerinde madde kullanımı yaygınlığı. *Bağımlılık Dergisi*, 2(2), 53-59.
- Doherty, E. E., Green, K. M., Reisinger, H. S. and Ensminger, M. E. (2007). Long-Term patterns of drug use among an urban African-American cohort: The role of gender and family. *Journal of Urban Health-Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 85(2), 250-267.
- Dost, M. T. ve Keklik, İ. (2014). Sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının ergenlerin riskli davranışlarını yordama gücü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(51), 195-208.
- DSM-IV-TR. (2001). *Amerikan Psikiyatri Birliği: Psikiyatride hastalıkların tanımlanması ve sınıflandırılması el kitabı* (E. Köroğlu, Çev.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- DSM-5. (2013). *Amerikan Psikiyatri Birliği ruhsal bozuklukların tanısall ve sayımsal el kitabı* (E. Köroğlu, Çev.) Ankara: Hekimler Yayın Birliği.
- Drapela, L. A. and Mosher, C. (2007). The conditional effect of parental drug use on parental attachment and adolescent drug use: Social control and social development model perspectives. *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse*, 16(3), 63-87.
- Du, H., Li, X., Lin, D. and Tam, D. D. (2014). Hopelessness, individualism, collectivism, and substance use among young rural-to-urban migrants in China. *Health Psychology and Behavioural Medicine*, 2(1), 211-220.
- Dunn, M. G., Tarter, R. E., Mezzich, A. C., Vanyukov, M., Kirisci, L. and Kirillova, G. (2002). Origins and consequences of child neglect in substance abuse families. *Clinical Psychology Review*, 22(7), 1063-1090.
- Durak, A. ve Palabıyıköğlü, R. (1994). Beck Umutsuzluk Ölçeği geçerlilik çalışması. *Kriz Dergisi*, 2(2), 311-319.
- Ehtiyar, R. ve Üngüren, E. (2008). Turizm eğitimi alan öğrencilerin umutsuzluk ve kaygı seviyeleri ile eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 159-181.
- Ekinci, G., Savaş, H. A. ve Çıtak, S. (2001). İntihar riskini artıran psikososyal etmenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 2(4), 204-2012.
- Erdamar, G. ve Kurupınar, A. (2014). Ortaöğretim öğrencilerinde görülen madde bağımlılığı alışkanlığı ve yaygınlığı: Bartın ili örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 65-84.

- Erdem, G., Eke, C. Y., Ögel, K. ve Taner, S. (2006). Lise öğrencilerinde arkadaş özellikleri ve madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 7, 111-116.
- Erşan, E. E., Doğan, O. ve Doğan, S. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin demografik açıdan değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31, 231-238.
- Erdentuğ, A. (1980). Çeşitli insan topluluklarında aile tipleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 12, 165-121.
- Eryılmaz, A. (2010). Aile yapısı ergeni mutlu eder mi? *Aile ve Toplum Dergisi*, 6(22), 21-30.
- Evren, C. (2004). Alkol/madde kullanım bozukluğunda kişilik bozukluğu ek tanısı: Bir gözden geçirme. *Klinik Psikiyatri*, 7, 111-119.
- Evren, C. ve Ögel, K. (2003). Alkol/madde bağımlılarında dissosiyatif belirtiler ve çocukluk çağı travması, depresyon, anksiyete ve alkol/madde kullanımı ile ilişkisi. *Psikiyatri Dergisi*, 4, 30-37.
- Evren, C., Ögel, K., Demirci, A. C., Evren, B., Yavuz, B. G. and Bozkurt, M. (2014). Prevalence of lifetime tobacco, alcohol and drug use among 10th grade students in Istanbul. *Bulletin of Clinical Psychopharmacology*, 24(3), 201-210.
- Field, A. (2009). *Discovering statistics using spss* (3th ed.). London: Sage Publications.
- Fray, S. J. and Mark, H. A. (1987). The assertive distinction and the cross-cultural perspective. *International Journal for Advancement of Counselling*, 10, 103-111.
- Friedman, A. S. and Glassman, K. (2000). Family risk factors versus peer risk factors for drug abuse. A longitudinal study of an African American urban community sample. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 18(3), 267-275.
- Galizio, M. and Maisto, S. A. (1985). *Determinants of substance abuse biological, psychological, and environmental factors*. New York: Springer Science+Business Media, Llc.
- Gau, S. S., Lai, M., Chiu, Y., Liu, C., Lee, M. and Hwu, H. (2009). Individual and family correlates for cigarette smoking among Taiwanese college students. *Comprehensive Psychiatry*, 50(3), 276-285.
- Gibb, B. E. and Alloy, L. B. (2006). A prospective test of the hopelessness theory of depression in children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35(2), 264-274.
- Gladding, S. T. (2011) *Family therapy: History, theory and practice*. (İ. Keklik & İ. Yıldırım, Çev.). Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları.
- Goodwin, D. W., Schulsinger, F., Knop, J., Mednick, S. and Guze, S. B. (1977). Psychopathology in adopted and nonadopted daughters of alcoholics. *Archives of General Psychiatry*, 34(9), 1005-1009.

- Gordon, J. (2012). Birth order: Investigating it's effects on personality, empathy, achievement and perceived academic performance. Unpublished doctoral dissertation, Dublin Business School, Ireland.
- Gottfredson, D. C. and Wilson, D. B. (2003). Characteristics of effective school-based substance abuse prevention. *Prevention Science*, 4(1), 27-38.
- Gönüllü, O. G., Hacıoğlu, M. ve Tarlacı, N. (2002). Ego psikolojisi ve madde bağımlılığı. *Düşünen Adam*, 15(2), 104-107.
- Görgün, S., Tiryaki, A. ve Topbaş, M. (2010). Üniversite öğrencilerinde madde kullanma ve anne babaya bağlanma biçimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 305-312.
- Griesbach, D., Amos, A. and Currie, C. (2003). Adolescent smoking and family structure in Europa. *Social Sciences and Medicine*, 56(1), 41-52.
- Griffin, D. W. and Bartholomew, K. (1994). The metaphysics of measurement: The case of adult attachment. In K. Bartholomew and D. Perlman (Eds.), *Attachment processes in adulthood: Advances in personal relationships* (vol. 5, pp. 17-52). London: Jessica Kingsley Publishers.
- Griffin, K. W., Botvin, G. J., Scheier, L. M., Diaz, T. and Miller, N. L. (2000). Parenting practices as predictors of substance use, delinquency and aggression among urban minority youth: Moderating effects of family structure and gender. *Psychology of Addictive Behaviors*, 14(2), 174-184.
- Gustafson, C. (2010). The effects of birth order on personality. Unpublished doctoral dissertation, Adler Graduate School, Richfield.
- Gülerce, A. (1996). *Türkiye'de ailelerin psikolojik örüntüleri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Güleç, M., Bakır, B., Özer, M., Uçar, M., Kılıç, S. and Hasde, M. (2005). Association between cigarette smoking and depressive symptoms among military medical students in Turkey. *Psychiatry Research*, 134(3), 281-286.
- Güler, N., Güler, G., Ulusoy, H. ve Bekar, M. (2009). Lise öğrencileri arasında sigara, alkol kullanımı ve intihar düşüncesi sıklığı. *Cumhuriyet Tıp Dergisi*, 31(4), 340-345.
- Güler, M., Demirci, K., Karakuş, K., Kişioğlu, A. N., Zengin, E., Yozgat, Z., Ören Ö., Saydam, G. ve Yılmaz, R. H. (2014). Süleyman Demirel Üniversitesi tıp fakültesi öğrencilerinde umutsuzluk-depresyon sıklığı ve sosyodemografik özellikler arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *International Journal of Basic and Clinical Medicine*, 2(1), 32-37.
- Gümüş, A. B. (2015). Üniversite öğrencilerinde sigara ve alkol kullanımı: Depresif belirtiler ve umutsuzluk yönünden bir değerlendirme. *Bağımlılık Dergisi*, 16(1), 9-17.
- Gümüş, S. S., Öz, A. Ş. and Kırımoğlu, H. (2011). Sports and physical activity as a preventative social support approach to loneliness and hopelessness of adolescents. *International Journal of Human Sciences*, 8(2), 1-14.

- Gürsoy, F. ve Coşkun, T. (2006). Büyük ebeveynleri ile yaşayan çocukların aile ortamlarını değerlendirmeleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 151-164.
- Hallaç, S. ve Öz, F. (2014). Aile kavramına kuramsal bir bakış. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6(2), 142-153.
- Hankin, B. L., Abramson, L. Y. and Siler, M. (2001). A prospective test of the hopelessness theory of depression in adolescence. *Cognitive Therapy and Research*, 25(5), 607-632.
- Haran, S. ve Aydın, O. (1995). Depresyon, umutsuzluk, sosyal beğenirlik ve kendini kurgulama düzeyinin intihar fikirleri ile ilişkisi. *Kriz Dergisi*, 3(1-2), 218-222.
- Hasdemir, A. D. (2007). Ergenlerin anne babalarının empatik becerileri ile aile yapılarını değerlendirmeleri üzerine bir araştırma. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hazan, C. and Shaver, P. (1987). Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.
- Hazan, C. and Shaver, P. (1994). Attachment as an organizational framework for research on close relationships. *Psychological Inquiry*, 5, 1-22.
- Herken, H., Özkan, A. S. Ç. ve Bodur, S. (2000). Öğrencilerde alkol kullanım sıklığı ve sosyal öğrenme ile ilişkisi. *Düşünen Adam*, 13(2), 87-91.
- Herken, H., Bodur, S. ve Kara, F. (2000). Üniversite öğrencisi kızlarda madde kullanımı ile kişilik ve ruhsal belirti ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*, 3, 40-45.
- Henry, K. L., Oetting, E. R. and Slater, M. D. (2009). The role of attachment to family, school, and peers in adolescents' use of alcohol: A longitudinal study of within-person and between-persons effects. *Journal of Counseling Psychology*, 56(4), 564-572.
- Hernandez-Avila, C. A., Rounsaville, B. J. and Kranzler, H. R. (2004). Opioid-, cannabis- and alcohol-dependent women show more rapid progression to substance abuse treatment. *Drug and Alcohol Dependence*, 74(3), 265-272.
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A. and Kraus, L. (2007). *Substance use among students in 35 European countries*. (The 2007 ESPAD Report), The Swedish National Institute of Public Health and European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (EMCDDA), Stockholm.
- Hocaoğlu, Ç. ve Tekin, Z. (2007). Bir psikiyatri hastanesinde tedavi gören şizofrenik hastalarda intihar düşüncesi: Pozitif ve negatif belirtiler, depresyon ve umutsuzluk ile ilişkisi. *Yeni Symposium Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 45(4), 180-188.
- Hoffman, J. P. (2002). The community context of family structure and adolescent drug use. *Journal of Marriage and Family*, 64(2), 314-330.

- Hoffmann, J. P. and Su, S. S. (1998). Parental substance use disorder, mediating variables and adolescent drug use: A non-recursive model. *Addiction*, 93(9), 1351-1364.
- Horgan, C., Skwara Kc. and Strickler, G. (2001). *Substance abuse: The nation's number one health problem indicators for policy*. Princeton: The Robert Wood Johnson Foundation.
- Horner, P., Andrade, F., Delva, J., Grogan-Kaylor, A. and Castillo, M. (2012). The relationship of birth order and gender with academic standing and substance use among youth in Latin America. *Journal of Individual Psychology*, 68(1), 19-37.
- Huen, J. M. Y., Ip, B. Y. T., Ho, S. M. Y. and Yip, P. S. F. (2015). Hope and hopelessness: The role of hope in buffering the impact of hopelessness on suicidal ideation. *Plos One*, 10(6), 1-18.
- İnandı, T., Özer, C., Akdemir, A., Akoğlu, S., Babayiğit, C., Turhan, E. and Sangün, Ö. (2009). Violence, psychological features, and substance use in high school students in Hatay: A cross-sectional study. *Medical Journal of Trakya University*, 26(3), 189-196.
- Jalilian, F., Matin, B. K., Ahmadpanah, M., Motlagh, F., Mahboubi, M. and Eslami, AA. (2014). Substance abuse among college students: Investigation the role of hopelessness. *Life Science Journal*, 11(9), 396-399.
- Jessor, R. (1998). *New perspectives on adolescent risk behavior*. USA: Cambridge University Press.
- Jipson, J. and Callanan, M. A. (2003). Mother-child conversation and children's understanding of biological and nonbiological changes in size. *Child Development*, 74(2), 629-644.
- Kahraman, N. G. (2013). Ergenlerde risk almanın içsel kaynaklarının benmerkezcilik, akran baskısı, sosyo-ekonomik düzey ve cinsiyet açısından incelenmesi. *İlköğretim Online*, 12(2), 445-460.
- Kalkan, M. ve Koç, H. E. (2008). Psikolojik doğum sırası bireylerin stresle basa çıkma stratejilerinin yordayıcısı mıdır? *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(30), 45-59.
- Kapçı, E. G. ve Hamamcı, Z. (2010). Aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: Erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü. *Klinik Psikiyatri*, 13, 127-136.
- Karaşar, B. (2014). Öğretmen adaylarının bağlanma stilleri ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişki. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 27-49.
- Karataş, Z. (2008). Lise öğrencilerinin umutsuzluk puanlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 33, 28-36.

- Karatay, A. G. G. ve Kubilay, G. (2004). Sosyoekonomik düzeyi farklı iki lisede madde kullanma durumu ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 1(2), 57-70.
- Kassel, J. D., Wardle, M. and Roberts, J. E. (2007). Adult attachment security and college student substance use. *Addictive Behaviors*, 32, 1164-1176.
- Kaya, M., Genç, M., Kaya, B. ve Pehlivan, E. (2007). Tıp fakültesi ve sağlık yüksekokulu öğrencilerinde depresif belirti yaygınlığı, stresle başa çıkma tarzları ve etkileyen faktörler. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(2), 137-146.
- Kelley, M. L., Schroeder, V. M., Cooke, C. G., Gumienny, L., Platter, A., J. and Fals-Stewart, W. (2010). Mothers' versus fathers' alcohol abuse and attachment in adult daughters of alcoholics. *Journal of Family Issues*, 31(11), 1555-1570.
- Kesebir, S., Özdoğan Kavzoğlu, S. ve Üstündağ, M. F. (2011). Bağlanma ve psikopatoloji. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3, 321-342.
- Khantzian, E. J. (1985). The self medication hypothesis of addictive disorders: Focus on heroin and cocaine dependence. *The American Journal of Psychiatry*, 142, 1259-1264.
- Kırımoğlu, H., Çokluk, G. F. ve Yıldırım, Y. (2010). Yatılı ilköğretim bölge okulu 6. 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin spor yapma durumlarına göre yalnızlık ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi, (Hatay ili örneği). *Spor metre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 8(3), 101-108.
- Kızılyel, N. (2005). Tourette ve kronik tik bozukluğu görülen çocukların aile profilleri, aile içi tutumların tikler üzerindeki etkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kilpatrick, D. G., Acierno, R., Saunders, B., Resnick, H. S., Best, C. L. and Schnurr, P. P. (2000). Risk factors for adolescent substance abuse and dependence: Data from a national sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(1), 19-30.
- Kilpatrick, D. G., Ruggiero, K. J., Acierno, R., Saunders, B. E., Resnick, H. S. and Best, C. L. (2003). Violence and risk of PTSD, major depression, substance abuse/dependence, and comorbidity: Results from the national survey of adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(4), 692-700.
- Kopak, A. M., Chen, A. C., Haas, S. A. and Gillmore, M. R. (2012). The importance of family factors to protect against substance use related problems among Mexican heritage and white youth. *Drug and Alcohol Dependence*, 124(1-2), 34-41.
- Kubanç, Y. and Özmen, F. (2013). Opinions of schoolmaster and teachers on drug addiction-present situation and on advices in secondary schools. *Turkish Studies*, 8(3), 357-382.
- Kuo, W., Gallo, J. J. and Eaton, W. W. (2004). Hopelessness, depression, substance disorder, and suicidality a 13-year community-based study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(6), 497-501.

- Kural, S., Evren, E. C., Can, S. ve akmak, D. (2004). Alkol ve madde bağımlılarında travma sonrası stres bozukluğunun sosyodemografik ve klinik özellikler ile ilişkisi. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 14, 1-8.
- Kuzgun, Y. (1972). Kendini gerçekleştirme. *Araştırma Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 10(1), 162-178.
- Labouvie, E. W. and Mcgee, C. R. (1986). Relation of personality to alcohol and drug use in adolescence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 54(3), 289–293.
- Ledoux, S., Miller, P., Choquet, M. and Plant, M. (2002). Family structure, parent-child relationships, and alcohol and other drug use among teenagers in France and the United Kingdom. *Alcohol and Alcoholism*, 37(1), 52-60.
- Lemos, V. A., Antunes, H. K. M., Baptista, M. N., Tufik, S., Mello, M. T., Oliveria, M. L. and Formigoni, S. (2012). Low family support perception: A 'social marker' of substance dependence? *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 34(1), 52-59.
- Leigh, J., Bowen, S. and Marlatt, G. A. (2005). Spirituality, mindfulness and substance abuse. *Addictive Behaviors*, 30(7), 1335-1341.
- MacAndrew, C. (1986). Toward the psychometric detection of substance misuse in young men: The SAP Scale. *Journal of Studies on Alcohol*, 47(2), 161-166.
- Maclver, R. M. and Page, C. H. (1949). *Society: An introductory analysis*. United Kingdom: Macmillan & Co.
- Marakoğlu, K., Toprak, D., Taner, Ş., Özdemir, S., Erdem, D. and Said, B. (2012). Smoking and depression symptoms among medical students in Turkey. *Eurasian Journal of Family Medicine*, 1(2), 42-54.
- Marcenko, M. O., Kemp, S. P. and Larson, N. C. (2000). Childhood experiences of abuse, later substance use, and parenting outcomes among low-income mothers. *American Journal of Orthopsychiatry*, 70(3), 316-326.
- Massey, S. H., Compton, M. T. and Kaslow, N. J. (2014). Attachment security and problematic substance use in low-income, suicidal, African American women. *The American Journal on Addictions*, 23(3), 294-299.
- McArdle, P., Wiegersma, A., Gilvarry, E., Kolte, B., McCarthy, S., Fitzgerald, M., Brinkley, A., Blom, M., Stoeckel, I., Pierolini, A., Michels, I., Johnson, R. and Quensel, S. (2002). European adolescent substance use: The role of family structure function and gender. *Addiction*, 97(3), 329-336.
- McArdle, P., Wiegersma, A., Gilvarry, E., McCarthy, S., Fitzgerald, M., Kolte, B., Brinkley, A., Blom, M., Stoeckel, I., Pierolini, A., Michels, I., Johnson, R. and Quensel, S. (2000). International variations in youth drug use: The effect of individual behaviours, peer and family influences, and geographical location. *European Addiction Research*, 6(4), 163-169.

- Mcgue, M., Elkins, I. and Iacono, W. G. (2000). Genetic and environmental influences on adolescent substance use and abuse. *American Journal of Medical Genetics*, 96(5), 671-677.
- Merter, M. (2014). *Psikolojinin üçüncü boyutu nefis psikolojisi ve rüyaların dili*. İstanbul: Kaknüs.
- Mikulincer, M. and Shaver, P. R. (2012). An attachment perspective on psychopathology. *Word Psychiatry*, 11(1), 11-15.
- Miller, P. (1997). Family structure, personality, drinking, smoking and illicit drug use: A study of UK teenagers. *Drug and Alcohol Dependence*, 45(1), 121-129.
- Miller, D. S. and Miller, T. Q. (1997). A test of socioeconomic status as a predictor of initial marijuana use. *Addictive Behaviors*, 22(4), 1281-1297.
- Miller, L., Davies, M. and Greenwald, S. (2000). Religiosity and substance use and abuse among adolescents in the national comorbidity survey. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39(9), 1190-1197.
- Minuchin, S. (1974). *Families and family therapy*. United States of America: Harvard College.
- Minuchin, S. and Fishman, C. H. (1981). *Family therapy techniques*. England: Harvard University Press.
- Morsünbül, Ü. (2009). Attachment and risk taking: Are they interrelated? *International Scholarly and Scientific Research and Innovation*, 3(7), 1366-1370.
- Mukangi, A. (2010). The role of birth order in substance related disorders. *Journal of Language, Technology and Entrepreneurship in Africa*, 2(2), 221-237.
- Murray, C. J. and Lopez, A. D. (1997). Global mortality, disability, and the contribution of risk factors: Global burden of disease study. *The Lancet*, 349(9063), 1436-1442.
- Newton, D. E. (2010). *Substance abuse: A reference handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Nebi, S., Ünal, S., Selçuk, E., Kaya, B., Polat, R. ve Çekem, B. (2009). Bağlanma ve psikopatoloji: Bağlanma boyutlarının depresyon, panik bozukluk ve obsesif-kompulsif bozuklukla ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 38-45
- National Health Service [NHS]. (2011). *Statistics on drug misuse: England*. Health and Social Care Information Centre, England.
- Nichols, M. P. (2013). *Family therapy*. (O. Gündüz, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Olmer, V. L. (1992). Undetected substance abuse among vocational rehabilitation clients. Unpublished doctoral dissertation, The University of Arizona, Arizona.

- Otten, R., Engels, R. E. and Van den Eijnden, R. M. (2008). Smoking behavior in asthmatic and non-asthmatic adolescents: The role of smoking models and personality. *Substance Use & Misuse*, 43(3/4), 341-360.
- Ögel K. (2010). *Sigara, alkol ve madde kullanım bozuklukları: Tanı, tedavi ve önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Ögel, K. ve Aksoy, A. (2007). Tutuklu ve hükümlü ergenlerde madde kullanımı. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 11-17.
- Ögel, K., Çorapçıoğlu, A., Sır, A., Tamar, M., Tot, S., Doğan, O., Uğuz, Ş., Yenilmez, Ç., Bilici, M., Tamar, D. ve Liman, O. (2004). Türkiye'de dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(2), 112-118.
- Ögel, K., Tamar, D., Evren, C. ve Çakmak, D. (2001). Lise gençleri arasında sigara, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12(1), 47-52.
- Ögel, K., Taner, S. ve Eke, C. Y. (2006). Onuncu sınıf öğrencileri arasında tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı: İstanbul örnekleme. *Bağımlılık Dergisi*, 7, 18-23.
- Özfirat, Ö., Pehlivan, E. ve Özdemir, F. Ç. (2009). Malatya il merkezindeki lise son sınıf öğrencilerinde depresyon prevalansı ve ilişkili faktörler. *İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 16(4), 247-255.
- Özmen, D., Dündar, P. Ö., Çetinkaya, A. Ç., Taşkın, O. ve Özmen, E. (2008). Lise öğrencilerinin umutsuzluk ve umutsuzluk düzeyini etkileyen etkenler. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9(1), 8-15.
- Öztürk, O. ve Uluşahin, A. (2011). *Ruh sağlığı ve bozuklukları II*. Ankara: Nobel.
- Palabıyıkoglu, R., Azizoğlu, S., Özayar, H. ve Ercan, A. (1993). İntihar girişimlerinde bulunanların aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, 1(2), 69-75.
- Pardini, D. A., Plante, T. G., Sherman, A. and Stump, J. E. (2000). Religious faith and spirituality in substance abuse recovery: Determining the mental health benefits. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 19(4), 347-354.
- Parker, J. S. and Benson, M. J. (2004). Parent-adolescent relations and adolescent functioning: Self-esteem, substance abuse, and delinquency. *Adolescence*, 39(155), 519-530.
- Patton, G. C., Mcmorris, B. J., Toumbourou, J. W., Hemphill, S. A., Donath, S. and Catalano, R. F. (2004). Puberty and the onset of substance use and abuse. *Pediatrics*, 114(3), E300-E306.
- Pekşen, Y., Canbaz, S., Sünter, A. T. ve Tunçel, E. K. (2005). 19 Mayıs Üniversitesi Yaşar Doğu Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu öğrencilerinde sigara içme sıklığı ve etkileyen faktörler. *Bağımlılık Dergisi*, 6(3), 111-116.

- Perepletchikova, F., Krystal, J. H. and Kaufman, J. (2008). Practitioner review: Adolescent alcohol use disorders-assessment and treatment issues. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(11), 1131-1154.
- Phillips, A. S. and Phillips, C.R. (1997). Investigating the relationship between birth order and self-attributions for achievement. In J. Ann & J. Carland (Eds.), *Allied Academies International Conference* (2(2), pp. 40-42). Maui: Hawaii.
- Pıçakçiefe, M., Keskinöglu, P., Bayar, B. and Bayar, K. (2007). Muğla Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin sigara içicilik sıklığı ve içiciliği arttıran nedenler. *Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(4), 267-272.
- Plotnik, R. (2009). *Psikolojiye giriş* (T. Geniş, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Poorasl, A. M., Vahidi, R., Fakhari, A., Rostami, F. and Dastghiri, S. (2007). Substance abuse in Iranian high school students. *Addictive Behaviors*, 32(3), 622-627.
- Power, M. (2012). Identifying birth order effects on adolescent risky behaviour. Master thesis, Ottawa University, Ottawa.
- Rick, A. D. and Vanheule, S. (2006). The relationship between perceived parenting, adult attachment style and alexithymia in alcoholic inpatients. *Addictive Behaviors*, 31, 1265-1270.
- Rideout, E. and Montemuro, M. (1986). Hope, morale and adaptation in patient with chronic heart failure. *Journal of Advisory Nursing*, 11, 429-438.
- Riggs, S., Alario, A.J. and Mchorney, C. (1990). Health risk behaviors and attempted suicide in adolescents who report prior maltreatment. *The Journal of Pediatrics*, 116(5), 815-821.
- Ritter, J., Stewart, M., Bernet, C., Coe, M. and Brown, S. A. (2002). Effects of childhood exposure to familial alcoholism and family violence on adolescent substance use, conduct problems, and self-esteem. *Journal of Traumatic Stress*, 15(2), 113-122.
- Roesler, T. A. and Dafler, C. E. (1993). Chemical dissociation in adults sexually victimized as children: Alcohol and drug use in adult survivors. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 6, 537-543.
- Rowan, A. B. (2001). Adolescent substance abuse and suicide. *Depression and Anxiety*, 14(3), 186-191.
- Sayar, K., Öztürk, M. ve Acar, B. (2000). İlaçla özkıyım girişiminde bulunan ergenlerde belirleyici olarak aleksitimi, umutsuzluk ve depresyon: Karşılaştırmalı bir çalışma. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 7(1), 17-24.
- Savi, F. ve Akboy, R. (2008). Ön ergenlik dönemi davranış sorunları ile aile işlevleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *The International Journal of Research in Teacher Education*, 1(1), 28-41.

- Scullin, M. B. and Jacobs, J. R. (2001). *Personality traits, attachment styles, and the irassociation with alcohol and nicotine use in college under graduates*. United States: Annual Conference of the American Psychological Association. (ERIC Document Reproduction Service no: ED457423).
- Schierbeek, M. L. (1989). Psychological birth position of adolescents abusing substances and attempting suicide. Master thesis, The University of Arizona, Arizona.
- Sevinçok, L., Küçükardalı, Y., Dereboy, Ç. ve Dereboy, F. (2000). Genç erkeklerde madde kullanımı: Sosyodemografik özellikler ve psikiyatrik tanılar. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 40-48.
- Sher, K. J., Bartholow, B. D. and Wood, M. D. (2000). Personality and substance use disorders: A prospective study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(5), 818–829.
- Sidney, S., Beck, J. E., Tekawa, I. S., Quesenberry, C. P. and Friedman, G. D. (1997). Marijuana use and mortality. *American Journal of Public Health*, 87(4), 585-590.
- Siyez, D. M. ve Baş, A. U. (2009). Bir grup üniversite öğrencisinin anoreksik yeme tutumları ile aile yapısı arasındaki ilişki. *New Symposium Journal*, 47(1), 19-24.
- Soner, O. (2000). Aile uyumu, öğrenci özgüveni ve akademik başarı arasındaki ilişkiler. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 12(12), 249-260.
- Stewart, S. H., Sheey, S. B., Comeau, M. N., Mushquash, C. J., Collins, P. and VanWilgenburg, H. (2011). Hopelessness and excessive drinking among aboriginal adolescents: The mediating roles of depressive symptoms and drinking to cope. *Depression Research and Treatment*, 2011, 1-11.
- Stice, E., Presnell, K. and Bearman, S. K. (2001). Relation of early menarche to depression, eating disorders, substance abuse, and comorbid psychopathology among adolescent girls. *Developmental Psychology*, 37(5), 608-619.
- Stuart, W. G. (2013). *Principles and practice of psychiatric nursing* (10th edition). Missouri: St.Louis.
- Sümer, N. ve Güngör, D. (1999). Yetişkin bağlanma stilleri ölçeklerinin Türk örneklemini üzerinde psikometrik değerlendirilmesi ve kültürlerarası bir karşılaştırma. *Türk Psikoloji Dergisi*, 14(43), 71-106.
- Şen, M. (2011). Türkiye’de ergen profili. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 7(27), 89-102.
- Tanrıku, A. Ç., Çarman, K. B., Palancı, Y., Çetin, D. ve Karaca, M. (2009). Kars il merkezinde çeşitli üniversite öğrencileri arasında sigara kullanım sıklığı ve risk faktörleri. *Türk Toraks Dergisi*, 10, 101-106.
- Tarter, R. E. (2002). Etiology of adolescent substance abuse: A developmental perspective. *The American Journal on Addictions*, 11(3), 171-191.

- Taşçı, E., Atan, Ş. Ü., Durmaz, N., Erkuş, H. ve Sevil, Ü. (2005). Kız meslek lisesi öğrencilerinin madde kullanma durumları. *Journal of Dependence*, 6(3), 122-128.
- TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2013). *Türkiye’de aile yapısı araştırması tespitler, öneriler*. Ankara: Çizge Tanıtım ve Matbaacılık.
- Terzi, Ş. ve Çankaya, Z. C. (2009). Bağlanma stillerinin öznel iyi olmayı ve stresle başa çıkma tutumlarını yordama gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 1-11.
- Terzi, Ş. (2013). Üniversite öğrencilerinde güvenli bağlanma stili, stresle başa çıkma ve kendini toparlama gücü. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 1(2), 97-109.
- Thompson, E. A., Mazza, J. J., Herting, J. R., Randell, B. P. and Eggert, L. L. (2005). The mediating roles of anxiety, depression and hopelessness on adolescent suicidal behaviors. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 35(1), 14-34.
- Tokdemir, M., Aksu, A. ve Baransel, A. (2003). Elazığ ilindeki lise öğrencilerinde psikoaktif madde kullanımı. *Fırat Tıp Dergisi*, 8(1), 23-28.
- Toker, D. E. (2008). KTÜ Trabzon sağlık yüksekokulu öğrencilerinde yeme tutumu ve aile yapısı arasındaki ilişki. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Toker, T. (2008). Madde kullananlarda çocukluk çağı örselenme yaşantılarının madde kullanma eğilimi, benlik saygısı ve başa çıkma tutumları ile ilişkisi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Toker, T., Tiryaki, A., Özçürümez, G. ve İskender, B. (2011). Madde kullananlarda çocukluk örselenme yaşantılarının, madde kullanma eğilimi, benlik saygısı ve başa çıkma tutumları ile ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(2), 83-92.
- Torun, A. (1995). Tükenmişlik, aile yapısı ve sosyal destek ilişkileri üzerine bir inceleme. Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tot, S., Yazıcı, K., Yazıcı, A., Metin, O., Bal, N. and Erdem, P. (2004). Psycho social correlates of substance use among adolescents in Mersin, Turkey. *Public Health*, 118(8), 588-593.
- Tsuang, M. T., Bar, J. L., Harley, R. M. and Lyons, M. J. (2001). The Harvard twin study of substance abuse: What we have learned. *Harvard Review of Psychiatry (Taylor & Francis Ltd)*, 9(6), 267-279.
- Türkiye Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezi [TUBİM]. (2014). *EMCDDA 2014 ulusal raporu (2013 verileri)*. Ankara: EGM Yay.
- Turhan, E., İnandı, T., Özer, C. ve Akoğlu, S. (2011). Üniversite öğrencilerinde madde kullanımı, şiddet ve bazı psikolojik özellikler. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 9(1), 33-44.

- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2012). *Küresel yetişkin tütün araştırması mikro veri seti 2012*. Ankara: TÜİK.
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. (2014). *Türkiye sağlık araştırması*. Ankara: TÜİK.
- Türe, H. (2013). Tıp fakültesi öğrencilerinde sosyal anksiyete düzeyini etkileyen etkenler, anne-babaya bağlanma ve yetişkin bağlanma biçimleri. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(4), 310-317.
- Türk Dil Kurumu [TDK]. (2016). *Güncel Türkçe sözlük*.
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.56f1af4a73e635.77883982 adresinden 05.03.2016 tarihinde erişilmiştir.
- Tylor, A. (2013). *The 9 causes of hopelessness and how to overcome them*.
<http://blog.naturaltherapyforall.com/2013/03/25/the-9-causes-of-hopelessness-and-how-to-overcome-them/> adresinden 22.03.2016 tarihinde erişilmiştir.
- United Nation Office on Drug and Crime [UNODC]. (2015). *World drug report 2015*. New York: United Nations Publication.
- Uzbay, T. (2009). Madde bağımlılığının tarihçesi, tanımı, genel bilgiler ve bağımlılık yapan maddeler. *Türk Eczacılar Birliği Meslek İçi Sürekli Eğitim Dergisi*, 21, 5-15.
- Ünlü, A. ve Evcin, U. (2014). 2008 ve 2010 yılları arasında İstanbul Bağcılar ilçesinde gençler arasında madde kullanım yaygınlığı, risk ve koruma faktörlerinin değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 127-140.
- Vaughn, M. G., Ollie, M. T., Mcmillen, J. C., Scott, L. and Munson, M. (2007). Substance use and abuse among older youth in foster care. *Addictive Behaviors*, 32(9), 1929-1935.
- Verheul, R., Kranzler, H.R., Poling, J., Tennen, H., Ball, S. and Rounsavilla, B.J. (2000). Co-Occurance of axis I ve axis II disorders in substance abusers. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 101, 110-118.
- Vespa, J., Lewis, J. M. and Kreider, R. M. (2013). *America's families and living arrangements: 2012*, (Current Population Reports). Washington,DC: U.S. Census Bureau.
- Wagner, M. K. (2001). Behavioral characteristics related to substance abuse and risk-taking, sensation-seeking, anxiety sensitivity, and self reinforcement. *Addictive Behaviors*, 26(1), 115-120.
- Webb, E., Ashton, C. H., Kelly, P. and Kamah, F. (1998). An update on British medical students' lifestyles. *Medical Education*, 32(3), 325-331.
- Wehmeler, S. (Ed.) (1993). *Oxford wordpower dictionary*. New York: Oxford University Press.

- World Health Organization [WHO]. (2004). *Global health observatory (GHO) data: Prevalence of drug use disorders*.
- http://www.who.int/gho/substance_abuse/burden/drug_prevalence_text/en/ adresinden 17.02.2016 tarihinde erişilmiştir.
- World Health Organization [WHO]. (2001). *The world health report 2001 – mental health: New understanding, new hope*. Switzerland: World Health Organization.
- Wolman, B. B. and Stricker, G. (1983). *Handbook of family and marital therapy*. New York: Plenum Press.
- Yaşan, A. and Gürgen, F. (2004). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ergenlerde uçuucu madde kullanım özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, 5(2), 28-34.
- Yavuz, S. ve Özmete, E. (2012). Türkiye’de genç bireyler ve ebeveynleri arasında yaşanan sorunların aile yapısı araştırması sonuçlarına göre değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 7(29), 9-27.
- Yazıcı, H. ve Ak, İ. (2008). Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler, kişisel sağlık davranışları ve sigara içme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 9, 224-231.
- Yazıcı, H., Çetinkaya B, Kahveci, H. ve Demirci S. (2007). Genç bireylerde depresif belirtiler ve sigara içmeye dönük tutumlar. *Bağımlılık Dergisi*, 8, 79-84.
- Yıldırım, İ. (1997). Sigara, alkol ve uyuşturucu kullanan üniversite öğrencilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 147-155.
- Yıldız, E. U. ve Coşkunol, H. (2011). *Ergenlerde sigara, alkol ve madde kullanımı: Hazırlayıcı ve koruyucu etkenler*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Yüncü, Z., Kesebir, S., Özbaran, B., Çelik, Y. and Aydın, C. (2009). Madde kullanım bozukluğu olan ergenlerin ebeveynlerinde psikopatoloji ve mizaç: Kontrollü bir çalışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(1), 5-13.
- Zeyrek, E. Y., Gençöz, F., Bergman, Y. and Lester, D. (2009). Suicidality, problem-solving skills, attachment style, and hopelessness in Turkish students. *Death Studies*, 33(9), 815-827.
- Zullig, K. J., Valois, R. F., Huebner, E. S., Oeltmann, J. E. and Drane, J. W. (2001). Relationship between perceived life satisfaction and adolescents’ substance abuse. *Journal of Adolescent Health*, 29(4), 279-288.

8. EKLER

Ek 1. Kişisel Bilgi Formu

AÇIKLAMA: Elinizdeki form Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans tez araştırması kapsamında kullanılacaktır. Formdaki maddelerin doğru ya da yanlış cevapları yoktur. Araştırmanın doğru sonuçlara ulaşabilmesi açısından vereceğiniz cevapların samimi ve güvenilir olması ve soruların yanıtı bırakılmaması önem taşımaktadır. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına dayanmakta olup veriler gizli tutulacaktır. Yardımlarınız ve ayırdığınız zaman için teşekkür ederim.

Prof. Dr. Hatice ODACI
Tez Danışmanı
Öğrencisi

Kenan BÜLBÜL
KTÜ, PDR Yüksek Lisans

Yaşınız : .....

Cinsiyetiniz: ( ) Kız ( ) Erkek

Eğitim gördüğünüz lise türü:

- ( ) Fen Lisesi ( ) Anadolu Lisesi ( ) Sosyal Bilimler Lisesi
( ) Sağlık Meslek Lisesi ( ) Mesleki ve Teknik Lise ( ) İmam-Hatip Lisesi
( ) Güzel Sanatlar Lisesi ( ) Spor Lisesi

Sınıfınız düzeyiniz: ( ) 1. sınıf ( ) 2. sınıf ( ) 3. sınıf ( ) 4. sınıf

Aile tipiniz : ( ) Çekirdek aile ( ) Geniş aile
( ) Parçalanmış aile (anne-baba ayrı veya diğer)

Ailenizin size karşı tutumunu nasıl değerlendirirsiniz?:

- ( ) Otoriter-Sert-Katı ( ) Demokratik-İlgili ( ) İlgisiz-İzin Verici ( ) İhmalkâr

Ailenizin gelir düzeyi: ( ) 950TL'den az ( ) 951- 1400 TL ( ) 1401-2000TL
( ) 2001-2500 TL ( ) 2501-3000 TL ( ) 3001TL'den fazla

Bağımlılık yapan herhangi bir madde kullanıyor musunuz?: (Birden fazla işaretleyebilirsiniz)

- ( ) Kullanmıyorum ( ) Sigara ( ) Alkol ( ) Uyuşturucu madde

Ailenizde (Anne, Baba, Kardeşler) sigara, alkol veya uyuşturucu maddeden herhangi birini kullanan var mı?: ( ) Evet / ( ) Hayır

Cevabınız "Evet" İse: (Anne, baba ve kardeş kısmını ayrı değerlendiriniz. Birden fazla işaretleyebilirsiniz)

Annem : ( ) Sigara ( ) Alkol ( ) Uyuşturucu Madde

Babam: ( ) Sigara ( ) Alkol ( ) Uyuşturucu Madde

Kardeşlerimden herhangi biri: ( ) Sigara ( ) Alkol ( ) Uyuşturucu Madde

Kardeşler arasındaki konumunuzu nasıl belirtirsiniz?:

- ( ) Tek çocuk ( ) En büyük kardeş ( ) İkinci kardeş ( ) Ortanca kardeş
( ) En küçük kardeş

Ek 2. Beck Umutsuzluk Ölçeği

Sizin için uygun mu? Evet / Hayır

1.	Geleceğe umut ve coşku ile bakıyorum	(Evet)	(Hayır)
2.	Kendimle ilgili şeyleri düzeltemediğime göre çabalamayı bıraksam iyi olur.	(Evet)	(Hayır)
3.	İşler kötü giderken bile, her şeyin hep böyle kalmayacağını bilmek beni rahatlatıyor.	(Evet)	(Hayır)
4.	Gelecek on yıl içinde hayatımın nasıl olacağını hayal bile edemiyorum.	(Evet)	(Hayır)
5.	Yapmayı en çok istediğim şeyleri gerçekleştirmek için yeterli zamanım var.	(Evet)	(Hayır)
6.	Benim için çok önemli olan konularda, ileride çok başarılı olacağımı umuyorum.	(Evet)	(Hayır)
7.	Geleceğimi karanlık görüyorum.	(Evet)	(Hayır)
8.	Dünya nimetlerinden sıradan bir insandan daha çok yararlanacağımı düşünüyorum.	(Evet)	(Hayır)
9.	İyi fırsatlar yakalayamıyorum. Gelecekte yakalayacağıma inanmam için de hiçbir neden yok.	(Evet)	(Hayır)
10.	Geçmiş deneyimlerim beni geleceğe iyi hazırladı.	(Evet)	(Hayır)
11.	Gelecek benim için hoş şeylerden çok, tatsızlıklarla dolu gözüküyor.	(Evet)	(Hayır)
12.	Gelecekte, özlediğim şeylere kavuşabileceğimi ummuyorum.	(Evet)	(Hayır)
13.	Geleceğe baktığımda, şimdikinden çok daha mutlu olacağıma inanıyorum.	(Evet)	(Hayır)
14.	İşler bir türlü benim istediğim gibi gitmiyor.	(Evet)	(Hayır)
15.	Geleceğe büyük inancım var.	(Evet)	(Hayır)
16.	Arzu ettiğim şeyleri elde edemediğime göre, bir şeyler istemek aptallık olur.	(Evet)	(Hayır)
17.	Gelecekte gerçek doyuma ulaşmam olanaksız gibi.	(Evet)	(Hayır)
18.	Gelecek bana bulanık ve belirsiz görünüyor.	(Evet)	(Hayır)
19.	Kötü günlerden çok, iyi günler bekliyorum.	(Evet)	(Hayır)
20.	İstediğim her şeyi elde etmek için çaba göstermenin gerçekten yararı yok, nasıl olsa onu elde edemeyeceğim.	(Evet)	(Hayır)

Ek 2'nin devamı

Beck Umutsuzluk Ölçeği İzni E-Mail Ekran Resmi

 Aysegul.Durak.Batigun@ankara.edu.tr (Aysegul.Durak.Batigun@ankara.edu.tr) [Kişilere ekle](#) 20.10.2015 [Belgeler](#)
Kime: Kenan BÜLBÜL ✕

 1 ek (43,6 KB)

[Zip olarak indir](#) [OneDrive'a kaydet](#)

ölçek ve gerekli bilgiler ekte, iyi çalışmalar....

2015-10-13 20:12, Kenan BÜLBÜL yazmış:

- > Sayın Hocam;
- > Ben Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
- > Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik
- > Danışmanlık Yüksek Lisans Öğrencisiyim. Geçerlik ve güvenirlik
- > çalışmasını yapmış olduğunuz "Beck Umutsuzluk Ölçeği"ni Tez
- > çalışmamda kullanmak üzere izin istiyorum. Ayrıca İlgili
- > Ölçeği ve puanlama yöntemini gönderebilirsiniz sevinirim.
- > Saygılarımla.

Ek 3. İlişki Ölçekleri Anketi

	1-----2-----3-----4-----5-----6-----7							
	Beni hiç tanımlamıyor		Beni kısmen tanımlıyor				Tamamıyla beni tanımlıyor	
1.	Başkalarına kolaylıkla güvenemem.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
2.	Kendimi bağımsız hissetmem benim için çok önemli.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
3.	Başkalarıyla kolaylıkla duygusal yakınlık kurarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
4.	Bir başka kişiyle tam anlamıyla kaynaşıp bütünleşmek isterim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
5.	Başkalarıyla çok yakınlaşırsam incitileceğimden korkuyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
6.	Başkalarıyla yakın duygusal ilişkilerim olmadığı sürece oldukça rahatım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
7.	İhtiyacım olduğunda yardıma koşacakları konusunda başkalarına her zaman güvenebileceğimden emin değilim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
8.	Başkalarıyla tam anlamıyla duygusal yakınlık kurmak istiyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
9.	Yalnız kalmaktan korkarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
10.	Başkalarına rahatlıkla güvenip bağlanabilirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
11.	Çoğu zaman, romantik ilişkide olduğum insanların beni gerçekten sevmediği konusunda endişelenirim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
12.	Başkalarına tamamıyla güvenmekte zorlanırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
13.	Başkalarının bana çok yaklaşması beni endişelendirir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
14.	Duygusal yönden yakın ilişkilerim olsun isterim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
15.	Başkalarının bana dayanıp bel bağlaması konusunda oldukça rahatımdır.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
16.	Başkalarının bana, benim onlara verdiğim kadar değer vermediğinden kaygılanırım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
17.	İhtiyacınız olduğunda hiç kimseyi yanınızda bulamazsınız.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
18.	Başkalarıyla tam olarak kaynaşıp bütünleşme arzumu bazen onları ürkütüp benden uzaklaştırıyor.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
19.	Kendi kendime yettiğimi hissetmem benim için çok önemli.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
20.	Birisi bana çok fazla yakınlaştığında rahatsızlık duyarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
21.	Romantik ilişkide olduğum insanların benimle kalmak istemeyeceklerinden korkarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

Ek 3'ün devam

	1-----2-----3-----4-----5-----6-----7							
	Beni hiç tanımlamıyor		Beni kısmen tanımlıyor				Tamamıyla beni tanımlıyor	
22.	Başkalarının bana bağlanmalarını tercih ederim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
23.	Terk edilmekten korkarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
24.	Başkalarıyla yakın olmak beni rahatsız eder.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
25.	Başkalarının bana, benim istediğim kadar yaklaşmakta gönülsüz olduklarını düşünüyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
26.	Başkalarına bağlanmamayı tercih ederim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
27.	İhtiyacım olduğunda insanları yanımda bulacağımı biliyorum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
28.	Başkaları beni kabul etmeyecek diye korkarım.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
29.	Romantik ilişkide olduğum insanlar, genellikle onlarla, benim kendimi rahat hissettiğimden daha yakın olmamı isterler.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
30.	Başkalarıyla yaklaşmayı nispeten kolay bulurum.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)

Ek 3'ün devamı

İlişki Ölçekleri Anketi İzni E-Mail Ekran Resmi

İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA)

Kenan BÜLBÜL 09.04.2015
Kime: nsumer@metu.edu.tr

Sayın Hocam;

Ben Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Yüksek Lisans Öğrencisiyim. Türkçe'ye uyarlamasını yapmış olduğunuz "İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA)"ni Tez çalışmamda kullanmak üzere izin istiyorum. Ayrıca İlgili Ölçeği ve Geçerlik-Güvenirlilik çalışmasını da gönderebilirdeniz sevinirim. Saygılarımla.

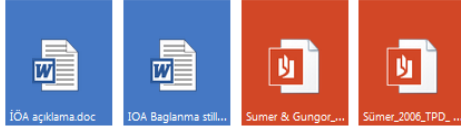
Re: İlişki Ölçekleri Anketi (İÖA)

Nebi Sümer (nsumer@metu.edu.tr) [Kişilere ekle](#) 09.04.2015 [Belgeler](#)
Kime: Kenan BÜLBÜL

4 ek (toplam 971,2 KB)

Outlook.com Etkin Görünüm

Tümünü zip olarak indir Tümünü OneDrive'a kaydet

Ekte gönderiyorum.. İyi çalışmalar..
NS

Prof. Dr. Nebi Sümer,
Orta Doğu Teknik Üniversitesi / Middle East Technical University
Psikoloji Bölümü / Department of Psychology
06800 Ankara / Turkey

<http://www.metu.edu.tr/~nsumer/>

Ek 4. Aile Yapısı Değerlendirme Aracı

Bizimkiyle tamamen aynı (1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8) (9) (10) **Bizimkinin tam tersi**

1.	Ailemizde her türlü konu ve fikir açıkça konuşulur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2.	Evimizde birisi bir şey söylediği zaman diğerleri aynı şeyi anlarlar.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.	Bizim evde olaylar karşısındaki düşünce ve duygular konuşmaktan çok davranışlarla ifade edilir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4.	Bizim evde sözlerle söylenenler, davranışlarla anlatılanları tutmaz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5.	Evdekilerle çatışmaktansa susmayı veya başkalarıyla konuşmayı yeğlerim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
6.	Bizim evde kesinlikle konuşulmayacak konular bence çok fazladır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
7.	Beni korkutan, başaramayacağım sandığım ve üzüldüğüm şeyleri anne ve babama rahatlıkla söylerim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
8.	Beni sevindiren, aklımdan geçen ve komik şeyleri anne ve babama rahatlıkla söylerim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
9.	Aile üyeleri arasındaki iletişimi son derece doyurucu bulurum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10.	Birimizin işte, okulda veya arkadaşından öğrendiği bir şey, bizim evde genellikle ilgi görür, tartışılır ve beğenilirse uygulanır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11.	Ailem başkalarından gelen eleştiri ya da önerilere tamamen kapalıdır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
12.	Ailemizde TV, radyo, gazete, dergi, kitap, konferans, sinema, tiyatro gibi yollarla yeni şeyler öğrenmeye ve dünyada olup bitenlere çok ilgi duyulur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
13.	Bizim evde iş, okul ve ev işleri dışında da birçok uğraş (hobiler, özel ilgiler, spor faaliyetleri, v.b.) vardır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
14.	Doğrusu ailemden daha çok bağlı olduğum bir insan (arkadaş, sevgili, öğretmen, terapist, akraba, vb.) var.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
15.	Ailem (veya eşim) benim çok arkadaşım ile tanışır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
16.	Ailemizdeki dayanışma ve birlik duygusu çok güçlüdür.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
17.	Annem ve babam evde kendi başına geçirmek istediğim zamana (çalışırken, oyun oynarken, TV seyredirken vb.) karşı son derece anlayışlıdır; beni rahat bırakırlar.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
18.	Birbirimizle çok iyi geçiniriz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
19.	Bizim aileyi ilgilendiren kararlarda evdeki herkesin fikri alınır veya çıkarı gözetilir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
20.	Bizde aileyle ilgili sorumlulukların dağılımı hakça olur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
21.	Bizim evde birisi diğerlerinden daha önemlidir; yani daha çok sevilir, kayrılır veya dediğini yaptırır	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Ek 4'ün devamı

Bizimkiyle tamamen aynı (1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8) (9) (10) Bizimkinin tam tersi

22.	Ailemizde iş bölümü, herkese düşen görevler ve diğer kurallar açık seçik belirgindir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
23.	Bizim evde karşılaşılan aksamalar ve çıkan çatışmalar mutlaka çözümlenir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
24.	Bizim aileyi ilgilendiren kararlarda, ev içinde söz sahibi olanlar, dışarıdan karışanlardan her zaman çoktur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
25.	Evimizde görevini aksatan veya kurallara uymayan(lar) şiddetle kınanır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
26.	Evde yapmam gereken şeyler için her zaman yeterli zamanım olur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
27.	Genel olarak bizim sağlıklı, huzurlu ve iyi bir aile olduğumuzu düşünürüm.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
28.	Ailem büyük bir sağlık ve para sorunu dışında bir problemle karşılaştığında bunu kendi başına halledebilir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
29.	Ailem geçmişte karşılaştığı zor durumların üstesinden geldi.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
30.	Gerektiğinde ailem çevresinden yeterince destek alabilir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
31.	Ailemden son derece gurur ve haz duyuyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
32.	Bizim ailede herkesin birbirini değiştirmeye çalıştığı çok belirgindir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
33.	Bizim evde kimsenin eleştiriye tahammülü yoktur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
34.	Bizim ailede her çeşit duygunun (üzüntü, mutluluk, coşku, kızgınlık, korku, vb.) hissettiğimiz gibi yaşanması olağandır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
35.	Bence ailemizde değişmesi mümkün olmayacak tavırlar çoktur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
36.	Birbirimize yeterince sevgi ve şefkat gösteririz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Ek 4'ün devamı

Aile Yapısı Değerlendirme Aracı İzni E-Mail Ekran Resmi

From: Kenan BÜLBÜL [mailto:k_bulbul@hotmail.com]
Sent: Friday, March 27, 2015 6:05 PM
To: kurumsaliletisim@boun.edu.tr
Subject: Prof. Dr. Aydan GÜLERCE

İyi günler,

Ben Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık yüksek lisans öğrencisiyim. Yürüteceğim tez çalışmamda Üniversiteniz personellerinden Sayın Prof. Dr. Aydan GÜLERCE'nin geliştirmiş olduğu bir ölçeği kullanmak istiyorum. Fakat sitede verilen mail adresinden kendisine ulaşamıyorum. Bu nedenle Sayın Aydan GÜLERCE'ye gerekli izin işlemleri için ulaşabileceğim ait aktif bir mail adresi istiyorum.

Saygılarımla..

Date: Mon, 30 Mar 2015 12:01:09 +0200
Subject: Re: FW: Prof. Dr. Aydan GÜLERCE
From: aydan.gulerce@gmail.com
To: k_bulbul@hotmail.com
CC: zeynep.ander@boun.edu.tr

Kemal Bey,

Şu anda görevli (sabbatical) olarak yurtdışında bulunmaktayım. AYDA'yı tez araştırması amaçlı kullanabilirsiniz tabii.

Çalışmalarınızda başarılar dilerim,

Aydan Gülerce

2015-03-30 10:23 GMT+02:00 Zeynep ANDER <zeynep.ander@boun.edu.tr>:

Ek 5. Madde Kullanma Eğilimi Ölçeği

		Doğru/Yanlış	
1.	Cinsel yaşamımdan memnunum.	(D)	(Y)
2.	Çocukken okuldan kaçtığım için bir iki defa cezalandırıldım.	(D)	(Y)
3.	İnsanlarla çabucak kaynaşırım.	(D)	(Y)
4.	Gerektiği gibi bir hayat yaşamadım.	(D)	(Y)
5.	Kıyamet gününe inanıyorum.	(D)	(Y)
6.	Gürültülü eğlencelere katılmaktan hoşlanırım.	(D)	(Y)
7.	Dersten kaçtığım için ara sıra müdüre gönderildiğim oldu.	(D)	(Y)
8.	Dertlerim çoğundan kimin sorumlu olduğuna bilmiyorum.	(D)	(Y)
9.	Aile hayatımın tanıdığım kimselerin çoğununki kadar iyi olduğuna inanıyorum.	(D)	(Y)
10.	Çocukken başlarına ne gelirse gelsin aralarındaki birliği koruyan bir gruptayım.	(D)	(Y)
11.	Çoğu kez sebepsiz yere cezalandırıldım.	(D)	(Y)
12.	Okulu severdim.	(D)	(Y)
13.	Cinsel konularda sıkıntım vardır.	(D)	(Y)
14.	Kendimi cezayı hak etmiş suçlu bir insan olarak görüyorum.	(D)	(Y)
15.	Flört etmeyi severim.	(D)	(Y)
16.	İnşaat müteahhitliğinden hoşlanacağımı sanıyorum.	(D)	(Y)
17.	Annem babam hep beraber olduğum kimselerden çok defa hoşlanmıyorlar.	(D)	(Y)
18.	Hayatta önüne her geleni kapmaya çalışan insanları suçlamam.	(D)	(Y)
19.	Kanunla başım hiç derde girmedi.	(D)	(Y)
20.	Eğer insanlar sırf düşmanlık olsun diye beni engellemeselerdi daha başarılı olurum.	(D)	(Y)
21.	Hayatımın çoğu kimselerden daha fazla tasa ve kaygı içinde geçtiğine eminim.	(D)	(Y)
22.	Bana gerçekten kötülük yapmak isteyen hiçbir düşmanım yoktur.	(D)	(Y)
23.	Kapalı yerlerde huzursuzluk duyarım.	(D)	(Y)
24.	Polisler genellikle dürüştür.	(D)	(Y)
25.	Toplantılarda kalabalığa karışmaktan çok yalnız başıma oturur ya da bir tek kişiyle ahbaplık ederim.	(D)	(Y)
26.	Kadınları sigara içerken görmekten hoşlanmam.	(D)	(Y)
27.	Küçükken okuldan sık sık kaçardım.	(D)	(Y)
28.	Balık tutmayı çok severdim.	(D)	(Y)
29.	Hiç hayal görmedim.	(D)	(Y)
30.	Onlardan önce düşündüğüm için başkaları benim fikirlerimi kiskanıyorlar.	(D)	(Y)
31.	Okulda hal ve gidişten kırık not alırdım.	(D)	(Y)
32.	Homoseksüelliği çok iğrenç buluyorum.	(D)	(Y)
33.	Kapalı ve küçük yerlerde bulunmaktan çok rahatsız olurum.	(D)	(Y)
34.	İşler iyi gidince aslan payını kendilerine alan fakat hata yapılırca bunu başkalarının üzerine atan insanlarla karşılaştım.	(D)	(Y)
35.	Acıya başkaları kadar ben de dayanabilirim.	(D)	(Y)
36.	Haftada birkaç kez korkunç şeyler olacakmış duygusuna kapılırım.	(D)	(Y)

Ek 6. Trabzon Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü İzin Onayı

T.C.
TRABZON VALİLİĞİ
İl Millî Eğitim Müdürlüğü

Sayı : 82438636/604.01/1915938

18/02/2016

Konu: Uygulama İzni (Kenan BÜLBÜL)

VALİLİK MAKAMINA

KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne bağlı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans yapan Kenan BÜLBÜL tarafından yürütülen "Aile Yapısının, Bağlanma Biçiminin ve Umutsuzluk Düzeyinin Lise Öğrencilerinin Madde Kullanma Eğilimi Düzeyi İle İlişkisi" konulu çalışması kapsamında, ekli listede belirtilen okullarda öğrenim gören öğrencilere yönelik anket formu uygulamaları hususunda okul müdürlerinin de uygun göreceği zamanlarda uygulama isteği müdürlüğümüzce uygun görülmektedir.

Makamlarınızca da uygun görüldüğü takdirde olurlarınıza arz ederim.

Hızır AKTAŞ
Millî Eğitim Müdürü

OLUR
.../.../2016

Murat DİKBAŞ
Vali a.
Vali Yardımcısı

S.N.	İLÇE ADI	OKUL ADI
1	ORTAHIŞAR	Atatürk Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
2	ORTAHIŞAR	Kanuni Anadolu Lisesi
3	ORTAHIŞAR	Anadolu İmam Hatip Lisesi
4	ORTAHIŞAR	Merkez Fen Lisesi
5	ORTAHIŞAR	Sosyal Bilimler Lisesi
6	ORTAHIŞAR	Spor Lisesi
7	ORTAHIŞAR	Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
8	AKÇAABAT	Akçaabat Güzel Sanatlar Lisesi
9	AKÇAABAT	Akçaabat Çok Programlı Anadolu Lisesi

Trabzon Valiliği İl Millî Eğitim Müdürlüğü
Telefon : (0 462) 2302094-1411
e-posta : trabzonmekt@meb.gov.tr

Bilgi için: Mesut KAŞ (Şb.Mdr.)
Faks : (0 462) 230 43 74
İnt.Adresi : Trabzon.meb.gov.tr

Bu evrak güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır. <http://evraksorgu.meb.gov.tr> adresinden 2146-949d-352c-992b-957d kodu ile teyit edilebilir.

9. ÖZ GEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ

02.07.1986 tarihinde Artvin İli Borçka ilçesinde doğdu. İlköğretimin Artvin İli Borçka, Hopa ve Arhavi ilçelerindeki ilköğretim okullarında ve ortaöğretimini Arhavi Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi'nde tamamladı. 2007 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Artvin Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Bölümünden Fakülte ikincisi olarak mezun oldu. 2008 yılında Tokat ili Erbaa ilçesi Sütlüce İlköğretim Okulu'na sözleşmeli sınıf öğretmeni olarak atandı. 2010 yılında Batman ili Merkez Yavuz Selim İlköğretim Okulu'na kadrolu sınıf öğretmeni olarak atandı. 2008 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı ancak bazı sebeplerden dolayı eğitime devam edemedi. 2013 yılında eğitim durumu özrü ile Trabzon ili Hayrat ilçesi İMKB İlkokulu'na sınıf öğretmeni olarak tayin oldu ve yüksek lisans bilimsel hazırlık eğitimini aynı yıl tamamlayarak birinci sınıftan eğitime devam etti. 2013 yılından itibaren Trabzon ili Hayrat ilçesi İMKB İlkokulu'nda sınıf öğretmeni olarak görev yapmaktadır. Yabancı dili İngilizce olup evlidir.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : İrfanlı Mahallesi, Gülnihal Sokak, Ensar Sitesi, B Blok, No:3/5
Of / Trabzon

E-Posta : k_bulbul@hotmail.com

Telefon : 0537 729 60 64